

Carolus Quintus

en su caso del Riciere la caxcelleria enel

tas en suero y en

po: de ciencia r

al presenterevs

H-8-19

[Handwritten signature]

~~Parisiana~~
15449
D. DIONY-
sii Carthusiani

in omnes beati Pauli Epistolās
Commentaria. Cui quidem in
componendis enarrandisq̄
sacrarum literarū libris,
(si singula spectes) pa-
ri ingenio dexterita-
tēque vix alter
successit.

PARISIIS,

Apud Carolam Guillard sub solē
aurco uia ad Diuum Iacobum.

1542.

INDEX RERVM MEMO-
rabilium ex Commentariis D.
Dionysii Carthusiani in o-
mnēs D. Pauli epistolas,
serie literaria.

- A**
- A**ARON typus eorum qui
ad dignitates ecclesia-
sticas assumēdi sunt. 330.E
- Abba pater quid notēt. 206.C
- Abraham quando & cur cir-
cuncisionē accepit, & quod
ante eā iustus fuerit vt alij
multi. 27.A
- Abrahā quomodo corpus suū
emortuum dicit, quum post
mortem Sarę Cethuram du-
xerit, ex eāque liberos ge-
nuerit. 28.D.E
- Abrahā andubitauerit de pro-
missione facta, dicendo, Pu-
tāne cētenario nascetur fi-
lius &c. Ibidem.
- Adā quō figura Christi. 33.B
- Adiuratio an licita sit, & qua-
tenus. 278.B.C
- Adiurare quid. Ibidem.B
- Adoptionis spiritū etiā in ve-
teri testamēto electi acce-
rūt, sed nō ex lege. 47.D.E
- Adoptionis nostrę in filios dei
signum & arra spiritus san-
cti. 206.C
- Aduētus Christi cur primum
occultus. 65.E
- Aemulari multis modis acci-
pitur in scripturis. 180.F
- Aemulatio quā. 212.A
- Æt̄r p̄ cœlo vsurpatur. 237.A
- Aeternum quid est. 319.D
- Affectus hic est serui fidelis,
vt quod communiter pro o-
mnib⁹ fecit Christus & per-
tulit, singulariter pro se tā-
tum putet illum fecisse &
pertulisse, idque merito &
quare. 200.F
- Agar vxor erat Abrahę ante-
quā eam cognouisset, aliās
adulter fuisset. 208.A
- Agnus Christi quomodo oc-
census ab origine mundi.
345.C
- Agricultura dei quomodo ho-
mo. 101.F
- Amor primum denū gratui-
tum in quo omnia donan-
tur. 31.A
- Amor & timor legis euange-
liique differentia. 38.F. &
sequentibus.
- AA ij Anathe-

Anathema à Christo fieri pro fratribus suis quomodo exoptaverit Paulus. 54.F.& fo. sequent. A B C
 Angeli boni & mali quomodo iudicabuntur in die iudicij. 109.E
 Angelus dominus etiam frequenter appellatur. 204.D
 Angelorum prelatio quomodo evacuabitur in die iudicij. 149.D E
 Angeli an à principio seculi cogouerint mysterium regni cœlestis, hoc est, Christi incarnationem. 224.D
 Angeli an omnes foras mittantur. 320.D
 Angeli omnes administratorij spiritus esse quomodo intelligantur. 321.A
 Anima verius est vbi animat q̄ vbi animat. 249.C
 Antichristo occiso an omnes futuri sint boni qui remanebunt. 79.D E
 Antichristi aduentus quando. 281.B
 Antichristus quomodo peribit. 282.B
 Antichristi aduentus duplex. Ibidem.
 Antichristus & eius ministri an vera miracula faciant. 282.C
 Antichristus quibus medicis & modis mûdum decipiet. Ibidem.E
 Archangeli quare nominati. 320.E
 Attra spiritus. nostre hereditatis quomodo dicatur. 217.E
 Attra & pignus quomodo differant. Ibidem.
 Astutus in vtranq; partem capitur. 177.D
 Auxilium humanum non esse cõtemendum quandiu ordinate & cõgrue haberi potest, quanuis semper in domino sperandum sit, exemplo Pauli, Dauid, probatur. 186.E F
 Auaritia quomodo idolorum seruitus. 232.A
 Auxilij humani virtus etiam à deo omnis depēdet. 186.E
 Auxilium ad diuinũ non prius esse recurendum, nisi cum deficit humanum, exemplo Ezechie probatur. 186.E F
 B
BAPTISMVS sepulturam & resurrectionem Christi representat. 148.B
 Baptismum suscipiens obligat se ad omnia præcepta euangelica: sicut circuncisio ad omnia legis præcepta obligabat. 209.E
 Baptisma vnum quomodo dicatur. 226.F
 Beatitudo animarum sicut maior

loperit quàm esset naturalis felicitas angelorum: sic erit maior perfectio corporum glorificatorum quàm sit perfectio cœlestium corporum. 153.E
 Beatitudo quid. 218.D
 Benedictio pro dono liberali frequenter accipitur. 216.B
 Benignitas qua. 19.A
 Bonus qui dicatur. 31.A
 Bonitas qua. 31.C
 Bonitas & misericordia dei per hoc maxime commendantur, quia miseris clementer subuenit. 313.D
 Brauium quid. 248.D

C

COE LI quot. 227.D
 Cœli Empyreum nouissimum. Ibidem.
 Cœlum tertium, empyteum. Ibidem.
 Caput Christus omnium electorum etiam angelorũ secundum vtranq; naturam: caput vero viri, vt homo, multis rationibus. 130.D
 Caput ecclesie Christus quomodo dicatur. 219.C D
 Caro Christi cur velamen appellatur. 347.D
 Carnis opera qua. 211.F
 Castitas qua. 212.C D
 Castus & continens quomodo differant. 212.D
 Cereimonialia præcepta cur elementa dicantur. 205.F
 Cereimonialiũ obseruantia tempore nouæ legis erat per peccatum cum idololatria. 206.F
 Cereimonialia præcepta cur infirma & egena dicantur. Ibidem.E
 Charitatis opera dupliciter considerantur. 49.B
 Charitatis actus qui potissimum. 139.A B
 Charitas amitti potest. 141.C
 Charitatis præcepta licet duo sunt obiecti ratione distincta: vna tamen est charitas qua deus proximusque diligitur. 211.A
 Charitatis longitudo, latitudo, sublimitas, profundum qua. 229.D E
 Charitas virtutum præstantissima. 262.C
 Chirographum peccatorũ nostrorũ quidnam sunt. 259.B
 Charitas quomodo præcepti finis. 286.A
 Christus ex semine Dauid & Mariæ quõ natus. 4.D E
 Christus licet secundum carnem factus seu nat⁹ sit ex semine Dauid atq; Mariæ: nõ tamẽ simpliciter & absolute creatus vel creatura dicitur. 4.E F
 Christus patri natus filius secundum carnem quomodo & cur dicitur. Ibidem.
 AA iij Christus

Christus factus est filius dei, quomodo nō dicatur. 101. C
 Christus quomodo peccatum de peccato damnauit in carne. 43. F. & seq.
 Christum tradidit deus triplici modo. 52. F. in fine.
 Christus esse ad dexterā patris dicitur dupliciter. 53. B. C
 Christus an voce an miseratione p nobis interpellet. 53. D
 Christus cur lapis dicat. 61. D
 Christus quomodo finis legis. 62. B. C
 Christi aduentus cur primum occultus fuit. 65. E
 Christus passus dicitur, vt omnium dominetur propter duo. 79. F. & sequent.
 Christus sapiētia & virtus patris quomodo. 95. E. F
 Christus dominus glorie quomodo. 98. D
 Christus dei quomodo esse dicatur. 104. C
 Christus Adam quomodo dicitur, item & nouissimus Adam. 152. F. & seq.
 Christus caput omnium electorum etiāq; angelorum secundum vttranque naturā: caput vero omnis vitæ, vt homo, multis rationib⁹. 130. D
 Christus potētiō ad reparandum quā ad destrudum Adam. 148. D
 Christum hominem pater pro nobis tradidit. Christus verbum vt deus seipsum vt hominem. 194. A
 Christus ex ardentissima charitate salutis nostræ & honoris & obedientie paternæ seipsum tradidit. 193. F
 Christus filius quō missus nobis dicitur. 205. F. & seq.
 Christus quomodo dicatur caput ecclesiæ. 219. C
 Christus ecclesię caput secundum vttranque naturam triplici ratione. Ibidem C. D
 Christus caput omnium non equaliter, sed ordine quodam. 219. E
 Christus quodammodo patrē & matrem reliquisse videtur vt adhereret sponsæ ecclesiæ. 235. A
 Christus quomodo imago patris est. 254. E
 Christus quomodo splendor gloriæ patris. 317. A. B
 Christus à primo instanti suæ cōceptionis in virgine absolute prælatus est angelis, & omnium creaturarū dominus constitutus & quare. 318. B
 Christū cur pati decuit pro nobis & non alium substituit. 323. E
 Christus secundum humanitatem vt nos, excepto originali peccato, ex Adā descendit. Ibidem. F
 Christus quomodo in deum sperare dicitur. 324. B
 Christus

Christus quomodo fuerit sacerdos secundum Melchisedec, nō autem secundum Aaron. 336. D
 Christi oratio omnis an absolute exaudita fuerit. 331. D
 Christus quomodo sine matre & patre fuisse dicit vt Melchisedec. 336. B
 Christus quomodo occisus ab origine mundi. 345. D
 Christus consummator fidei. 356. B
 Circumcisio quid. 26. F
 Circumcisio duplex. 27. B
 Circumcisio vera quæ. 27. C
 Circumcisionem Abraham quādo accepit & cur. 26. F
 Clarificatur Christus alio modo in nobis, quā nos in illo. 280. D
 Corporis exercitatio quā diligētissime exigēda. 71. F
 Corpus & sanguis Christi licet pluraliter sacramēta dicitur, formaliter tamē sunt vnum sacramentum. 154. B
 Circumcisionis acceptio, obligatio erat ad omnia quæcunque legis præcepta implenda. 209. E. F
 Clarificatur nomē Christi dupliciter in nobis. 280. C
 Cogitationes in die iudicij accusabunt animas vel defendent non quæ tunc erūt, sed quæ non sunt. 17. D
 Communicantes indigne interdum repētinā vltio subsequuta est. 135. D
 Confessio oris, est effectus fidei cordis. 63. E
 Cōiugij seu matrimonij magis sacramētū, propter significationē coniunctionis Christi & Ecclesiæ. 234. F & sequent.
 Cōscientia bona quæ. 286. A
 Cōscientia errans an obliget. 82. C
 Contentionis detestatio. 16. A
 Continentia quæ. 212. C
 Cooperatorē dei esse diuinorum est diuinitatū. 101. F
 Corp⁹ mortis qd & vnde. 42. F
 Corpus Christi licet fuerit vera veraciterq; caro, nō tamē veraciter caro peccati, sed similitudinariæ. 43. F
 Corp⁹ animę instrumentū. 71. F
 Corpora impiorū resurgētū erunt horribilissima. 153. F
 Creatura pure humana nulla digna erat satisfacere pro hominibus, duplici de ratione. 323. E
 Crucifixorum mors amarissima. 243. F
 D
 Demoniū Socij qui sint. 128. D
 Demones post finem iudicij homines nō cruciabunt, sed vno igne cum reprobis punient, nō tamen æqualiter. 149. F
 A A iij Damo-

IN DIVI PAVLI EPIST.

Dæmones volucres cæli. 237.A
 In demonibus prelatio est. 236.E
 Decalogus præceptorum ad duo præcepta pertinet charitatis. 235.C
 Decima decima quæ. 336.E
 Delibatio quid. 68.A
 De omnibus angelorum ordinibus quidam ceciderunt. 236.E
 Determinate quid petere quantum ad deo possimus. 51.A
 Deus propter se omnia fecit. 59.E
 Deus est causa rerum in triplici genere causandi. 71.A
 Deum in corpore portare quid. 112.B
 Deus à creatura multa quantumvis perfecta videri potest in hoc statu. 142.D
 Deus me^{us} qui vere dicere possunt. 91.D
 Dies domini, iudicij dies dicitur. 274.F
 Dilectio dei cum sit invariabilis & æterna quomodo conciliari dicitur. 31.F
 Diligere dei quid. 57.E
 Diligere quid. 311.A
 Dilectio nostra hic imperfecta an in patria tolletur imperfectio. 141.F
 Dilectio primum & maximum donum gratuitum. 142.F
 Disciplina Christiana omnis in vera humilitate consistit. 243.E
 Discretio mater custos & fortrix virtutum. 71.F
 Distributio terra quando facta. 203.F
 Diuitiæ hereditatis seu gloriæ promissæ quæ. 218.E
 Diuitiæ gloriæ dei quæ. 256.F
 De sequen.
 Dona quæ spiritus dicuntur, prout dona, solum in charitate & gratia habebimus inueniuntur. 254.F
 Dormitio triplex in scriptura. 273.D

E

Ecclesiæ status medius est inter synagogam & statum patriæ. 127.C
 Ecclesiæ utilitas multa prouenit hereticorum occasione. 133.A
 Ecclesiæ caput secundum veteram naturam Christus triplici ratione. 219.C
 Ecclesia dei quomodo regitur. 254.C
 Eleemosyna hostia deo gratissima. 252.B
 Elementorum qualis erit in nouario peracto iudicio. 49.F
 Elementa cur dicantur præcepta ceremonialia legis. 205.F
 Empyreum cæli quid. 187.D
 Ephesij

INDEX.

Ephesij qui. 215.E
 Episcopi olim qui nunc presbyteri. 239.B
 Episcopi etymon quod. libi.C
 Episcopi primum officium, hæresim extirpare. 291.A
 Episcopatus dignitas laboriosa. Ibidem.
 Epistolam ad Hebræos Pauli. 3.B
 Esau Iacob non seruauit, sed seruitus illa in posteris eorum impleta. 57.E
 Euangelium Christi est, tanquam authoris: Ioannis vero, Matthæi, Lucae, Marci, tanquam scriptorū: Pauli vero & aliorum, tanquam prædicatorū. 17.B
 Euangelicæ legis status medius est inter statum synagogæ, ac patriæ. 345.E
 Eucharistiæ sumenda dignitas attenditur dupliciter. 134.E
 Eucharistiæ dignitas quanta. Ibidem.
 Eucharistiæ à sacramento quantum interim bonum sit abstinere propter propriam imperfectionem & periculum grauitatem: melius tamen est quotidie accedere ex seruitute amore & familiaritate. 135.B
 Eucharistiæ ad summionem quæ requirantur. 134.E
 Exaltatio Christi multis formis fuit propter passionem & obedientiam. 244.A
 Exauditionis defectus à deo non est sed ex parte nostræ indignitatis & culpæ. 244.F
 Exequenti.
 Exemplum & exemplar quid differant. 340.E
 Exemplum quid. Ibidem.
 Exemplar quid. Ibidem.

Faciæ ad faciē videre quid. 142.D
 Famæ quanta cura habenda. 81.D
 Fascinationis varia significatio. 201.C
 Fascinatio quomodo fiat. libi.
 Fermentum dupliciter consideratur. 108.A
 Fidē Christianā non humanæ rationi, sed increatæ veritati innitit. 21.C
 Fidei nomine, actus fidei intelliguntur. 10.A
 Fides cum sit vna, quomodo iusticia dei reuelatur ex fide in fidem. 9.F
 Fides eadem noui & veteris testamenti. 24.B
 Fidem seu gratiā nullus mereri potest. 25.B
 Fides omnis meriti principium. 25.E
 Fidei tam informis quam formate efficacia. 63.D
 Fidem quis se habere formatam an ve-

an vero scire possit. 191.F
 Fides, prima virtus. 199.F
 Fides quid. 350.A
 Fieri non posse, vt dicatur, cō-
 suetudo est, quod non fit in
 ste. 207.D
 Figuratum quā figurā in bo-
 nis vt melius est, ira, in ma-
 lis peius. 126.E
 Figura locum tātum habet in
 corporalibus reb^s. 317.B.C
 Filiatio vna duntaxat in deo.
 4.E
 Filij spirituales patribus spi-
 ritualibus in necessariis the-
 saurizare debent. 190.D
 Finis legis Christus quomo-
 do. 62.C
 Fletus duplex. 74.E.F
 Fluere nos & perfluere quomo-
 do dicimur. 321.B
 Fomes peccati quid, & vnde
 dicatur. 42.D.E
 Fomes quomodo lex dicatur.
 42.E
 Fornicatio quæ. 211.F
 Fornicatio duplex. Ibidem
 Fratres Christi quomodo su-
 mus. 323.F & seq.

G

Galatæ qui. 193.B.C
 Generationes in Christo
 duæ, vna tamen filiatio.
 4.F
 Gentiles non gens quomodo
 dicantur. 65.A

H

Hæreti-

Gloriæ dominum nulla pu-
 ra creatura habere potest.
 98.D.E
 Gloria duplex, glorificans &
 glorificata. 131.E
 Gloria vana quā graue pec-
 catum. 242.F
 Gratia proprie quid. 6.B
 In gratia se homo esse multas
 rationibus testari potest.
 48.B.C.D
 Gratia vnitatis & identitatis
 assertionū causa sola. 83.E
 Gratia duplex, gratum faciēs,
 & gratis data, earumq; dif-
 ferentia. 136.F
 Gratia gratis data ad quid or-
 dinetur. 138.A.B
 Gratia se habet ad liberū ar-
 bitriū sicut scissor ad equū.
 147.E
 Gratia filijs adeptio gloriæ.
 171.B
 Gratiam dei proprie in vanū
 recipit qui per eā bene vi-
 uēdo vitam æternam amit-
 tit. Ibidem
 Gratias agendi deo, Christus
 nobis causa est. 8.F
 Gratia manifestationis spiri-
 tus etiā malis datur inter-
 dum. 137.C
 Gratiarum actio quā vtilis
 & necessaria. 264.A
 Gratiarum actiones quæ.
 288.C

Hæreticorum occasione paruit 147.B
 multiplex vtilitas ec-
 clesiæ provenit 133.A.B
 Hebræi vnde dicti 17.E
 Hircus & vitulos præfigura-
 uerunt pro nostris peccatis
 Christum oblatum, & simi-
 litudine carnis peccati in-
 dutum 359.B
 Homo dicitur omnis creatu-
 ra 49.C
 Hominis nomine quid intel-
 ligatur in scriptura 101.A
 Homo quomodo agricultura
 dei 101.C
 Homo templum dei dicitur
 duplici ratione 103.D.E
 Hominum triplex differentia
 quantum ad actus & habi-
 tus animæ rationalis 136.E
 Hominis optimum est, esse se-
 cundum rationem 211.B
 Honorare parentes quomodo
 debeamus 235.C
 Humanitas Christi cur vela-
 men appelleret 347.D
 Humanitas Christi nō est me-
 lior natura angelica secun-
 dum sua essentialia, sed per
 dona gratiæ 318.B
 Humanitas Christi, nostram
 in Adam imperfectam re-
 parare debuit 323.E

I

Iacobus minor cur dictus
 147.D
 Iacobo apostolo etiam Chri-
 stus post resurrectionē ap-

Iacobus frater domini cur di-
 ctus 196.A
 Iacobus cum fuerit primus fi-
 delium Iudaorum Episco-
 pus, cur non potius ipse q̄
 Petrus ordinatus sit Iudæo-
 rum Apostolus 198.B
 Idioma vnum erit in resurre-
 ctione omnium electorum,
 sicut fuit ab initio creatio-
 nis 147.D
 Idololatria omnis peccati ori-
 go 11.F
 Idolum quō nihil est 119.B
 Idolum nihil esse 128.C
 Ignis purgatorius quos pur-
 gabit 103.B
 Ignis quisnam sit qui proba-
 bit opera hominum Ibidem
 Ignominia quæ 11.B
 Imago dei in homine quomo-
 do attenditur 131.C
 Imago p̄f̄is quō christus 254.E
 Imago dei Christus quomo-
 do 317.B
 Imago alicuius in alio dupli-
 citer dicitur 254.E
 Immortalitas reproborū qua-
 lissimā futura 154.B
 Immunditia quæ 211.F
 Impij q̄ resurgent nō erit me-
 rito Christi, sed diuina e-
 ius virtute 148.E
 Impudicitia quæ 211.F
 In charitate stans homo mere-
 tur vitam æternam de con-
 digno 49.B
 Incar-

IN DIVI PAULI EPIST.

Incarnatio spiritui sancti. cur attribuitur. 5.D
 Incarnatio summa pietatis opus. 2.D
 Incarnatione Christi an angelii ab initio seculi cognoverint. 224.D
 Incarnatio verbi, finis ad que omnia angelorum ministeria ordinantur. Ibidem.
 Incontinentia mali est, si vir uxore cognoscat ultra necessitate procreationis reddendique debitum. 112.F
 Indurat quomodo de⁹ aliquis. 58.F
 Indurationis directa & effectiva causa non est deus, sicut est directa & effectiva iustificacionis. Ibi. & F. seq.
 Infidelium actio qualibet an peccatum sit. 82.C
 Intellectus vt est donu spiritus sancti, definitio. 254.A
 Interpellet Christus pro nobis an voce an misericordie. 53.C
 Invidia charitatis aduersaria, & mors anime. 213.C
 Ira que. 71.E. 261.D
 Ire acceptio varia. 229.F
 Ira dupliciter metas rationes excedit. 230.B C
 Irasci quatenus liceat. 230.A
 Isaac ecclesie typus, vt Imael typus synagoge. 208.F
 Israelitarum appellatio vnde. 17.E
 Iudaeorum status excellentia. 17.D E
 Iudei tribus nominibus appellati. 17.E
 Iudei capfarji nostri. 57.E
 Iudai an Christum vere cognoverint. 65.D
 Iudei per lege saluari non poterunt nisi in fide aduentus Christi. 30.A
 Iudicari homo dupliciter de aliqua re. 100.A
 Iudicium quatenus licitum. 14.F
 Iudicare de altero quam sit periculosum. 13.F
 Iudicium vt sit actus iusticia, tria requirit. 13.F
 Iudicium duplex, discretiois, & remunerationis. 14.C
 Iudicium vitare in duobus omnino debemus: quoniam ignoramus quo animo aliquid fiat, & qualis futurus sit qui iudicandus est. 14.B
 Iudicium secundum veritatem, solus esse dei. 14.A
 Iudicium habere contra fratrem quatenus peccatu est. 110.D
 Iudicium habere contra fratrem peccatum est. 110.B
 Iudicio repetere omnia non semper expedit quadruplici ratione. 110.F
 Iudicium nouissimu, cur dies domini potissi, dicatur. 274.F & fo. seq. D
 Iurare

INDEX.

Iurare quatenus liceat. 7.E.F
 Iuratio quatenus licita. 34.D
 Iuratio debite circumstantionata virtus est que letitia dicitur. 196.A
 Iustitia dei que in nobis reuelatur, tripliciter intelligi potest. 9.D
 Iustitia dei dupliciter consideratur. 62.A
 Iustitia dei hoc maxime commendatur, quod peccata inulta non sinit. 323.D
 Iustus quomodo ex fide viuat. 9.F. & seq.
 Iustus qui dicatur. 31.B
 L.
 Lactis nomine quid significatur. 100.F
 Latitudo charitatis que. 225.D
 Lenitate decimas sacerdotibus dare tenebantur. 336.E
 Legalia & carismatalia licet statim post Christi passionem mortua fuerint, non tamen mortifera. 98.F
 Lex vetus, lex factorum. 23.F
 Lex vetus quomodo lege euangelica perficitur, non vero destruitur. 24.D
 Lex quomodo peccatum abui dare fecit. 34.C
 Lex quomodo cognitio peccati. 39.F
 Lex vetus, lex timoris. 39.A
 Lex vnde dicatur. 42.D
 Lex scripta quid. 42.B
 Lex scripta quatenus legi diuina concordet. Ibidem
 Lex membrorum atque peccati que. 42.D
 Legi peccati seruire, quid. 43.B
 Lex peccati & mortis que. 43.D E
 Lex euangelica, lex fidei. 23.F
 Lex euangelica, lex spiritus. 43.D
 Lex euangelica, lex vite. Ibidem.
 Linguarum in patria ccelesti vtrum erit vsus & vocalitates. 141.D
 Lex Moisi, cur lex litera. 164.C D
 Lex litera quomodo occidit. Ibidem.
 Lex Christi virtute sacramentorum suorum gratiam conferit, sicque iustificat, non lex Moisi. 200.C
 Lex scripta quando data. 203.E F
 Legis vtilitas. 75.D
 Lex data Moysi non vnus angeli ministerio, sed multorum. 204.C
 Lex, peccati cognitio directe: sed peccati augmentatio indirecte, & quare. 204.E
 Lex quomodo pedagoga. 204.F
 Lex

Lex iustis posita non esse quo
modo intelligatur 286.D
Lex etiã quo ad præcepta mo-
ralia non adduxit ad perfe-
ctionem 57.E
Liber vite qui 250.A
Liber vite in deo metaphori-
ce dicitur 250.A
Liberatio anime à corpore du-
pliciter intelligenda 43.A
Liberationem anime à corpo-
re facit deus, effectiue, gra-
tia dei, formaliter: Christiº
homo meritorie 42.F
Liberæ & nõ ancilla filij qui-
nam sint 209.C
Liberum arbitriũ indiget nõ
solũ habitu gratiæ & dile-
ctionis diuine sed etiã a qua
li motione spiritus sancti
nos excitantis 164.B
Linguarum donũ quantũvis
sublime sine charitate nihil
prodest 140.E
Linguarũ donũ quomodo ces-
saturum intelligatur 141.D
Longanimitas quæ 212.C
Longitudo charitatis quæ
225.D
Ludus Isaac cũ Imaele quid
designet 208.F
Luxuria nomẽ cõmune ad cæ-
teras species libidinis 211.F

M

Manifestatio spũs, quæ
nam gratia, quod do-
num 137.D
Manuetudo quæ 212.C
Manuum leuatio ad supera
q̃ vtilis & efficax 177.E
Maranatha quid 156.C
Materiam primam in omni-
bus corporibus esse eiusdẽ
rationis 152.E
Matrimonij bona tria 113.A
Matrimonij definitio 113.E
Matrimonium seu cõiugium
magnum sacramentum pro-
pter significationem con-
iunctionis Christi & eccle-
siæ 234.F & seq.
Melchisedech quisnam fue-
rit 355.E
Salem quid ibidẽ
Melchisedech interpretatio
336.A
Melchisedech non esse potuif
se Sem probatur contra Lu-
dæos 336.B
Melchisedech quomodo sine
patre & matre fuisse dica-
tur Ibidem
Melchisedech in sacerdotio
nemo successit, sic & Chri-
sto 336.C.D
Merces & præmium quomo-
do secundum laborem da-
buntur 101.D.E
Meritorij operis non solũ con-
summatio à deo est, sed &
inchoatio, cõtra Pelagium.
164.B
Misericordiarũ p̃f deº quõ di-
catur, cũ misericordia eius
vna

vna sit & simplex. 157.E
Misericordia dei in quo maxi-
me commendatur 310.D
Miste filium suum patet, quo-
modo intelligatur 206.A
Missio filij dei duplex 206.A
Missio duplex in angelis
321.A
Missio duplex in Christo seu
spiritu sancto 321.A
Modestia quæ 212.C
Moses mediator, per cuius ma-
num data lex 204.C.D
Moralia cũ versentur circa par-
ticularia, mutabilia sunt lo-
cotẽpore causa &c. 182.C
Mors ex culpa non ex natura
est sequuta 32.C
Mortuũ esse p̃ctõ quid 35.B
Mortuorum primitiæ Chri-
stus 148.D.E
Mortem optare an liceat ho-
mini propter aduersitatem
acerbitatem & magnitudi-
nem 159.A
Mors Christi patri maxime
placuit ex parte patientis,
non inferentis 231.E
Mortem proximo aliquan-
do flere debemus & possi-
mus quadruplici ratione
273.E
Mortem cur deus non fecerit
quomodo mortis & vite im-
perium habet 324.D
Moses cur Aegyptum relin-
quens in terram Madian fu-
gerit 354.A
Motus primi non sunt in ra-
tione peccati 217.B
Mulieres magis ad comã nu-
trientiam quã viri, dispo-
sita: sunt 132.D
Mulieres cur velate 131.F
Mulieris nomine quacunque
femine sexus persona ap-
pellatur Hebræis 206.A
Mulieris subiectio sub viro
non est in omnibus similis
subiectioni ancillæ 234.A
Mundus carcer atque exilium
electorum 223.A
Mundi varia acceptio 236.F

N

Natiuitas i Christo duæ
vna tamen ducta at fi-
liatio 4.D.E
Natiuitas nostra quoque ex
deo est vt Christi, sed dif-
formiter, per adoptionem
scilicet non per naturam vt
ipse solus & vnus 323.F
Natura humana se habet ad
verbum sicut vestis ad ho-
minem 243.D
Nazareus cur comatis esse li-
cuit 132.C
Neronis persecutio & alio-
rum similitum, Antichristi
persecutionis figura. 281.E
Nominis boni cura habenda
81.D
Notum dei & ignotum quid
10.D

Nouatij diaconi error 333.F
 Nuptiæ spontanea esse debent 118.B
 Originale peccatum quomodo in oēs pertransiit 32.C
 Originalis iustitia non solum Adæ, sed & toti posteritati data 31.D

O

Obsecratio quod 61.F. 237.E
 Obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones quomodo inter se distinguantur 288.B.C
 Odire dei quid 57.E.F
 Oleo quo Christus inunctus est 319.F
 Omnipotentia dei non derogat, quod peccare non possit & seipsum denegare & huiusmodi alia 303.E
 Operari deus omnia in omnibus quomodo intelligendus 137.C
 Originalis iustitia quæ, cuiusque vis 42.F
 Oratio quid 51.C. 53.D
 Oratio locum non exigit quomodo 9.B
 Orationis species quatuor 250.F
 Orationes, obsecrationes, postulationes, gratiarum actiones quæ & quomodo inter se distinguantur 288.B.C
 Oratio Christi omnis an exaudita fuerit 331.D
 Ordo duplex generationis & naturæ 133.A.B
 Ordo in omnibus rebus optimum 144.A

P

Pædagogus quis 205.A
 Per e metere qui parce seminatur, quid sit 178.E.F
 Parentes tenentur filiis in tribus 235.E
 Passio Christi instrumentum & effectus nostræ saluationis 23.B
 Passio Christi quomodo fortius agit impleta quam implenda egerit 44.C
 Passioñi Christi quæ defunt quæ ea implemus 256.B
 Patres veteris legis cum per fidem, gratiam dei, virtute passionis Christi & merito liberarentur, cur in lymbis descenderunt inferni 44.D
 Pater deus quomodo Christi caput dicatur 130.F
 Patri quomodo Christus cogitatur qui patris sunt 149.B
 Patres antiquitus morituris filiis definitio tempus tutelæ præscribebant 205.E.F
 Patientia quatenus deo competit 14.F
 Patientie definitio 349.B
 Patientia Christiano potissimum necessaria & quare

D. DIONYSII^A

CARTHUSIANI IN OMNES beati Pauli epistolas Enarratio.

PROOEMIUM.

B

VDITE ME, quoniam de rebus magnis loquutus sum: & aperierunt labia mea vt recta prædicer. Iusti sunt omnes sermones mei. Deus sublimis & benedictus, qui omnia in sapientia fecit, qui dixit de tenebris lumen splendescere, qui ad similitudinem imaginem cõdidit genus humanum propter adipsendam vitam æternam, quæ consistit in hoc, vt cognoscamus verum deum, & quem misit Iesum Christum, ordinatissimo quodã processu & cõuenientissimo modo reduxit Cæperit hominẽ genus, ad felicitatẽ amissam. Primo qui p̃pe, ab exordio mundi, multifarie multisquẽ modis loquutus est hominibus per prophetas & patriarchas. At vbi venit plenitudo temporis, misit (sicut promissit) vngentium filium suum, vt saluaretur mundus per ipsum. In quo quum consummata fuissent omnia, quæ de eo prænunciata erant per os sanctorum, qui a seculo sunt, prophetarum eius: patris elapsis diebus misit electis & veris Israelitis, sanctis apostolis, aliis quoque quibusdam primitiæ ecclesiæ personis, paraclætum spiritu sanctum, qui corda eorum omnium veritatum notitia, omnium gratiarum decore, omniumquẽ virtutum sanctitate impleuit. Ipsi nempe primitias spiritus receperunt, quemadmodum Christus

Prou. 8.

psal. 103.
1. Cor. 4.

Genes. 1.

Ioa. 17.

Heb. 1.

Galat. 4.

Ioa. 3.

Act. 1.

Ioa. 1.

Roma. 8.

a sus pas-

Ioan. 8. **D** stus passioni iam proximus spondisse describitur, Parale-
 stus spiritus sanctus, quem mittet pater in nomine meo, ille
 vos docebit omnia. Insuper reparator, saluator & medicus
 perditorum, agnus dei qui tollit peccata mundi, qui venit qua-
 rere & saluare quod perit, demonstrare volens cunctis homi-
 nibus artis suae industriam, pietatis suae liberalitatem, & ope-
 rationis suae potentiam: quendam languidissimum, impulsis-
 simumque euras aggressus est. Qui quum vassisset ecclesiam,
 viros & foeminas trahens ad mortem, & demum ad aliam vr-
 bem transfret, vt in ea omnes Christianos caperet, & ad prin-
 cipes sacerdotum deduceret: in ipso itinere immensa dei mis-
 ericordia admonuit eum correctus, & tanta mox sapien-
 tia illustratur, tantaq; gratia decoratur, tanta donoru spiritus
 sancti plenitudine perfunditur: vt de ipso actor & fons gra-
 tiae protestetur, Vas electionis est mihi iste. Vnde & ipse gra-
 tiae referens deo, Fui (inquit) blasphemus & contumeliosus:
E sed ideo misericordiam consequutus sum, vt in me primo ostē-
 deret Christus virtutem suam & omnem patientiam, ad infor-
 mationem credentium. Itaque propter profunditatem & ex-
 cellentiam epistoliarum Pauli, merito in eius persona dicitur,
 quod modo pro themate est assumptum, Audite me, quoniam
 de rebus magnis locutus sum, &c. In quibus vtiq; verbis
 primo moneatur ad sollicitam aduertentiam scripturarū san-
 cti apostoli. Deinde ratio huius admonitionis annectitur,
 quoniam de sublimibus rebus tractatur. Quam enim subli-
 mia sint, de quibus in libro epistoliarum apostoli agitur, in
 processu clarebit. Præterea ne putemus hanc sublimitatem
 esse verbalem ac friuolam, subditur, Et aperientur labia mea,
 vt recta prædicent.

¶ De veritate, firmitate, ac certitudine Christianæ
 sapientiae. ARTICVLVS. I.

SCio hominem in Christo raptum vsque ad tertium cœli,
 & scio quoniam raptus est in paradysum, & audiuit arca-
 na verba, quæ non licet homini loqui. Hæc de seipso asserit
 sanctus atq; diuinus apostolus. Sed dicit ei aliquis, Tu de teip-
 so testimonium perhibes: testimonium tuum non est verum. Ad
 quod respondere potest apostolus verbis saluatoris, dicentis,
 Et si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum
 verum est, quia non sum solus, sed ego, & qui misit me Christus.

Denique

Deniq; ipse testimonium perhibet de me, quoniã opera quæ de-
 dit mihi, testatur me verum esse famulum dei. De his enim operi-
 bus miraculosis scribit apostolus his quibus mentiri nõ po-
 tuit, puta Corinthiis, in quorum cõspectu patrata sunt: Signa
 (inquit) apostolatus mei facta sunt super vos, in omni patien-
 tia, in signis & prodigiis & virtutibus. Itaq; Prædicatio mea
 fuit nõ in persuasibilibus humane sapientiae verbis, sed in o-
 stensione spiritus & virtutis: vt fides vestra nõ sit in sapientia
 hominũ, sed in virtute dei. Hæc sunt Christianæ fidei super-
 naturalia argumeta, de quibus alibi ait apostolus: Quomodo
 effugiemus, si tanta neglexerimus salutem, quæ in nos cõfirmata
 est, cõtestate deo, signis, & portetis, & virtutibus, & spūs sancti
 distributionibus: Quæ autẽ fuerint magnalia ista apostoli o-
 pera, in actibus apostolorũ plenus edocetur. Deniq; testimo-
 niũ perhibet Paulo Christus, qui ait, Vas electionis est mihi
 iste. Sed & princeps apostolorũ in fine secũdæ suæ canonice
 gloriosum testimonium perhibet Paulo, Charissimus (inquit)
 frater noster Paulus, secundũ datã sibi sapientiã scripsit vo-
 bis in epistolis, in quibus sunt quedã difficultia intellectu. Luc-
 cas quoq; Euãgelista, quid protestetur de Paulo in actibus a-
 postolorũ recollitur. Proinde ipsa tam subitanea Pauli cõuer-
 sio, nõne evidentissimũ signum est veritatis suæ doctrinæ? Ex
 crudelissimo persecutore mutatus repete est in fidelissimũ
 prædicatorem, & in omni catholice fidei theoria, omniumque
 linguarũ notitia, imò in omni sanctitate & iustitia copiosissi-
 me adimpletus est intra tridũ quo erat non videns, nec ve-
 scens, nec cũ homine loquens. Vnde cõstat verissimũ esse, quod
 ipse ait ad Galatas, Notũ vobis facio Euangelium quod euã-
 gelizatum est ad me, quia non est secundũ hominem. Neq; e-
 nim ego ab homine accepi illud, neque didici sed per reuelati-
 onem Iesu Christi. Hinc ergo firmissime credimus sancto
 apostolo de semetipso testanti, quod raptus sit in tertium cœ-
 lum, audieritque in contemplatione illa extatica verba ar-
 cana. ¶ Ex quo innotescit fidem Christianam non huma-
 næ rationi, sed increatae veritati inniti, & in diuino ac super-
 naturali lumine stabiliri. Propter quod tanta est certitudo &
 firmitas eius, vt nec angelo credendũ esset, si quippiam con-
 tra eam proferret. Ideo nanq; ait apostolus, Licet angelus de
 cœlo euãgelizet vobis præter id quod audistis, anathema sit
 a ij Imò

A

2. Cor. 12.

1. Cor. 2.

Heb. 2.

2. Cor. 2.

Afl. 2. 5. 6.

B

2. Pet. 3.

Afl. 8. 9. 13

14. 15. 16.

9.

17.

C

Galat. 1.

2. Cor. 12.

Col. 2.

1. Tim. 3.

Galat. 1.

D Imò quàm certum est, deum non esse confirmatorem aut testè falsitatis, tam certum est fidem apostolicam esse à deo. Ipse enim per infinita miracula dignatus est eam confirmare: què admodum de apostolis scriptum est: Illi autem profecti pradicauerunt vbiq; domino cooperante, & sermone confirmante sequentibus signis. Quæ vtiq; signa in suo effectu, videlicet in cõuerfione mundi ad tam supernaturalem & arduâ legem atque incomprehensibilem fidem sufficienter relucet: nec opus est ea repetere, quanius vberim repeta sint ad instructionem humanam. ¶ Ex his innotescit verum esse quod expositores dicere solent: videlicet, quòd scriptura seu libri epistolaram Pauli præ cæteris scripturis in tribus & forte in pluribus præminent, scilicet in profunditate sententiæ, in fidei assertione, & in spei subleuatione, seu gratiæ commendatione. Quæmadmodum enim in ipsum pelagus lucis diuinæ, ineffabili & excellentissimo modo absorptus erat in raptu præfato: sic rediens profundissime est loquutus. Et quia non solum à spiritu sancto, sed etiam ad pedes Gamalielis instructus fuit in lege & prophetis: ideo ad fidem probandam conuenientissima & copiosissima introduxit testimonia, ex prophetis & lege. Postremo sicut in semetipso specialiter expertus erat misericordiam saluatoris: sic præ cæteris gratiam dei specialius commendauit, ostendens eam non esse ex meritis nec aliquem propriis viribus posse saluari. Sicquæ totam spem nostram erexit ad clementiam creatoris: quatenus in sola bonitate ipsius speremus, eius gratiam ineffabiliter inuocætes.

¶ De prologo Hieronymi super Epistolas Pauli.

ARTIC. II.

Hierony. Sæcundum Hieronymum queritur primo, cur post Euangelia, quæ legem præficiunt, in quibus præcepta, consilia atque exempla viuendi plenissime proponuntur, scripsit Apostolus istas epistolas. Cuius ratione assignat Hieronymus, scilicet vt in exordio nascentis seu primitiuæ ecclesiæ nouis causis emergentibus, tam præsentia quàm futura vitia extirparet, inutiles quæstiones excluderet, contra hæreticos quoque armaret ecclesiæ, sequens in hoc vestigia prophetarum, qui post scriptam Moysi legem, libros suos scriperunt: quatenus rediuiua populi refrenarent peccata, virtutes iustrerent, & ad

& ad cultum diuinum auditores inducerent, suppliciorum A
 comminatione, beneficiorum diuinorum commemoracione, præmiorumque sponfione. ¶ Deinde queritur de causa numeri Epistolaram, Decem enim scripti ecclesiis, quatuor vero discipulis, sicut patet. Huius ratio est, vt ostendat vtriusque testamenti plenam esse concordiam, summamque vtriusque legis, in harum epistolaram scriptura includi. Per decem quippe figurat testamentum antiquum, propter decalogum mandatorum Moysi datum. Per quatuor vero signatur testamentum nouum, propter quatuor Euangelia. Decem itaque scripsit epistolas ad ecclesiæ, vt demonstraret se nõ discordare à Moysæ. Quatuor vero misit discipulis, quoniam eadem est materia Euangeliorum & Epistolaram: videlicet documenta & opera Christi. Porro epistolam ad Hebræos quidam dixerunt non esse Pauli, sed Lucae, vel Barnabæ, vel Clementis: eo quòd contra cæterarum consuetudinè epistolarum titulo careat, facundiorq; sit. Hoc autem à sanctis doctoribus reprobatur. Tacuit enim Apostolus in illius epistolæ principio nomè suum, ne Hebræi nomine suo audito, ipsam epistolam spernerent atque reicerent: quoniam Paulus apud eos habebatur suspectus, tanquam legis destructor. Præterea mirum non est, quòd eloquentior fuit in idiomate proprio idest, Hebræo, quàm alieno, vepote Græco, quo scriptæ sunt epistolæ cæteræ. Nam & gratia perficit naturam, secundum dispositionem ipsius. Vnde donum linguarum seu gratia sermonis magis perfecit Apostolum in idiomate proprio, quàm alieno. ¶ De ordine quoque epistolaram inquiritur, cur epistola ad Romanos cæteris præordinetur, cum ante cæteras non fuerit edita? Quod ideo factum est, quoniam ista epistola cæteris est profundior, Vel, quia Romani monarchiam orbis tenebant. Vel, quia in ista epistola contra primum peccatum, quod est superbia, dispurat. In ecclesia enim Romanorum mixti erant conuersi ex iudaismo & gentilitate, & hi inter se contendebant de dignitate: & quidam eorum propriis meritis se putabant saluandos. Horum ergo errorem atque superbiam reprobans sanctus Apostolus, reuocat eos ad vnitatem, humilitatem, ac pacem: ostendens Iudaos legem scriptam, Gentiles vero legem naturalem transgressos. Postremo omnium epistolaram generalis intentio, principalisque finis est, ad plenam obseruantiam a iij euangelicæ

euāge. doctrina, ac per hoc ad vitā aeternā inducere. Singulā
D quoq; epistolā proprias sortiuntur materias, ac propriū finē.

¶ Expositio I. Cap. Epist. ad Romanos.

ARTICVLVS. III.

Epistola in
vigilia na
tiuit.

Aulus seruus Christi Iesu, uocatus apostolus, segregatus
in Euāgelium dei, quod ante promiserat per prophē
tas suos in scripturis sanctis de filio suo, &c. In hac
epistola, sicut in cōscriptione epistolarum fieri so
let, præmittit salutationem, & primo exprimit
personam salutantem, id est, seipsum, dicendo, Paulus seruus
Christi Iesu. In hoc autem quod ait, Paulus, commendat per
sonam suam à nomine. Cum vero adiungit, seruus, commen
dat eam à conditione. Commendat quoque eam à dignitate,
cum dicit, uocatus apostolus. Commendat etiam eam ab offi
cio, subdens, segregatus in Euāgelium dei. Itaque Paulus qui
secundum Origenem binominis erat (ad quod allegat illud
actuum, Saulus, qui & Paulus) secundum alios primo appel
latus est Saulus, deinde post conuersionem dictus est Paulus,
id est, paruus seu modicus. Sic enim secundum Augustinum
& Bedam ex humilitate uocauit semetipsum. Secundum Hie
ronymum autem dictus est Paulus à Sergio Paulo, quem
conuertit. Seruus seruitute spontanea non coacta, seruitute
charitatis non puri timoris. De seruo enim qui seruit solo ti
more aut solo mercedis intuitu, ait saluator: Seruus non
manet in domo in aeternum. Et iterum, iam non dicam uos
seruos, sed amicos meos. Loquendo autem de seruitute a
moris, electi sunt serui, quoniam deo obediunt. Itaque Seruus
Iesu Christi, cui seruire, regnare est: & sicut beata Agatha
dixit, Summa ingenuitas siue nobilitas est, Christi seruum
existere, atque uis eius domino permanere. Vocatus apo
stolus. Vocatus inquam à deo, non ab hominibus idest per
gratiam dei ad apostolatū promotus, atque à deo imme
diatē in apostolum consecratus. Vnde de seipso hoc modo
scribit, Paulus apostolus, non ab hominibus, neque per
hominem, sed per Iesum Christum, & deum patrem. Nemo
quippe assumit sibi honorem, sed qui uocatur à deo tanquam
Aaron. Puto autē quod ait, uocatus apostolus, ex humilitate,
quasi dicere nolens, existens apostolus: sed uocatus, id est, ab

hominibus

hominibus sic æstimatus & dictus, quāuis ego meipsum nō ar
bitrer dignum apostoli nomine. Ideo nanq; alio loco fateatur,
Ego sum minimus apostolorū, qui nō sum dignus uocari apo
stolus. Vocatur quoq; Paulus per excellentiam quandam apo
stolus, non propter autoritatē, sed prædicationis efficaciam
seu generalitatem: iuxta quod ait, Plus omnibus laboraui, Se
gregatus in euāgelium dei, id est ab aliis separatus, quatenus
euāgelicā legem annunciem. Dicitur autē, segregatus, id est à
grege infidelis Iudæorum diuisus mentis seu fide, loco & cor
pore. De quibus loquitur, Nō aequieui carni & sanguini. Vel,
segregatus, à grege apostolorū & aliorū discipulorū: secundū
quod aiebat spiritus sanctus, Segregate mihi Paulū & Barna
bam in opus ad quod assumpsi eos. Ab his segregatus est corpo
re, nō mentis unione. Deniq; nomine dei, hoc loco intelligitur
deus pater. Subditur enim, Quod, scilicet Euāgelium ante uide
licet à principio mundi, maxime tamē à tēpore Moysi, uel etiā
Abrahæ promiserat ex sua pietate, non hominū merito. Per pro
phetas suos in scripturis sanctis, id est libris à prophetis cōscriptis
De filio suo uirgenito, naturali ac uero, nō adoptiuo. Adam autē
propheta erat, similiter Enoch & Noe. scripturā uero Enoch
allegat Iudas Apostolus. Et quantus liber Enoch nō inter scri
pturas sanctas reputetur, sed iterum apocrypha, eo q̄ per uerā a
liqua incōueniētiā libro illi miscuerit, certū est tamē librū il
lū secundū quod ab Enoch editus est, sacra fuisse scripturā. Et
forsitan plures sancti ante diluuium scriperunt de Christo,
Moyses quoq; & Iosue memoriā faciunt libri iustorū, quem cō
stat esse uetustū, de Euāgelio Christi saltē mystice seu figura
tiue loquentē. Hinc etiam Iudæorū magistri testantur, q̄ om
nes prophete non sunt loquuti nisi super dies Messie. Propter
quod Petrus in actis de Christo loquens, Huic (inquit) omnes
prophete testimonium perhibent. Et iterū, Omnes (ait) prophete
tæ à Samuele prædicauerunt dies istos. Sed & ipse saluator sic
loquitur, Oportet impleri omnia que scripta sunt in lege Moysi
& prophetis & psalmis de me. De lege autē & Euāgelio Chri
sti promissum legimus, Lex à me exiet, & iudiciū meum in lu
cem populorū requiescet. Et alius propheta, Ecce dies ueniunt
dicit dominus, & feriam domū Israel pactum nouū, &c. Qui
(filius) saluus. I. natus Est ei, scilicet deo patri, uipote ad honorē
& gloriā eius, & semine. i. posteritate Dauid prophete ac regis,

a iij Secunda

Origenes
Acto. 13.

August.
Beda.
Hierony.

Ioan. 3.
Ioan. 15.

Galat. 1.

Heb. 5.

A

1. Cor. 15.

Ibidem

Hebræ. 1.

Galat. 1.

Act. 13.

B

Galat. 3.

Amos. 3.

Act. 10.

Iosue. 10.

C

2. Reg. 11.

Act. 10.

Act. 3.

Luc. 11.

Esaiæ. 50.

Hiere. 31.

IOAN. 1. D *Secundum carnem* assumptam. De qua dicitur: Verbum caro factum est, id est secundum naturam humanam, quam assumpsit ex virgine benedicta, ex David progenie orta. Immediatum autem semen corporis Christi, erat purissimus sanguis facta eratissima virginis. Si vero sumatur semen pro solito semine, quod ceteræ matres in generatione ministrant, videlicet pro superfluo illo naturæ coagulato, impuroq; sanguine: sic non est natus ex semine virginis Mariæ, quæ cum mundissima fuerit, tale semen nõ præbuit. Sed neq; ex semine David, nisi mediate, nõ immediate. ¶ Cur autè apostolus dicit Christum ex semine David factum secundum carnem, & nõ potius natum, inò & alibi loquitur, Misit deus filium suum factum ex muliere, cum tamen ab Euangelista dicatur, Quod ex te nascetur sanctum, vocabitur filius dei. Et Esaias, Parvulus natus est nobis: Et respondendum, qd ideo, et ostendit humanam Christi generationem non fuisse naturali & solito modo, sed supernaturali quodam spiritus sancti artificis: iuxta illud propheticum, Nouum creabit dominus super terram. Mulier circumdabit virum. Et illud, Spiritus sanctus superueniet in te. ¶ Veritatem aduertendum, qd licet Christus secundum carnem factus seu natus sit ex semine David, atq; ex felicissima virgine: non tamen simpliciter & absolute cõceditur, qd Christus sit creatus vel creatura, quoniã non subsistit in esse creato, nec per generationem temporalem adeptus est nouam subsistentiam. Et etiam ne videamur aliquo modo communicare Ariarianis, cæterisq; hereticis, qui Christum dixerunt esse puram creaturam. Ipse equid est verus creator ac deus, & verbum quod erat in principio, per quod facta sunt omnia. Cũ ergo sancti doctores leguntur Christum vocare creaturam, exponendi sunt sapienter. ¶ Præterea Christus filius dei patris, dicitur factus secundum carnem ad gloriã patris, quia ob id incarnatus, & in mundo cõuersatus est, vt nomẽ dei patris hominibus reuelaret, eosq; ad cultum ipsius induceret: iuxta illud, Ego nõ quero gloriã meam, sed gloriã patris mei. Et alibi Ioannes ait, Pater manifestauit nomen tuum hominibus, opus cõsummauit quod dedisti mihi vt facerẽ. Circa hunc locum sic **Origenes.** Factus est autẽ filius dei sine dubio, quod prius non erat secundum carnem: secundum diuinitatẽ vero erat prius, & nõ erat, quando non erat. ¶ Postremo, sciendum qd in Christo sunt due generationes seu natiuitates, videlicet diuina & humana,

humana, sed vna duntaxat filiatio. Generatio enim concernit naturam quæ in Christo duplex consistit: filiatio vero personã quæ nõ est nisi vna in Christo. Nihilominus Christus vere est filius virginis, quia ex ea veraciter natus, **Qui prædestinatus est filius dei in virtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christi domini nostri.** Verba hæc difficultatibus plena sunt. Denique de ipsa prædestinatione multa dici possent, quæ infra tangentur. Nunc vero breuiter percurrendo, sciendum, qd diuina prouidentia vniuersa complectitur, ita qd deus gloriosus & sapiens omnium rerum prouidentia habet. Singula nanq; propter certum finem creatur, eisq; desiderium finis impersit, atq; de mediis ad finis adeptionem requisitis prouidit. Quemadmodum vero intellectualis creatura cæteris rebus est sublimior: sic prouidentia dei, nobiliori modo ei ascribitur: ita qd prouidentia mentis diuinæ respectu intellectualium creaturarum prædestinatio dicitur. Est enim prædestinatio (secundum August.) præordinatio alicuius ad gloriã, seu preparatio gratiæ in presenti, & gloriæ in futuro. In quantum itaq; deus quodã ad supernaturalem beatitudinẽ præordinauit, & media perueniendi ad eam dare decreuit ac præparauit, dicitur eos prædestinasse seu præmississe. Prædestinatio enim est quodã præmissio, talis autẽ prædestinatio dilectionis ac electionem secundum modum nostræ conceptionis presupponit, & inde procedit. Prædestinatio igitur antecessione quandam prædestinantis ante prædestinatum & gratuitum donum includit. Cum ergo sit ita, mirum videtur quomodo nunc sanctus apostolus dicat filium dei prædestinatum in virtute, &c. Vnde (vt fertur) Origenes corrigit literam, loco prædestinati ponens, destinatum, quia (vt ait) prædestinatio est non duntaxat entis, destinatio vero est entis. Filius autẽ dei est ens æternum. Aliqui quoq; sic fecerunt textum, **Qui prædestinatus (vt ibi sit punctus) est filius dei in virtute.** Sicq; prædestinatus nominaliter sumitur, & est sensus, **Qui filius existit prædestinatus secundum humanam naturã, est filius dei vnigenitus secundum naturam diuinã, in virtute, id est in diuina potestate, quæ sibi & deo patri cõmunis est.** Veruntamen quoniã littera nostra habet, qui prædestinatus est, considerandum qualiter hoc ipsum intelligi debeat. Haymo ergo ita exponit. **Qui, id est Christus, filius, seu dei secundum deum prædestinatus est, id est eius humanitas prædestinata est, & præordinata sine suis meritis,**

Sapient. 11.

B

August.
Ephes. 1.

Ioan. 15.

Roma. 8.
C
Origenes.

Ioan. 10.

Haymo.

D meritis, vt esset filius dei in virtute, hoc est assumpta à verbo existente in eadē virtute diuinitatis cum patre, & esset vnita illi in vnitate personæ. Quod vero subiungitur, secundū spiritum sanctificationis, refert Haymo ad illud quod dictum est, qui factus est ex semine Dauid, secundum carnē: vt sit sensus, Filius dei factus est homo ex semine Dauid, secundū spiritum sanctificationis, id est secundum operationē spiritus sancti hominis sanctificantis. Ipse enim operatus est hanc super benedictam verbi incarnationē seu humanationē. Nam quauis facta sit à tota super gloriosissima trinitate, tribuitur tamen spiritui sancto. Vnde in simbolo legitur, Qui conceptus est de spiritu sancto. Incarnatio etenim verbi, est opus summæ pietatis. Pietas autē appropriatur spiritui sancto. Quod vero mox sequitur, ex resurrectione mortuorū refert Haymo ad illud quod dictū est. Predestinatus est filius dei, eritq; sensus, qd ipse sit filius dei cui natura humana vnita est, manifestatū est ex resurrectione mortuorū domini nostri Iesu Christi, hoc est, eorū qui simul cū Christo surrexerūt. De quibus scribit Mattheus, Multa sanctorū corpora, qui dormierant, surrexerunt, & venērūt in sanctam ciuitatē, apparuerunt multis. Per hoc enim quod Christus secū mortuos surgere fecit, tanq; ex preclaro miraculo, paruit eum esse verū filium dei, de cuius passioe cecinerunt prophetae. Quauis autē expositio ista sit vera atq; catholica, videtur tamen à verbis literę nō nihil aliena. Ambrosius vero refert prædeterminationē hanc filij dei ad manifestationē hominibus factam, qua ab æterno præscitū est, vt in tempore manifestaretur esse filius dei in virtute. Sed vt maneat in ipso textu tenore atq; contextu quantum possibile est, aduertendum, quod esse prædeterminatū, competit Christo seu filio dei secundum qd homo. Dicitū est enim qd prædeterminatio est æterna prædeterminatio horū quæ per gratiam fiunt in tempore. Quod autem homo est deus, & deus homo, in tempore factum est per gratiam vnionis, non tamen per gratiā habitalem. Et hoc vtique ab æterno fuit præordinatū. Quauis ergo non concedatur simpliciter, Christus factus est filius dei. Sensus enim est, qd persona que Christus est, factus est filius dei, eo qd fieri referatur ad rem secundum qd in se est: hoc tamen cōceditur. Christus prædeterminatus est filius dei esse, quoniam prædeterminari conuenit rei, prout est in apprehensione præordinariis. Persona autē seu hypostasis

Luc. 1.

Haymo.

E

Mat. 27.

Ioan. 5.

Luc. 24.

Psal. 21.

Esaie. 53.

Ambros.

F

Prou. 8.

hypostasis verbi apprehendi potest, prout in humana natura subsistit. Sed (vt dictum est) prædeterminatio ista afferribitur Christo ratione nature assumptæ. Nam antecessio, & donum gratitutum Christo cōueniunt ratione humanitatis duntaxat. Sic ergo exponenda est litera, Qui filius dei, scilicet Christus, in duabus naturis subsistens, secundum quod homo, prædestinatus est, hoc est sola gratia seu dei beneuolentia sine propriis meritis præelectus est, non solum vt sit caput ecclesiæ, & à principio suæ conceptionis in virgine, confirmatus esset in bono & comprehensor perfectus: verum etiam vt esset filius dei, non adoptiuus, sed naturalis, in virtute, id est diuina potestate, per quam prædeterminatio ista effectum sortita est, seu ad actum deducta, secundum spiritum sanctificationis, id est per spiritum sanctum, quoniam operatione spiritus sancti facta est incarnatio Christi: iuxta illud, Quod natum est in ea, de spiritu sancto est. Incarnatio autem est prædeterminationis effectus. Secundum spiritum, inquam, sanctificationis, ex resurrectione mortuorū, hoc est secundum spiritum sanctum, per cuius sanctificatē gratiam spiritualiter mortui reuiuiscunt, qui vocantur mortui, domini nostri Iesu Christi, quoniam merito eius, gratiam spiritus sancti recipiunt, atque saluantur. Per quem, scilicet Iesum Christum, Accepimus, ego Paulus, ceterique apostoli à summa trinitate, Gratiam, id est primitias spiritus sancti, seu diuinorum munerum supernaturalium infusionem. ¶ Gratia autem proprie sumpta, est donum seu habitus supernaturalis, à solo creatore per creationem infusus, essentiam rationalis creature immediate perficiens, eamque in esse diuino ac meritorio statuens. Hæc est gratia gratum faciens, que à virtutibus, fructibus ac donis spiritus sancti distinguitur. Et apostolatum, id est potestatem seu autoritatem, præcipuamque commissionem ac legationem prædicandi Euangelium Christi, Ad obediendum fidei, id est ad hoc, vt eos quibus euangelizamus, hortemur, & faciamus obedire fidei Christianæ, videlicet naturali ratione postposita, intellectum suum humiliter subdant incōprehensibilibus & supernaturalibus testimoniis fidei. Vnde inferius ait Apost. In captiuatum redigentes omnem intellectum in obsequium Christi. Hæc autē accepimus facere

A

Ioan. 1.

Col. 1. 9

2. Cor. 1.

Ioan. 5.

B

Matth. 11.

2. Corin. 8.

Ephes. 4.

C

1. Cor. 12.

Roma. 6.

Hebr. 11.

Act. 5.

2. Cor. 16.

Matth. ult.

In omnibus

D *In omnibus gentibus* id est, vbiq; terrarum, non solum in vna aut paucis nationibus, vt implemus quod de nobis p̄dixit propheta, In om̄em terram exiit sonus eorum. Hinc enim *Christus* aiebat Apostolis, Eritis mihi testes in omni Iudæa & Samaria, & vsq; ad vltimum terræ. Qui etiam per Esaiam de apostolis loquitur, Mitta ex eis qui saluati fuerint, ad gentes, in mare, in Africam & Lydiam, tenentes sagittam, in Italiam & Græciam, ad insulas longe, & annuntiabunt gloriam meam gentibus. Omnia vero hæc fecimus. *Pro nomine eius* id est, pro nomine Christi glorificãdo ac dilatando, vt omnes conuertantur ad ipsum. Denique de Romanis, qui erant Italici, subdit. *In quibus* id est, inter quas gentes, ad quas missi sumus, *Esu et uos Romani Vocati Iesu Christi*, id est, vocati à deo per inspirationem & gratiam ad fidem catholicam, vt sitis Iesu Christi, pertinendo ad omnes seruosq; eius. ¶ In Euangelio scriptum est, quemadmodum Christus vocauerit ad se duodecim discipulos, eos appellas apostolos, quibus, & ait, Nonne ego vos duodecim elegi, quomodo ergo nunc dictum est, apostolos accepit apostolatam à deo trinitate per Iesum Christum? Et respondendum, quod apostolatus, qui est gratia gratis data, & gratia gratum faciens, sunt quidem à deo & etiã à Christo, secundum quod desit authoritatie, primo & principaliter. A Christo autem, secundum quod mediator est dei & hominum, sunt mediate & executiue, seu dispositiue, & quodammodo instrumentaliter. Per Christum enim seu per meritum eius, omnia diuinum munera gratiarum nobis præstantur, secundum quod ipse testatur, *Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis*, Propter quod in conclusiõnis orationum ecclesie communiter dicitur, Per dominum nostrum Iesum Christum. *Omnibus qui sunt Romæ dilectis dei*, id est, à deo æternaliter prematis. Ipse enim prior dilexit nos. *Vocatis sanctis*, id est, fidelibus per diuinã vocationis gratiam sanctificatis, qui etiam veraciter sancti appellantur, *Gratia* de qua nunc factus est sermo, que est principium omnis actionis meritoria, ponens animã in esse spiritali & grato *Vobis et̄ pax interna*, que est tranquillitas mentis, & quies in debita interiorum ordinatione consistens: de qua propheta, Non est, inquit, pax impiis dicit dominus. Et in Psalmo, *Pax multa diligentibus legem tuam, præstetur & inisi vobis*

A deo

A deo patre nostro, qui est pater Christi per naturam, & pater noster per gratiã infusionẽ, siue adoptionem, de quo Christus in Euang. Ascendit ad patrem meum, & patrem vestrum. Cum ergo sit pater noster, cum omni fiducia ab eo gratiam postulare debemus, quia vt indulgẽtissimus pater libenter tribuet egenis, mendicisq; filiis quicquid rationabiliter petunt ac iugiter. Ideo nanque in Euangelio ait Saluator, Si vos cum sitis mali, nostris bona dare filijs vestris, quanto magis pater vester cœlestis dabit spiritum bonum petentibus se? *Et domino Iesu Christo*. Ex hoc arguitur, Christum esse verum deum, & deum nullum sit actor aut dator pacis internæ & gratiæ, nisi cum omnipotens. Sequitur quoq; deum patrem & Christum esse vnum ac idem causale principium pacis & gratiæ, quoniam solus creator est causa huius pacis & gratiæ. Vnde constat vtriusque esse eandem deitatem, eandemque virtutem & operationem: iuxta illud, *Quicunque facit pater, hæc & filius similiter facit*. Et idem rite sentitur de spiritu sancto, qui hic non exprimitur, quoniam patre & filio nominatis, intelligitur tanquam amor, & nexus oculumque amorum. ¶ Præmissa persona scribentis, & eis quibus scribitur commemoratis, forma quoque saluationis præhabita, sequitur narratio. *Primum quidem*, id est, ante cetera quæ dicitur siue acturus sum. Vel primum, id est præcipue, *Gratias ago deo meo* simpliciter in essentia, & trino in personis, qui licet sit omnium deus ratione creationis, est tamẽ specialiter deus meus, propter singularem charitatẽ & pietatem eius super me: & item propter præcipuum (sem, dilectionem, ac cultum quibus ei in hæreo, C dicens cum Psalmista, Deus cordis mei & pars mea deus in æternum. Solet autem apostolus (& ita fieri de cetera) gratiarum actione incipere, *Per Iesum Christum* secundum quod homo est, & dei ac hominum mediator: ita quod Christus est mihi causa gratias agendi deo meo, quoniam beneficia eius, & omnia que ipse pro nobis fecit ac pertulit, excitant & obligant me ad gratias deo altissimo referendas, qui tanta bona hominibus per Christum largitus est. *Pro omnibus vobis*, id est, propter beneficia dei vobis collata. Vel, pro omnibus vobis, id est, pro vestro profectu atq; salute, quatenus me pro vobis gratias referẽte, augetur in vobis salus & gratia Christi, Vel, pro omnibus vobis, supplendo vestrum imperfectum. Vel, pro

D pro omnibus, id est in persona omnium vestrum seu vice vestra, *quia fides uestra annunciat in uniuerso mundo*, id est, in multis ac principalibus finibus mundi. Romani enim, quoniam toti mundo praesidebant, famosissimi erant, & ideo fides eorum per omnia ora fidelium volitabat. Dixerunt enim alia ecclesiae gentium. Ecce Roma, quae est caput ac domina mundi, fidem suscepit. Sicque confirmabantur in fide exemplo fidei Romanorum. In his verbis commendatur nobis charitas sancti apostoli, qui de proximorum salute sicut de propria exultauit & gratias retulit. Ita & nos agere oportet, ut scilicet gratias deo agamus, cum audimus & scimus proximis nostros spiritualiter prosperari. Vnde infra scriptum est, Gratias agentes deo pro omnibus semper. Afferit quoque Apostolus se gratias agere de fide Romanorum, quoniam fides fundamentum est vniuersarum virtutum. In fide tamen includit cetera dona gratiae dei. *Testis enim mihi est deus cui seruiuo cultu laetrix in spiritu meo*, id est, in superioribus virtutibus animae meae, videlicet in intellectu, credendo, orando, contemplanando, & voluntate sperando, amando, & cetera bona opera agendo. *In Euangelio filii eius* quod aliis praedico, cui obedi, & pro quo multum sustineo. ¶ Euangelium autem filij dei seu Christi, est annunciatio bona, & sancta doctrina, qua Christus primo edocuit, & per apostolos aliis nunciavit. ¶ Hoc loco sicut & aliis saepe iurat Apostolus, quatenus melius sibi credatur. Quod fecit propter infirmitatem eorum quibus loquebatur. Nec tamen fecit contra illud saluatoris in Euangelio, Ego dico vobis, non iurare omnino. Et iterum, Sit sermo uester, est est, non non. Vnde & Iacobus dicit, Ante omnia nolite iurare. His enim verbis prohibetur iuratio falsa, consulitur iurationis disuasiatio: permittitur iuratio necessaria. Propter quod Christus adiecit, Quod amplius est, a malo est, non dixit, malum est, sed a malo est, id est, ab imperfectione vel incredulitate eius, propter quem iuratio adhibetur. Imo iuratio debite circumstantiata, est actus virtutis, quae laetitia nuncupatur. Vnde scriptum est, Dominum deum tuum timebis, & per nomen eius iurabis. Et in Psal. Laudabuntur omnes qui iurant in eo. Huius itaque rei testis est mihi deus *quod sine intermissione*, id est, omnibus congruis horis seu apertis temporibus. *Memoriae uestri facio*, id est, vestri reminiscor, & coram deo memor sum vestri *Semper*, id est,

s. Petr. ul.

Ephef. 5.

E

Hebr. 11.

Math. 5.

Ibidem.

Iacob. 5.

F

Deut. 6.

Psal. 62.

id est, in omni tempore conuenienter iuxta quem sensum ait Saluator, Oportet semper orare, & non desicere. *In orationibus meis.* ¶ Ex isto elucescit, quod interdum licet & expedit ut vnus alij manifestet dilectionem, sollicitudinem, & laborem, quibus pro ipso afficitur & fatigatur non ad accipiendum humanum fauorem aut temporalem mercedem, sed ut alius ex hoc ad meliora pronouetur, atque de proximo suo melius sentiat & cõfidat. Quod tunc maxime fieri debet, cum vnus de alio sinistrae aut impie suspicatur. *Obscrans* hoc est, per sacrorum commemorationem orans: sicut quum dicitur, Per passionem tuam libera nos, Si quo modo, id est, ut aliquo modo, Tandem aliquando post multa ac longa desideria, *Prosperet iter habeam in voluntate dei* hoc est, secundum diuinam voluntatis beneplacitum. Non enim aliud absolute oro aut appeto, nisi diuina voluntate supposita: semper dicens, Fiat voluntas tua. *Veniendi ad vos* ò Romani. Nam & ideo creditur Paulus Caesarem appellasse, &c. quatenus occasionem haberet veniendi Romam. *Desidero enim uos uidere, ut aliquid vobis impartiar gratiae spirituales*, id est, gratiam mihi collatam, vobis communicem, instruendo vos plenius de euangelica lege, & disponendo corda vestra per meam exhortationem ad abundantiora dona spiritus sancti: quem admodum Petrus admonet, Vnusquisque sicut accepit gratiam in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores multiformis gratiae dei. Non enim debet homo (praesertim prelati, praedicator aut doctores) talentum sibi concessum abscondere, quia ut in Ecclesiastico habetur, Sapientia abscondita, & thesaurus inuisus, quae vtilitas in vtrisque? *Ad confirmandos uos* in veritate fidei, & obseruatione euangelicae legis. *Id est simul consolari in vobis*, hoc est, ad hoc cupio vobis gratiam impartiri, ut ex vestra confirmatione, ego quoque in vestro profectu consolari & gaudeam: quoniam sicut de vestra imperfectione contristor, ita de vestra perfectione iucundor. *Per eam quae inuicem est, si dem uestram atque meam*, hoc est, per communem ac mutua fidem nostram, quae est fides catholica, in qua fundatur, & ex qua oritur consolatio, qua vnus fidelium de profectu & de bono alterius consolatur. Haec quippe consolatio fundatur in hoc quod credimus, & speramus simul ad aeternam felicitatem pertingere. Loquitur autem de fide formatam

A
Luce. 12.

Prouer. 8.
Philip. 1.

B

Math. 6.
Acto. 25.

1. Petr. 4.

Math. 25.

Ecl. 4.
C

2. Cor. 7.

matam

D mata quæ per dilectionem operatur, non de fide informi. Nolo autem vos ignorare fratres, quia sepe proposui venire ad vos si tamen deus permitteret, Et prohibitus sum impeditus, vel ex diuina reuelatione vetitus sum ab executione propostii mei,

Vsq; adhuc cum præsentem scribo epistolam. Impeditus autem fuit Apostolus per captiuitatem, seu aliam occupationem. Vel propter Romanorum peccata nondum permisit eum Christus pergere Romam: quomodo in Actibus legitur, Venti sunt Paulus & sui à spiritu sancto loqui verbum dei in Asia, & non permisit eos spiritus Iesu. Postea tamen prædicauit Paulus in Asia. Ideo autem proposui venire ad vos, Vt alii quem fructum habeam in vobis, id est, spirituale profectum in vobis producam, vòsque in gratia dei ac bonis operibus fructificare faciam, & etiam vt vobis prædicatio maius meritum in præsentem, maiusque præmium in futuro acquiram, quæ omnia finaliter refero ad gloriam dei sublimis ac omnipotentis.

A. Ho. 16.

Philip. 1.

1. Cor. 9.

2. Mac. 12.

1. Cor. 15.

Beneficere faciam, & etiam vt vobis prædicatio maius meritum in præsentem, maiusque præmium in futuro acquiram, quæ omnia finaliter refero ad gloriam dei sublimis ac omnipotentis.

Sicut & in cæteris gentibus quibus prædicauit, fructum aliquem habeo. Græcis qui naturali ingenio pollent, & philosophiæ inventores fuerunt, Ac Barbaris hoc est, hominibus duris, & quasi sine lege viuentibus. Omnes autè præter Latinos, Hebræos, & Græcos, Barbari appellantur, Sapientibus & insipientibus, id est, fidelibus & infidelibus, doctis & indoctis, vnam veram deum noscentibus, & idola venerantibus, Debitor sum prædicare eis Euangelium regni cælestis, non propter eorum merita, aut dona ab eis recepta: sed ex commissione diuina, & propter beneficia mihi diuinitus condonata, quæ ordinantur ad hoc, vt omnibus predicem. Gratia enim gratis datur ordinantur ad proximum. Ita quod in me promptum est, id est, sic quoddam ego ob hanc obligationem, magis tamen ex charitate paratus sum, Et vobis qui Romæ esitis euangelizare.

Fratres, gratia enim gratis datur ordinantur ad proximum. Ita quod in me promptum est, id est, sic quoddam ego ob hanc obligationem, magis tamen ex charitate paratus sum, Et vobis qui Romæ esitis euangelizare.

Profectum expositionis huius capitis ab eo loco quo dicitur, Non enim erubescit euangelium. ARTICVLVS IIII.

Profectum expositionis huius capitis ab eo loco quo dicitur, Non enim erubescit euangelium. ARTICVLVS IIII.

Profectum expositionis huius capitis ab eo loco quo dicitur, Non enim erubescit euangelium. ARTICVLVS IIII.

Profectum expositionis huius capitis ab eo loco quo dicitur, Non enim erubescit euangelium. ARTICVLVS IIII.

Profectum expositionis huius capitis ab eo loco quo dicitur, Non enim erubescit euangelium. ARTICVLVS IIII.

Profectum expositionis huius capitis ab eo loco quo dicitur, Non enim erubescit euangelium. ARTICVLVS IIII.

Profectum expositionis huius capitis ab eo loco quo dicitur, Non enim erubescit euangelium. ARTICVLVS IIII.

Profectum expositionis huius capitis ab eo loco quo dicitur, Non enim erubescit euangelium. ARTICVLVS IIII.

Profectum expositionis huius capitis ab eo loco quo dicitur, Non enim erubescit euangelium. ARTICVLVS IIII.

quoniam ipse ait, Qui me eruberit, & meos sermones, hunc filius hominis erubescet, cum venerit in regno suo. Hinc consonat illud Psalmista, Et loquebar in testimoniis tuis in conspectu regum, & non confundebam. Ratio huius subiicitur,

Virtus enim dei est in salutem omni credenti, hoc est, Euangelium Christi, id est, potens effectus diuinæ potestatis, seu fortis doctrina, proficiens in salutem æternam, omni credenti per fidem formatam ac perseuerantem, Iudæo primum, hoc est, ex Iudaismo conuersis, videlicet primitiue ecclesiæ, quæ ex Iudæis constabat. Nam & Christus dicebat, Non sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Israël, hoc est, ad synagogam primo, ac principaliter missus sum. Ideo Paulus aiebat Iudæis, Vobis oportebat primum loqui verbum dei. Deinde Et Græco, hoc est, ex gentilitate conuersis valet Euangelium.

Per Græcos quasi à digniori Gentiles significat, Repulsa enim prædicatione Apostolorum à Iudæis, iusta facta est transmigratione ad Gentiles, secundum quod Paulus testatur. Quia repletis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes. Secundum Haymonem, Euangelium dicitur virtus dei, quoniam Christum, dei virtutem annunciat. Secundum Ambrosium vero dicitur virtus dei, quoniam valet ad indulgentiam peccatorum, & ad operationem miraculorum. Quod autem Euangelium sit virtus dei proficiens in salutem omni credenti, deinceps declarat. Iustitia enim dei in eo reuelatur ex fide in fidem. Hac iustitia dei, quæ reuelatur seu manifestatur in Euangelio, sicut in scriptura veraci, vel in Iudæo & Græco, sicut in subiecto iustificato, tripliciter intelligi potest. Primo, de increata iustitia creatoris, quæ est ipsemet deus sanctus & iustus. In Euangelio quippe increata dei patris iustitia declaratur, siue describitur, quomodo scilicet maluit vniuentum suum pati & mori, quam peccata manere inulta. Et quomodo Christus per viam iustitiæ mundum redemit, quomodo etiam pater omne iudicium præstitit Christo, & per ipsum iudicaturus est omnes daturusque singulis quod merentur. Nunc tamen potissimum loquitur sanctus Apostolus de iustitia dei omnipotentis, quæ infidelis & impij iustificati sunt gratis. Sed cū hoc ad misericordiæ dei pertinet, mirū videtur, quomodo illud iustitiæ afferatur. Et respondendum secundum Anselmum, quod tanta est bonitas atque benignitas

Lucæ. 9.

A

Psal. 118.

Ioan. 6.

Matt. 24.

Matt. 15.

A. Ho. 3.

B

A. Ho. 12.

Infra. 3.

Haymo.

1. Cor. 2.

Ambrosio

sus.

C

Ioan. 3.

Roma. 8.

Ioan. 3.

1. Tim. 4.

Roma. 3.

b benignitas

1. Cor. 11.

A. Ho. 3.

D benignitas dei, vt iustum sit eum etiam indignis & impiis misereri ac parcere; sicque, vt huiusmodi actū attenditur iustitia ex parte bonitatis diuinae secundum seipfam accepta. Misericordia quoque in eo attenditur, ex parte bonitatis diuinae ad indignos relate. ¶ Secundo exponitur de iustitia dei creata, qua ipse causat in nobis, per qua iustificamur formaliter, quia per eam deus iustificat nos gratis. Per fide sine operibus legis. Dando enim animis fidem & gratia, confert iustitiam, per qua anima iustificatur. Hec iustitia in Euangelio reuelatur, & in Christianorum cordibus manifestatur. ¶ Tertio exponitur, de fidei ac vera diuinarum promissionum adimpletione, qua deus in ecclesia & in Euangelio adimplet, quod in veteri testamento praedixit, atque in populo synagoga praefignauit. Hae iustitia in Euangelio reuelatur, Christo testante. Oportet impleri omnia quae scripta sunt in lege & prophetis & psalmis de me. Et alibi, Vnum tota non peribit de lege, donec omnia fiant. De praedicta iustitia dei secundo modo accepta, alio loco dicit Apostolus, loquens de Iudeis, Ignorantes dei iustitiam, & suam volentes statueri, iustitiam dei non sunt subiecti. Et rursus, Inueniam in illo non habens meam iustitiam, quae ex lege est, sed quae ex fide. Vnde per Prophetam dominus ait, Propere est iustitia mea vt reueletur. Erat namque veteri lege velata, sed in Euangelio est reuelata. De qua iustitia dicit Saluator, Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Et alibi, Fides tua te saluam fecit. Itemque, Qui credit in me, habet vitam aeternam. Quaelibet iustitia dei nunc praedicta reuelatur ex fide in fidem, hoc est ex fide prophetarum & patriarcharum, in fide Apostolorum atque Ecclesiae: quia quod illi crediderunt futurum, isti crediderunt impletum. Vel, Ex fide, hoc est, ex actu fidei vnus articuli, in fidem, id est, in actum fidei alterius articuli. Omnia namque testimonia fidei sunt conuexa; & vnum ex alio magis credibile redditur, imò & quodammodo declaratur, magisque planum, ac rationale indicatur. Sicut scriptum est, Iustus autem ex fide uiuit. Hoc allegat Apostolus ad probandum, quod iustitia dei reuelatur in Euangelio, vel in Christiano ex fide in fidem. ¶ Sed cum fides sit vna (iuxta illud, Vnus dominus, vna fides, vnum baptisma) quomodo nunc dicitur ex fide in fidem, quasi sint fides diuersae? Et respondendū, quod fides est vna ex parte obiectionis, & reuelatur

meratur autem & diuersificatur ex parte subiectorum: in eodem tamen fides non est nisi vna numero, sicut & charitas. Vnde vt dictum est, per fidem intelligitur actus fidei, qui diuersificatur. Auctoritas vero ab Apostolo introducta habetur in Abacuc, vbi legitur: Ecce qui incredulus est, non erit recta anima eius in semetipso. Iustus autem ex fide uiuet. Cui concordat illud quoque Esaiar, Qui incredulus est, infideliter agit. Et in Ecclesiastico inducitur, Qui timet dominum, crede dite illi, & non euacuabitur merces vestra. Nullus etenim propriè iustus est, nisi referat opera sua ad vltimum finem, qui est supernaturalis felicitas. Hunc autem finem non agnoscimus nisi per fidem, quae in omni actu meritorio dirigit rationem. Idcirco in fide tanquam in basi seu fundamento virtutum, uiuit iustus. Hinc etiam ait Scriptura, Domine, oculi tui respiciunt fidem. ¶ Porro, quod ex fide fit salus iustitiamque credentium, declarat consequenter Apostolus ex opposito. Reuelatur enim ira dei, hoc est, iusta vltio diuinae iustitiae, De caelo per reuelationes caelestes ab angelis factas, qui hominibus diuinam distributionem ac vltionem, seu penas inferni reuelauerunt. Vel, ira dei de caelo, id est, dei caeli, seu dei caelestis. De quo canitur, Laudate dominum de caelis, Vel, dei iudicis, de caelo venturi ad iudicandum viuos ac mortuos. Vel dicitur ira dei reuelari de caelo, quia in die nouissimo, caeli ardentes (secundum Petrum Apostolum) & angeli cum iudicis venientes, offendunt iram dei contra iniquos. Itaque reuelatur ira, indignatio, deestatio dei, Super omnem impietatem quae peccatur in deum & iniustitiam quae peccatur in proximum. Hominum peruersorum Forum videlicet, Qui veritatem dei quam agnoscunt, hoc est, diuinorum noticiam seu diuinam iustitiam, quae frequenter veritas nominatur, In iniustitia detinent, id est, iniuste viuendo apud se retinent, non procedentes in actum virtuosum: sed ipsam veritatem ab operis executione retrahunt, atque abscondunt: quibus competit illud, Scienti bonum & non facienti, peccatum est illi. Et illud, Melius erat non cognoscere viam iustitiae, quam post agnitionem retrorsum reuerti. ¶ Hoc loco incipit loqui Apostolus contra peccata gentium idololatrarum. De hac reuelatione irae dei super impietatem & iniustitiam hominum, ipse dominus per Prophetam probabitur.

A

Abac. 2.

Esa. 21.

Ecl. 2.

B

Hier. 5.

Psal. 148.

2. Petri. 3.

Ezech. 8.

C

Iacob. 4.

1. Petri. 2.

Esa. 13.

D testatur, Visitabo super orbis mala, & contra impios iniquitatem ipsorum, & requiescere faciam superbiam infidelium, & arrogantiam fortium humiliabo. **¶** Insuper causa punitionis istorum subiungitur, *Quia quod notum est dei*, hoc est,

Iob. 35.

per naturalem rationem de deo sciri potest, videlicet quod deus sit iustus & sapiens, approbans bona, & reprobandus mala, & quod ipsi soli fit cultus perfectissimus, vt opte honor patrie, exhibendus *Manifestum est in illis*, hoc est, gentibus notum fuit, *Deus enim illis manifestauit* per influentiam luminis naturalis, per quod anima rationalis ex creaturis intelligit creatorem. De quo lamine scriptum est, Signatum est super nos lumen vultus tui domine. Vnde Origenes ait,

Psal. 4.

Origenes.

Notum dei est hoc quod est mundi huius dispositione & naturali ratione assequi possumus. Ignotum vero dei est, ratio substantiae eius, quae omnem latet creaturam, similiter & mysterium humanae liberationis. Pluribus autem modis deus reuelauit hominibus veritatem, videlicet per sapientiae infusionem, per angelicam reuelationem, per sanctorum instructionem, per naturalem rationem. Secundum Damascenum quoque omnibus naturaliter inserta est cognitio existendi deum. Nunc tamen agit Apostolus de reuelatione quae fit per naturalem rationem, quae ex creaturis ascendit ad creatorem.

Damasc.

1. Timo. 1. is noticiam: subditur namque, *Inuisibilia enim ipsius*, id est, diuina natura incorporea simplex & inuisibilis, & perfectiones eius, quae naturaliter sciri possunt, videlicet iustitia, potentia, prouidentia, &c. quae dicuntur inuisibilia dei, quoniam licet sint vnum in deo, & ipsa diuina essentia, tamen secundum rationem distinguuntur, diuersimode significantur, & per diuersa cognoscuntur. Haec ergo inuisibilia dei,

Psal. 8.

A creatura mundi, id est, ab homine qui inter creaturas huius sensibilis mundi primum sortitur: de quo dominus dicebat, *Predicate euangelium omni creaturae*, id est, omni homini, *Per ea quae facta sunt*, id est, per res creatas *Intellecta*, id est, intellectualiter contemplata. Oportet enim inuisibilia dei intellectuali, proutque oculo intueri, *Conspiciuntur*, id est, agnoscuntur. Vel per ea quae facta sunt intellecta, id est, per creaturae rite considerata. *Sempiterna quoque uirtus eius*, id est, aeterna potestas dei, et diuinitas ab homine conspicitur, per ea quae facta sunt, non utique per speciem, vel quid sint,

Marc. 16.

Esa. 52.

1. Cor. 1.

fini, sed quia sunt, & quid non sunt. Cum enim omnis creatura sit quidam radius sui creatoris, & omnis effectus sit quaedam participata similitudo suae causae (quoniam vnumquodque producit sibi simile) certum est quod ex naturis creatis aliquo modo cognoscatur increata natura. Videntes quippe philosophi ordinem esse in rebus, & quod vnum procedit, causatur & gubernatur ab alio, perueerunt ad noticiam vnius primi, summique entis, quod oportuit esse aeternum, perfectum, & vniuersum. Ex vniuerso quoque motu coelestium corporum, & stabili consistentia mundi atque gubernatione inferiorum & superioribus perpenditur esse in vniuerso vnum quandam summum prouiderem, dominatorem ac principem. Quam multa autem vera, profunda, ac mira agnouerunt Plato cum suis, & Aristoteles cum peripateticis de inuisibilibus dei, de sempiterna virtute ac diuinitate ipsius, patet in libris eorum. Sed & Proclus Platonius in Elementatione sua theologia de deo atque de diuinis subtilissime loquitur, quantum in multis aberret. Praedictis autem verbis apostoli consonat illud quoque Sapientis, A magnitudine speciei creaturae poterit creator horum cognoscibiliter videri. Omnia enim (vt Salomon ait) propter seipsum operatus est dominus, scilicet vt in creaturis diuina maiestas atque perfectio relucere: sicque ex consideratione creaturarum incitaretur homo ad contemplationem, amorem, ac reuerentiam creatoris. Hinc scriptum est, *Fecit deus opera sua vt timeatur*. Et iterum, *Leuate in excelsu oculos vestros, et videte quis creauit haec*. In tantum igitur cognouerunt deum, *Ita ut sint inexhaustibiles de suis peccatis praesertim de idololatria*. Non enim excusat eos ignorantia. *Quia cum cognouissent deum* per naturalem rationem, secundum modum praetactum, *Non sicut deum glorificauerunt seruando ei cum debita reuerentia; Aut gratias egerunt deo pro beneficiis suis, Sed euauerunt*, hoc est, inanes effecti sunt, in cogitationibus suis vanis ac frivolis, glorificantes, & magnipendentes seipsos. Et obscuratum luce gratiae priuatum, & splendore diuinae sapientiae destitutum, *Est insipientis cor eorum* impletumque est caligine vniuersum, *Proprietariatem cogitationum suarum*. Vnde scriptum est, *Vae qui cogitatis inuile*. Et alibi admonet do-

A
Ecdi. 13.

B

Sapient. 13
Prou. 16.

Ecdi. 3.
Esa. 40.
C

Hebr. 12.
Luc. 1.
Sapient. 5.
Math. 11.
Mich. 2.
Isa. 1.
1. Cor. 1.

b iij minus,

D minus, Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. Per Salomonem quoque Sapientia dei Christus dominus contestatur: Ego, inquit, sapientia habito in consilio, & eruditus interium cogitationibus. *Dicentes enim se esse sapientes, id est, seipsos de sua sapientia iactantes, atque in seipsis, non in fonte sapientie gloriantes, Stulti facti sunt coram deo seu diuino iudicio, qui stultam fecit sapientiam huius mundi. Qui enim scientiam creaturarum, & naturalem sapientiam diuinorum non ordinat ad salutarem ac supernaturalem sapientiam, & dei honorem, veraciter stultus est: tanquam contra ordinem rerum faciens, & contra consilium aeternae sapientiae agens. Propter quod scriptum est, Stultus factus est omnis homo à scientia sua. Et iterum, Sapientia tua & scientia tua deceptit te. Et rursum, Vae qui sapientes estis in oculis vestris. ¶ Sed videntur haec de philosophis verificari non posse. Cum enim quidam interrogasset Pythagoram, an sapiens esset, dixit se sapientem non esse, sed philosophum, id est, sapientiae amatorem. Et eius exemplo, posteri eius se non vocauerunt sapientes, sed philosophos. Et respondendum, quòd licet non dicerent ore, corde tamen dicebant se sapientes, paucissimis forsitan exceptis, qui nec idola colerunt. De quibus modo non agitur.*

Et mutauerunt gloriam incorruptibilis dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, id est, cultum, honorem, & gloriam immortalis ac inuariabili deo impendendam, exhibuerunt in imaginibus, status seu idolis hominum mortuorum. Et uoluerunt, & quadrupedum, & serpentium. Quam verum sit hoc, in libro sapientiae prolixè describitur. Quomodo etiam populus Iudeorum tanto errori subiaceat, talisque ac uersipertiones adorauit, Esaias atque Ezechiel profesoquentur. Quidam autem gentilium ipsas imaginationes, quidam uero res significatas per imagines colerunt. Propter quod, id est, propter idololatriam iam praedictam, quae omnis peccati origo efficitur. Iuxta illud Sapientis, Infandorum idololorum cultura, omnis mali causa est, & principium & finis, Tradidit illos deus non effectiue, sed permissiue, gratiam suam iustissime subtrahendo, in desideria cordis eorum, id est, in inordinatos appetitus, & concupiscentias carnis, videlicet

In immunditiam luxuriae, vel potius Sodomiticæ maculae. A

Vt contumeliosus, hoc est, acibus ipsi naturæ iniuriosis, nocuius, atque contrarius, Afficiant corpora suam semetipsis hoc est, in eodem sexu atque supposito, commitendo peccata contra naturam. Vel, in semetipsis, id est, adinuicem. Nam & qui fornicatur, peccat in corpus suum. Qui committatur ueritatem dei, in mendacium id est, diuinitatem, honorem, & gloriam, soli uero omnipotentique deo asseribenda, & exhibenda, transulerunt ad deos falsos seu idola

Et colerunt, & seruiunt creaturae videlicet idolis suis potius quam creatori, qui est (deus) benedictus in secula. Amen. Ecce quanta peruersitas. ¶ Hæc traditio impiorum in desideria cordis eorum, est grauissima pœna, quam deus in præsentem infligit. Et est pœna damni, cui in inferno correspondet carentia beatificæ fruitionis. Vnde dominus ait

in aduentibus suis. Vnum namque peccatum trahit ad aliud, idemque peccatum est peccatum, & causa peccati, seu culpa, & pœna culpæ. Nam homo unum committendo peccatum, meretur à deo relinqui, atque in aliud prolabi. Et quanto aliquis seipsum erigit, altius, inaniusque extollit: tanto meretur profundius cadere. Maxime quoque, qui tam sapientes sunt in propriis oculis, merentur relinqui, in tantum, ut uita carnis incidant, quæ sunt præcipue bestialia atque turpissima. Vnde iam subditur, Propterea tradidit illos deus in pessores ignominie id est, in inominabilia uita carnis, quæ sunt peccata contra naturam. ¶ Ignominia B enim dicitur quasi sine nomine dignitatis, quoniam talia bestialia non facilius explicantur. Prosequitur tamen Apostolus species tanti facinoris. Nam femine eorum immutauerunt naturalem usum, in eum usum qui est contra naturam, hoc est, organo sui sexus, qui ordinatur ad conceptionem prolis, abusi sunt, ita ut femina feminæ misceretur. Similiter autem

Et masculi relicto naturali usu femine id est, legitima seu naturali commixtione ac copula cū muliere, Exarserunt (igne libidinis) in desiderijs suis turpissimis in inuicem scilicet

Masculi in masculos turpitudinem operantes polluendo se multo variis modis. Sed & si masculus feminae commisceatur a b iij ho mo.

D lio modo, loco, seu organo, quam natura concessit, contra naturam peccatur, Et mercedem quam oportuit erroris sui in semet ipsis recipientes. Sic costruenda & intelligenda est litera: predicti idololatriæ ac Sodomitici recipientes à deo permittit, à seipsis autem casualiter, recipientes (inquam) & sustinentes in semetipsis, id est, in propria natura mercedem sui erroris, id est retributionem seu pramium suæ idololatriæ, scilicet traditionem & lapsum in passionem ignominia, quam mercedem oportuit, vel deuit eos recipere secundum dictam ac ordinem diuinæ iustitiæ, qua vitia vitis proportionabiliter puniuntur. Vnde quemadmodum iactantia propria sapientie meruit, vt in idololatriâ caderet, sic idololatria propter grauissimam suam deformitatem meruit, vt in inominabilia carnis peccata incidere. Et sicut non probauerunt, hoc est, non putauerunt nec opere ostenderunt, Deum habere in notitia actus humanos id est aestimauerunt deum non cognoscere peccata hominum: dicitur illud Job, Deus excelsior cælo est, nec nostra considerat, & circa cardines cæli perambulat. Et illud Ezechielis. Dereliquit dominus terrâ, & dominus nos non videt. Tradidit illos deus in reprobum sensum hoc est, in intellectum peruersum, priuando eos lumine gratiæ ac veræ sapientiæ, quatenus, sicut circa diuinum intellectum errauerunt, sic in suo intellectu punirentur. Tales sunt omnes qui diuinam providentiam negant. De quibus ait Psalmista, Dixerunt, non videbit dominus, nec intelliget deus Iacob. Et Sophonias, Dicunt non faciet dominus bene, & non faciet male. Contra quos dominus loquitur per Amos prophetam, Cognouit multa scelera vestra, & fortiora peccata vestra. Vel sic, Sicut non probauerunt, hoc est, non curauerunt deum habere in notitia id est cognoscere deum, veraciter, tradidit illos in reprobum sensum, excæcando corda ipsorum permittit, ita quod eis conuenit illud propheticum, Sapientes sunt vt faciant mala, bene autem facere nescierunt. Vt faciant ea quæ non conueniunt, hoc est, quæ deo, rationi, atque ecclesiæ contrariantur. Hæc dicto, vt, non tenetur hoc loco casualiter, sed concomitanter. Non enim idcirco tradidit illos in reprobum sensum directe vt faciant mala, sed operatio mali consecuta est traditionem, seu derelictionem ipsorum prædictâ. Sic quæ frequenter in libro isto accipitur, Sic ergo tradidit illos deus,

Repletos

Repletos omni iniquitate hoc est, omni peccato. Peccatum enim iniquitas est. contra iustitiam secundum Ioannem. Preterea, ponit partes seu species iniquitatis, Malitia qua alter alteri dant inferre conatur Fornicatione hoc est, illegitimo cum muliere concubitu, Auaritia hoc est, inordinato appetitu temporalium rerum Nequitia .i. peruersitate, seu temeritate nefaria, Plenus inuidia quæ est tristitia de bono alterius, Homicidii, contentione, dolo, malignitate, hoc est, voluntate igne malitiæ inflammata, Susurrone hoc est, discordiæ seminatore: contra quos Moyses præcipit, Non eris susurro in populo. Et Ecclesiasticus ait, Susurro & bilinguis maledictus, multos enim turbauit pacem habentes. Detraheres hoc est, aliorum famâ denigrantes de eorum defectibus inordinate loquendo, vel falsâ imponendo, Deo odibiles quantum ad culpâ. Odio enim deo sunt impius, & impietas eius. Vnde Ecclesiasticus ait: Si mordeat serpens in silentio, nihil minus eo habet, qui occulte detrahit. Agendum est ergo, quod ait vir sanctus: Detraherent secretis proximo suo, hunc persequebar, Cõsumptos id est verbis vel actibus iniuriates. Quod valde iniquum est iuxta illud, Homo assuetus in verbis improperij, omnibus diebus vitæ suæ non dirigetur. Superbos appetitudo honores, Elatos nolendo habere aequali aut superiori, Inuictiores matorem excogitando nouos errores, aut culpas, Parentibus non obediens, insipientes male sentiendo de rebus diuinis, Incompositos (moribus) sine affectione id est tepidos, carètes zelo iustitiæ, & charitatis seruore, Absque fædere id est obseruatione pacti, societatis & amicitia. Vnde scriptum est. Qui dissoluit pactum, nunquam effugiet, Sine misericordia id est crudeliter. Viscera nanque impiorum crudelia. In talibus adimpletur, quod Iacobus ait, Iudicium sine misericordia fiet ei, qui non fecerit misericordiam. Qui cum iustitiam dei hoc est, iustum deum, Cognouissent, non (tamen) intellexerunt hoc sci licet. Quoniam qui talia agunt, digni sunt morte æterna. Et Non solum qui faciunt sunt digni morte, Sed etiam qui consentiunt facientibus vt nullus excusetur.

Cap. 11. Propter quod inexcusabilis est ð homo.

ARTICVLVS. V.

Quoniam

A

1. Ioan. 3.

Leuit. 19.

Ecclesi. 2. 8.

B

Sapient. 14.

Ecclesi. 10.

Psal. 100.

Ecclesi. 2. 3.

C

Ezech. 12.

Prou. 2. 7.

Iacob. 2.

D

Voniã itaque digni sunt morte aeterna, non solũ qui peccata praedicta cõmittunt, sed etiã quicumque cõsentunt, vel quũ possunt, non impediunt.

Propter hoc inexcusabilis es (ã peccato) õ homo, omnis qui iudicas. .i. dãnas seu reprobas alium nõ secundum ordinem equitatis, ac regulas iuris, sed inordinato iudicio. Ita quo enim alterum iudicas (hoc modo) seipsum condẽnas. .i. dãnatione dignum ostendis, ac profiteris. Iuxta quem sensum scriptum est: Dum maledicĩ impius diabolum, maledicĩ ipse animã suam. Vnde ait Saluator: Ex ore tuo te iudico serue nequam. Et alibi, Hoc tuũ est iudiciũ, quod ipse detestatur. Veruntamen quoniã sacra scriptura frequenter hortatur nos ad iudicandum, iuxta illud propheta: Indicabo tibi homo quid sit bonum, aut quid dominus requirat à te facere iudicium: Et infra dicit Apostolus, Spiritualis homo omnia iudicat. Frequẽter quoque prohibet nos iudicare, praesertim in hoc libro epistolarũ Pauli. ¶ Ad agnoscendũ ergo quomodo hæc omnia intelligi debeat, scire oportet, quod iudiciũ propriẽ sumptũ est actus virtutis, videlicet determinatio iuris seu definitio iusti. Talis autẽ determinatio iuris, est actus iustitiæ, ideo iudiciũ est actus iustitiæ, tanquã inclinãtis & disponentis iudicantẽ, vt dignus atque idoneus sit ad iudicandũ. Actus nanque virtutis ex virtute procedit. Nec potest bene iudicare de operibus virtutis, qui habitũ virtutis nõ habet. Vnde castus bene iudicat de pertinetibus ad castitatẽ, & fortis de his que ad fortitudinẽ pertinet. Iudiciũ tamẽ est actus

Eccle. 21.

Eccle. 19.

1. Reg. 20

Miche. 6.

1. Cor. 2.

E

F

rationis seu prudentiæ tanquã dirigẽtis atque sciẽtiã proferẽtis. In quantum itaque iudiciũ procedit ex quadã connaturalitate iudicantis ad iudicata, requirit habitum virtutis in iudicante. Quoniã ergo iudiciũ actus iustitiæ est, in tantũ licitũ pertinetur, in quantum ex iustitia oritur. ¶ Ad hoc autẽ quod iudiciũ sit actus iustitiæ, tria sunt necessaria. Primo, vt procedat ex inclinãtione virtutis, nõ ex impetu passionis aut suspitionis: Secũdo, vt procedat ex autoritate praedictis. Tertio, vt procedat secundum rectã rationẽ prudentiæ. Quocunque horũ defuerit, erit inordinatum, illicitumque iudicium. Si etenim primũ defuerit, vocatur peruersum: si secundũ, dicitur vsurpatum: si tertium desit, temerariũ appellatur. Vnde Chrysost. super Matthæum, Qui in magnis peccatis sunt, eos iudicare

non

non debent qui in eisdem peccatis, aut certe minoribus sunt. A Et hoc secundum Thomam potissimẽ verum est, quãdo peccata prelati aut iudicis publica sunt, & quando nõ est necessitate de alia ratioẽ officij. Si vero peccata occulta sunt, & necesse sit iudicare ratione inuicũ officij, potest cum timore ac humilitate iudicare seui arguere. Si autem peccata sunt manifesta, & nihilominus iudicare oporteat, debet primo intra se penitere. Nobis vero diligenter penitendum est illud sancti Ambrosij: iudicet de errore & culpa alterius, qui in seipso non habet quod iudicet, ne cum de alio iudicat, in seipsum ferat sententiam. De praedictis ergo inordinatis iudiciis intelligenda sunt loca scripturæ, in quibus vetatur iudicium. Sicut cum dicitur: Nolite iudicare, & non iudicabimini. Potest autẽ & debet quilibet nostrũ iudicare, reprobare, & castigare seipsum. In cõmuni quoque possumus iudicare de actibus atque generibus hominum secundum doctrinã & determinationem scripturæ, vt quod omnis homicida dãnabitur, & omnis superbia sit pũ. ¶ Duo vero sunt in quibus secundũ Augustinũ vitare debemus iudiciũ. Primo, quã ignoramus, quo animo aliqd fiat. Idcirco de occultis ac dubiis iudicare prohibemur. Secũdo, dũ ignoramus qualis futurus sit, qui iudicãndus videtur. Et quia hoc semper ignoramus, nõ debemus absolute personã alterius iudicare, praesertim cũ ignoremus, an dignus sit amore, an odio: postiquẽ omni modo à deo tangi, cõpungi, & purificari. De actibus tamen manifestis, & quæ animo bono fieri nequeat, iudicare permittimur, cõpatiẽdo potius quã spernẽdo. ¶ Denique iudiciũ duplex est, scilicet discretiõnis, quo inter bonũ & malũ discernitur: & remuneratiõnis, quo de premio sentiatur. Horũ iudiciorũ vtrumque laudabile est, seruatis circumspectis & cõditionibus debitis. De iudicio quippe discretiõnis dominus loquitur per prophetã, Si separaueris pretiosũ à vili, quasi os meũ eris. De quo & in Iob habetur: Iudiciũ eligamus, & inter nos videamus quid sit melius. Itẽq; Nũquid qui nõ amat iudiciũ, potest sanari? Iudiciũ autẽ remuneratiõnis est duplex, videlicet approbatiõnis, quantum ad bonos: & reprobatiõnis, quantum ad malos. ¶ Sciẽdũ quoque quod Paulus hoc loco ad literã loquitur contra Ecclesiã Romanorũ, quæ ex Iudæis & Gẽtibus collecta erat, qui se mutuo iudicabãt. Iudæus enim iudicauit Gentilem

Thomas.

Ambrosij.

Mat. 7.

B

Augusti.

Eccles. 9.

C

Hier. 15.

Iob. 34.

Ibidem.

Chrysost.

D Gentilem de transgressione legis naturalis. Gentilis vero Iudæum de præuicatione legis diuinæ. Quilibet vero istorum secundum Apostolum inexcusabilis est, Cuius ratio subditur, *Eadem enim agis* hoc est, similia, vel eadem genere aut specie tu Iudæe operaris, *Quæ* (in Gentili) *iudicas*, id est redarguis, atque condemnas. Vel eadem agis tu Gentilis que in Iudæo iudicas. Hoc generaliter accipi potest de vnoquoque nostrum, qui de illo peccato alium iudicat, quod ipse in seipso non corrigit. *Quod* consequenter declarat Apostolus, *Scimus enim* per naturalem rationem, vel supernaturalem illuminationem, *Quoniam iudicium dei est secundum veritatem*, id est secundum iustitiam qua reddit singulis quod merentur, hoc est scimus quod iudicium dei sit iustum, *In eos* (id est aduersus eos) *qui tælia agunt*, id est se inuicem temerarie iudicant, sicut iam dictum est. Tales enim reprobat deus. Circa quod Origenes sic ait, Illud hoc loco videtur ostendi, quod solius dei, sit secundum veritatem iudicium, quia corda hominum nosse, & mentis secreta dinoscere solius est dei. Sunt enim quædam quæ committuntur opere quidem malo, animo autem non malo: vt si quis (verbi causa) hominem non voluntate occiderit. Alia vero sunt opere bono, sed animo non bono, vt si quis misericordie opus, non pro dei mandato, sed vt laudetur ab hominibus, faciat. Hoc tamen non est sic accipiendum, quasi iudicia hominum non sint iusta & vera, sed quod non sint tam vniuersaliter vera & iusta, nec à deo certa, maxime subtracta illuminatione diuina. *existimas autem hoc d homo omnis qui iudicas* inordinate *Eos qui tælia agunt* (id est prememorata peccata committunt) *Et facis eæ que in aliis iudicas* *Quia tu effugis iudicium dei?* hoc est, damnationis sententiam & iusta tormenta? Quasi dicat, Noli hoc æstimare. Loquitur Apostolus interrogatiue, *An diuinitas bonitatis eius*, id est plenitudinem seu abundantiam pietatis diuine, *Et patientiæ* qua non statim vlciscitur illatam sibi iniuriam, *Et longanimitatis* qua diu iniquorum conuersionem expectat vt indulgentiam consequantur: iuxta illud prophetæ, Propterea expectat dominus vt misereatur vestri. Non enim vult mortem peccatoris, sed vt conuertatur, & viuat. Patientia autem cum sit virtus moralis, passionem tristitiæ ordinans, nõ propriè competit deo, nisi per similitudinem operis. An ergo ista *Contemnis?* Quasi dicat, Mirum est, si tantam pietatem & gratiam

gratiam dei non penas, neque honoras. Hanc contemnit, qui A ex pia dilatione vltionis diuine prioratur, peccando securus, & concessa penitentia tempore expendendo in actibus prauis. Quemadmodum scriptum est, de ingrato ac impio, Dedit *Iob. 2. 4.* illi deus locum penitentiarum, & ille abutitur eo in superbiam. *Ignoras quoniam benignitas dei ad penitentiam te adducit?* id est hoc merito ignorare nõ debes, quod misericordia dei te patienter ac longanimitate sustinendo, quantum in se est, iustificat, & ducit te ad penitentiam peragendam. Per inspirationem enim angelicam ac diuinum instinctum admonetur inquit conuertere ad dominum. Vnde Sapientis, Misericors iniqui omnium domine, & dissimulas peccata hominum propter penitentiam. *¶* Deinde ostendit Apostolus, quod homo meretur incidere, non attendendo bonitatem longanimitatis ac patientiæ dei, B qui pie præfolatur penitentiam hominem. *Secundum duritiam autem tuam* per obstinationem tuam ac pertinaciam qua diuine inspirationi resistis, nec verbo dei mentem tuam aperis *Et impoens cor tuum*, quod de pristinis malis non dolet, *Hiere. 8.* nec futura vitare molitur, *Thesaurizas*, id est multiplicas *Ti. Sopho. 1.* *biiram*, id est districtam vindictam exercecendam, *in die iræ* *Esa. 56.* *Et reuelationis iusti iudicii dei* hoc est, in die nouissimo, in quo deus maxime iratus videbitur, & secreta producet in lucem. Tunc enim reuelabit abscondita tenebrarum, & manifestabit *Abacuc. 2.* consilia cordium. Hinc scriptum est, *Cor durum male habebit* *1. Cor. 4.* *in nouissimo*. Et de peccatore indurato dominus ait per prophetam, *Scio quia durus es tu, & neruus ferreus ceruix tua, & Esd. 4. 8.* *frons tua anea. Qui reddet unicuique secundum opera sua* iuxta illud Apocalypsis, *Ece venio cito, & merces mea mecum est, da vnicuique secundum opera sua.* Hoc noui & veteris testamenti scriptura concorditer clamat. Vnde in Ecclesiaste scribitur, *Cuncta que sunt adducet deus in iudicium pro omni errato, siue bonum, siue malum.* Et Hieremie propheta, *Domine cuius oculi aperit sunt super omnes filios Adæ, vt reddas vnicuique secundum vias suas.* In his autem atque similibus locis scripturæ per vias eius opera, intelligendi sunt quicunque actus humani, tam interiores quam exteriores, videlicet cogitatio, affectio, locutio, operatio. *¶* Consequenter ostenditur in specie, quod dicebatur in genere. *His quidem qui secundum patientiam boni operis, gloriam & honorem.* Sic legenda est litera, *Deus reddet singulis secundum opera*

Dum opera sua. His quidem qui sunt boni operis, id est bonæ vitæ, secundum patientiam dei, qui eorum conversionem longanimiter expectavit, & ita bene vni sunt patientia dei, reddet pro premio gloriam, id est beatitudinem sine lætitiâ, vel clamantem cum laude notitiam, clarificandam eos in cordibus aliorum, & honorem, id est reverentiam exhibitionem in signum virtutis ipsorum. Nam & deus honorabit eos, constituendo eos secum in regno cælorum, Et incorruptionem, id est immortalitatem, impassibilitatem, atque perpetuam securitatem, his inquit, *Quærentibus vitam æternam*, id est referentibus cuncta quæ agunt ad vltimū finem seu veram felicitatem, quæ est vita æterna, nõ ad temporale commodū aut laudem humanam. Vnde ait saluator, Primū querite regnum dei. Et apostolus, *Quæ sursum sunt querite*. Hoc modo exponitur litera istacõmuniter. Videtur quoque sic posse exponi. His qui secūdi patientiæ boni operis sunt, id est, qui opera bona patienter egerunt, & per patientiam custodierunt, dabit gloriam & honorẽ. Propter quod dicit saluator, In paciẽtia vestra possidebitis animas vestras. Vel sic, His qui secundū patientiam ambulauerunt, id est, patienter cõuerlati sunt, retribuere deus boni opis, id est, pro bono opere, gloriã & honorem, tanquam condignã mercedem. *His autem qui sunt ex contentione*, id est, insimul litigant & pacis iura violant, vel deo resistere satagunt, *Et qui non acq̃siverunt veritati*, id est insistitæ seu sanæ doctrinæ, quæ admonentur conuerti ad deum *Credunt autem iniquitati* hoc est, vanis erroribus ac falsis dogmatibus: quo contra dicit apostolus ad Hebræos, *Doctrinis variis & peregrinis nolite abduci*. His itaque superuenient ira (id est diuina vltio) & indignatio hoc est, detestatio quæ iudex æternus eos continet. *Tribulatio (corporis) & angustia mentis*, venient inquam hæc, *In omnem animã hominis operantis malum nisi poeniteat*. Nam & corporis pœna redundat in animam & conuersio iudæi primus, id est præcipue, quoniam propter legẽ diuinam ei traditam grauius peccauit, & fortius punietur. Et Græci. Si per Græcos intelligatur gens illa specialis, tunc Græcus post Iudæi exprimitur, quia præ ceteris gentibus magis peccauit atque punitus est, eo quod in naturali philosophia & subtilitate ingenij præfulgebat. Vbi enim maius donum scientiæ, ibi præuicator grauiori subiacet culpæ & pœnæ. Si vero per Græcū intelligantur Gentiles communiter, tunc

Luce. 12.

1. Cor. 9.

Matth. 6.
Col. 3. E

Luce. 21.
Hebr. 10.

Deut. 31.
2. Tim. 2.
Ioan. 8. F
Hebr. 13.
Luce. 12.

niter, tunc post Iudæi ponitur Græcus, quoniam minus peccauit loquendo in genere & ceteris paribus. His verbis apostoli consonat illud Proverborum, quod ex persona æternæ sapientie dicitur, *Quia vocaui & renuistis, & increpatiões meas neglexistis, ego quoque in interitu vestro ridebo, cum irruerit repentina calamitas, & interitus quasi tempestas ingruerit, quando venerit super vos tribulatio & angustia.* Hoc loco apostolus contentiosos redarguit. Vnde & Iacobus apostolus dicit, *Si zelum amarum habetis, & contentiones sunt inter vos, nolite gloriari, & mendaces esse aduersus veritatem*. Denique tanta est culpa contentiosus, vt propter ipsam corporalis exercitatio reprobetur: dicente domino per prophetam, *Ecce ad lites & contentiones ieiunatis. Nunquid tale est ieiunium quod elegi? Gloria autem est honor, de quibus iam dictum est. Et pax, id est tranquillitas mentis, seu securitas ab impugnatione hostili, dabuntur pro præmio. Omni operanti bonum ex charitate, iudæo primus, id est præcipue: quia in genere plus aliis meruerunt Iudæi ad Christum conuersi, videlicet sancti apostoli, ac primitiua ecclesia, Et Græco, id est gentibus. Non est enim acceptio personarum apud deum, id est deus in iudicando non attendit personam, & ea quæ non habent rationem meriti suæ demeriti, sed sola opera pensat, & vnumquemque secundum merita sua iudicat. Propter quod afferebat Petrus, In veritate comperi, quoniam non est personarum acceptor deus, sed in omni genere qui timet deum, & operatur iustitiã, acceptus est illi. Et per prophetam dominus loquitur, *Vnumquemque iuxta vias suas iudicabo*. Ad hanc perfectionem hortatur nos sermo diuinus per Moysen dicens, *Iuste iudicabis, nec consideres personam pauperis, neque honores vultum potentis. Porro quod apud deum non sit personarum acceptio, sed iustum iudicium, probat. Quicumque enim sine lege scripta atque Mosaica peccauerunt videlicet nõ habendo legem, id est gentiles, qui peccatum commiserunt, non quia legem scriptam transgressi sunt, quia nec eam habuerunt, Sine lege peribunt, id est non propter huius legis præuicationem damnabuntur: sed propter hoc, quod legem naturalem non seruauerunt cum fide saluatoris saltem implicita, vt plenius ostenditur.* Cum enim dicat Ambrosius, *Peccatum est præuicatio legis diuinæ, queri potest, quò aliquis peccare valeat sine lege?* Et res-*

A
Prouer. 1.

Iacob. 3.
Esaiæ. 38.

Esaiæ. 32.

B

Iob. 34.
Eccles. 35.
Matth. 22

Luce. 20.
Galat. 2.
C Eph. 6
Collo. 3.

Ezech. 18
Leuit. 19.

Iacob. 21
Act. 10.

Ambrosii
Et res-

Ambr. D Et respondendum, quod in definitione Ambrosij, per legem diuinam intelligitur qualibet lex data à deo, à quo constat na-
 turalem legem ita ille, datamq; esse. *Et quicumque in lege (scri-
 pta) peccauerunt eam non obseruauerunt sicut Iudei, Per legem*
 id est, ex ipsa lege scripta, vel propter legem transgressionem
Ioan. 17. *iudicabuntur iudicio reprobationis. Vnde Christus aiebat Iu-*
Iacob. 2. *deus, Est qui accusat vos Moytes, in quo speratis. Non enim*
auditores legis diuinitus date, Iusti sunt apud deum, nisi obe-
diant legi deo subditur, Sed factores legis, id est qui legis mō
Matth. 7. *data adimplent, Iustificabuntur id est iusti erunt ac reputabu-*
ntur apud deū. Nā & fides sine operibus mortua est. Et in Euā-
Luc. 11. **E** *gelio Christus testatur, Omnis qui audit verba hæc, & non fa-*
cit ea, assimilabitur viro stulto, qui ædificauit domum suam
I. Ioan. 3. *supra arenam. Et alibi, Beati qui audiunt verbum dei, & custo-*
diunt illud, Ipsa ergo impletio legis per gratiam, ex qua pro-
cedit impletio, iustificat hominem, estque iustificatio eius. De-
nique q; ipsa obseruatio legis iustificet, elucescit ex hoc. Cum
enim gentes, id est gentiles, que legem scriptam seu Moyfi,
Non habent, quia non tenebantur ad eam Naturaliter, id est
ex naturalis rationis dictamine, adiunt tamen lumine gratiæ,
Hebr. 11. *sine qua nemo vnquam saluatus est. Non enim ex puris natu-*
ralibus quilibet quam saluatur, cum salus nostra sit supernaturalis
F *felicitas, scilicet visio per speciem, ad quam sine fide, charita-*
te & gratia dei nullus viator pertingit, Ea que legis sunt fa-
ciunt, id est legem scriptam obseruant, quantum ad præcepta
Eiusmodi gentes Legem (Mosaicam) non habentes, ipsi sibi sunt
lex, id est propria ratio est eis pro lege, *Qui ostendunt bene*
viuendo Opus legis quod à lege scripta præcipitur fieri aut
vitari Scriptum in cordibus suis, id est intellectui naturali im-
Job. 4. *pressum, ita q; ratio dicit eis, quod dicit ratio scripta. Dum*
Matth. 7. *enim non faciunt alteri quod sibi nolunt fieri, (quod vtiq; na-*
turalis ratio dicit) implet ea que iubet lex scripta. Nam &
Roma. 13. *secundum apostolum, Qui diligit proximum, legem adimple-*
uit. Hi ergo qui naturaliter agunt ea que legis sunt, sibi sunt
lex. quod testatur apostolus per effectum, videlicet per con-
scientie declarationem. Subditur enim, Testimonium boni vel
mali Reddente illis conscientia ipsorum, que ex naturali iudi-
cio rationis reprobatur malum, & approbat bonum. R. ealceirat
enim quo-

enim quodammodo operi vitioso, consentit; actui virtuoso, **A**
 Et inter se inuicem cogitationum accusantium aut etiam defen-
 dentium. More Græcorum ponit gentium pro ablatiuo, vt
 sit sensus, cogitationibus se inuicem accusantibus, id est per-
 ueris cogitationibus que malos accusant, etiam defendenti-
 bus, id est cogitationibus bonis, que bonos excusant atq; de-
 fendunt. His, inquam, cogitationibus testimonium damnatio-
 nis vel salutis reddentibus illis, id est prædictis gētibus. Iste
 cogitationes accusantes ac defendentes, hoc est male ac bon-
 e examinantur, diiudicantur & declarantur coram naturali
 iudicatorio hominis: quasi coram iudice per prima agibiliū
 principia naturaliter inserta & cognita: sicut est illud, **Matth. 7.**
 Quod tibi vis fieri, fac alteri. Quoniam autem testimonium istud mo-
 do reddat conscientia, tamen in futuro extremo iudicio clari-
 us perhibebit. Tūc namq; quilibet conscius erit sibi de pro-
 priis bonis ac malis. Ideo subijgitur, **B**
In die cōiudicabit deus
oculta hominū, id est in die iudicij quando aperientur libri
conscientiarum, Secundum euangelij meum, id est secundum
quod ego euangelizo ac predico. Euangelij enim est Christi
tanquam authoris: Ioannis vero, Matthæi, Lucæ, & Marci tan-
quam scriptorum: Pauli autem & aliorum apostolorum, tan-
quam prædicatorum. Quod vero mox subditur, Per Iesum
Christum referri potest ad illud quod dictum est, Iudicabit
deus, & c. quia per Christum hominem exercebitur illud iu-
dicium, ita q; ipse, vt homo erit, ex eorum iudicij. Pater enim
Ioan. 5. *non iudicat quenquam, sed iudicium omne dedit filio. Vel ad*
C *illud quod dictū est, secundum euangelium meum. Per Chri-*
Roma. 13. *stum enim factum est euangelium Pauli: sicut sperauerat, Per*
quem accipimus gratiam & apostolatam. Potest quoque ita
exponi. Testimonium illis reddente conscientia ipsorum, id
est conscientia operum: nec solum conscientia operum, sed &
conscientia cogitationum inter se inuicem accusantium aut
defendentium, iuxta sensum præhabituū. Dicit autem glo-
sator, quod in die iudicij cogitationes accusabunt animam,
vel defendent, non que tunc erunt, sed que nunc sunt in no-
bis: quarum quædam note, atq; signacula relinquuntur in cor-
de nostro, velut in cera, que in occulto nunc pectoris posita,
tunc reuelari dicuntur per Christum, Sed contraire huic vi-
detur, quod ait Anselmus & alij sancti, quod etiam certum est,
Anselmus
 c scilicet

D. sc. q. in die iudicij erit in reprobis cōscientia vr̄s atq; remor-
dēs, in electis vero cōscientia bonā fiducie. Omnī enim opa
cunctis patebūt. Sciendū ergo, q. cogitatōes que nūc sunt, tūc
accusabūt vel defendēt per modū meriti siue demeriti. Cogita-
tiones vero que tūc erūt, accusabūt aut defendēt nō per mo-
dū meriti vel demeriti, quia nō erit tūc locus merēdi, aut de-
merēdi, cū via sit finita, sed tanq̄ signa prateritorū meritorū
aut demeritorū. Et sic glossator saluatur p̄ distinctionē. ¶ Cō-
sequēter apostolus Iudeos aggreditur, probās eos, quantum ad
aliquid, deteriores gētilibus. Quo enī plura beneficia cur; au-
xilia cōtra peccatū receperūt, eo grauius peccauerūt in eodē
genere culpæ: quia quo status sublimior, eo ruina est maior.

Exod. 20.
34.

Deniq; excellētia stat⁹ Iudeorū fuit in hoc, quod legē diuinā,
E. p̄cepta moralia, iudicialia ac cerimonialia, diuersaq; alia
gratiarū munera receperūt. Vnde Moyses loquebatur, Quo est
Deute. 4. alia gens sic incluta, vt habeat criminosas, iustasq; iudicia &
vniuersā legē, vt populus tuus Israel? Ip̄i vero ingrati deo fue-
rūt. Propter qd̄ domin⁹ cōqueritur p̄ p̄phetā, Filios (inquit) enutriui
Esaie. 1. & exaltaui: ip̄i autem spreuerūt me. His ergo nūc ait

Gene. 49.
1. Para. 15.
Gene. 11.
Gen. 32-35

Apost. Si autē, (idest quia) tu Iudeus cognominaris ex Iuda
triarchā, qui inter fratres suos fortissimū erat, vt dicit scriptu
ra. Primo siquidem appellati sunt Hebræi ab Heber in quo
remanst lingua Hebraica, que ante confūctōne turris Ba-
bylonicæ omnibus erat cōmunis: iuxta illud, Erat autem ter-
ra labij vnius. Postmodum dicti sunt Israelitæ: à Iacob quo
vatus est Israel. Tertio dicti sunt Iudæi à Iuda. Hoc tamen no
mine specialiter vocabatur duæ tribus. Nam Israel dicti sunt
F. aliz decem tribus à tēpore separationis suæ à domo Dauid.

1. Reg. 12.

Et requisisti, idest, perisisti, In lege Moisaica, non euagan-
do per diuersos errores more gentiliū, Et gloriaris in deo, id
est, in cognitione ipsius, Et nosti voluntatem eius ex doctri-
na legis ac prophetarum, Et probas, idest, approbas seu com-
mendas, Vtiliora, idest, perfectiora & viciniore salutis, in-
struisti per legem in qua diuersi gradus perfectionū docen-
tur, Confidās, idest, præsumis & æstimas, Te ipsum ducem esse
æcorum, idest, tantæ perfectionis vt alii spiritaliter exar-
catis possis viam virtutis ostendere, eosq; in via dei præcede-
re, atq; ad rectum finē perducere. Confidis quoq; te, Lumen
(esse) eorū qui in tenebris ignorantie sunt, idest, tantæ gra-
tiz æ

Hebr. 6.

Et gloriaris in deo, idest, in cognitione ipsius, Et nosti voluntatem eius ex doctri-
na legis ac prophetarum, Et probas, idest, approbas seu com-
mendas, Vtiliora, idest, perfectiora & viciniore salutis, in-
struisti per legem in qua diuersi gradus perfectionū docen-
tur, Confidās, idest, præsumis & æstimas, Te ipsum ducem esse
æcorum, idest, tantæ perfectionis vt alii spiritaliter exar-
catis possis viam virtutis ostendere, eosq; in via dei præcede-
re, atq; ad rectum finē perducere. Confidis quoq; te, Lumen
(esse) eorū qui in tenebris ignorantie sunt, idest, tantæ gra-
tiz æ

tiz ac scientia vt ignoranties valeas illustrare. Eruditorē insu
pientium, idest diuitorū cognitione carentium, scilicet infi-
delium, quos Iudæi sæpe conuerterunt ad deum Magistram Hebræ. 5.
infantiū hoc est, paruulorum seu imperfectorū, qui solum
cibum capere non valentes, ex pertes sunt sermonis iustitiæ.
Habentē formam, idest, perfectionē aliis exemplarem, Scien-
tiæ in agendis, Et veritatis in lege, idest, in credendis ac spe-
culatiuis. Porro quod subditur, interrogatiue, admiratiue &
increpatiuè intelligendū est. Qui ergo aliū doces, te ipsum non
doces? idest, cum aliū docere præsumas, cur te ipsum non
doces? Et mirū est q. te ipsum non doces. Et male agis, eo q. te ip-
sum nō doceas. Simili modo legēda sunt que sequuntur. Qui
prædicās non furandū furaris? Qui dicis non mœchandū, mœcharis?
Commiserūt autē Iudæi & spirituale furtū ac mœchationem, B
subtrahēdo à lege sensum de Christo ac mysticū intellectum
Qui abominaris idola .i. idololatricæ cultū, Sacrilégiū facis? .i.
furtū atq; abusum rei sacra? Aliqua enim diuino cultui depu-
rata propriis vbius applicabāt Iudæi, quia auarissimi erāt sa-
cerdotes scribæ ac pharisei. Nā diuina p̄cepta suis supstitio-
nis traditionibus irrita fecerūt, vt euāgelicū loquitur. Qui in le-
ge .i. de legis acceptione, Gloriaris dicēdo, Quāta audiu-
mus & cognouimus ea. Et, Nō fecit taliter omni nationi: Per
præuariatōne legis deū inhonoras nō exhibēdo ei reuerentiā
debita, obedēdo mādati ipsius. Non enim dei per vos .i. oc-
casionē vestri, Blasphematur inter gētes .i. a gētib; perfidis,
que videntes vestra peruersitatē deū vestrū blasphemāt, æstimā-
tes eum iniustū, qui tales seruos asserit legisse. Sicut feri-
ptū est in Ezechiele, vbi prædicta verba habetur secūdū tran-
slatiōne septuaginta interpret. Nostra autē translatio talis est,
Ingressi sūt ad gētes, & polluerūt nomē meū. Et sicut Ezechiel
Ezec. 36. ista dicebat de Iudæis sibi contemporaneis, ad quos missus erat:
sic Paulus hæc applicat de Iudæis sui tēporis. ¶ Subinde ostē-
dit Apostolus grauitatē excessus Iudæorū ex conditione cir-
cuncisionis. Circūcisio nanq; erat signū iustitiæ, & quedā cir-
cūcisio legis seruandæ: iuxta illud Apostoli ad Galatas, Testifi-
cor omni homini circūcidēti se, q. d. bitor sit vniuersæ legis fa-
ciēdæ. Quæ admodū ergo nūc prodēt professio vitæ claustra-
lis, si regula obseruetur, si vero regula omittatur, plurimū ob-
est, & peccatum grauat: sic de circūcisione erat tempore
c ij veteris

Math. 15.
Luc. 16.

Psal. 77.
Psal. 149.

Ezec. 36.
Deute. 10.

Galat. 3.

Gen. 17 D veteris testamenti. Hoc est quod Apostolus subiungit. *Circuncisio quidem prodest ad gratiam promerendam, videlicet tempore veteris test. non autem Evangelio divulgato, Si legem obseruas. Si autem præuaricator legis Moisaicæ: Sis, circuncisio tua carnalis præputium facta est, id est, præputio similis, non plus valens quam illud. Si ergo præputium, id est, gentilis incircuncisus iustitias legis, id est, præcepta moralia, quæ sunt de dictamine rationis naturalis, Custodiat cum fide & cultu vnus dei, vt cactum est, Nonne præputium illius in circuncisio nem reputabitur? id est, tantum sibi proficit ad salutem, vt tibi o Iudæe circuncisio tua? Quasi dicat, ita. Custodiendo enim iustitias legis modo præfato, spiritualiter circunciditur, & filius Abrahæ reputatur. Et iudicabit id quod ex natura est*

E præputium, id est, gentilis præputium naturaliter habens ex gentilibus ortus & in præputio natus. *Legem consummans* hoc est, iustitias legis scriptæ adimplens ex naturali dictamine rationis. Iudicabit inquam, id est, sui comparatione iudicio damnationis dignum ostendet. *Te Iudæe, Qui per literam, id est, legis scripturam, Et circuncisio nem præuaricator legis es!* id est, nec per scripturam sacrâ, neq; per circuncisio nis significationem à peccato retraheris, à quo gentilis retrahitur per legem naturalem sine circuncisio ne ac litera scripturam. ¶ Quod autem gentilis iuste viuens melior est Iudæo circuncisio iniuste viuente, & eum condemnet, probat Apostolus, eo quod duplex sit circuncisio, scilicet spiritualis & carnalis. Quarum prima facit spirituale Iudæum, secunda carnalem. Vnde propheta, Omnes (inquit) gentes habent præputium, omnes autem domus Israel incircuncisii sunt corde. Ad spirituale vero circuncisio nem admonet Moyses, Circuncidite, inquit, præputium cordis vestri, & ceruicem vestram ne induretis amplius. Et quantum caro est inferior spiritu, tantum circuncisio carnalis, & carnalis Iudæus inferiores sunt spirituali circuncisio ne atque Iudæo. Aut itaq; *Non enim qui in manifesto, id est, qui circuncisus est carne, & potest hominibus signum Iudaismi ostendere, Iudæus est solum & vere. Iudæus enim interpretatur confitens, quod competit non solum circuncisio, Neque que in manifesto in carne est circuncisio, id est, circuncisio illa exterior pelliculam tollens, est circuncisio perfecta ac vera. Sed qui in abscondito, id est, qui*

est, qui corde circuncisus est, quæ circuncisio homines latet, deo que patet. Iudæus est vere ac spiritualiter confitens domino confessione laudis diuinae. Et circuncisio cordis, id est, circuncisio spiritualis facta in spiritu, hoc est, secundum spirituale intellectum scripturæ veteris testamenti. Non litera, id est non secundum sensum literalem ipsius. Vel, in spiritu, id est, virtute spiritus sancti non litera, id est, literalibus culttris legis, Cuius videlicet spiritualis circuncisio nis Laus non ex hominibus qui in interiora tuert non valent, neq; de eis certum quippiam iudicant. Sed ex deo est qui inspector est cordis, & spirituale circuncisio nem, qua vitia præscinduntur commendat potius quam carnalem, quæ ab exordio seculi multos saluauit sine corporali circuncisio ne, neminem vero sine circuncisio ne spirituali. His verbis Apostoli consonat, quod de carnalibus Iudæis ait Ioannes in Apocal. Dicunt se Iudæos esse, & non sunt, sed sunt synagoga Satanae.

Cap. III. Quid ergo amplius est Iudæo.

ARTICVL. VI.

DECLARATO in quibus Iudæi deteriores erant gentilibus, nunc ostendit in quibus eos præcellant. Mouet autem & soluit questionem, quæ ex præinductis consergit. Quid ergo amplius est Iudæo, aut que utilitas circuncisio nis? id est, si tanta est utilitas atque iniquitas Iudæorum, vt eis præferantur gentiles, sicut iam patuit, quid ergo amplius, id est, maius aut dignius est Iudæo circuncisio, quam gentili incircuncisio, aut que utilitas fuit circuncisio nis? Omnia ista referenda sunt ad tempus legis scriptæ, non euangelicæ. Et responderet. Multum melius est Iudæo secundum statum priorem, quam gentili solum naturalem legem habenti. Per omnem modum in genere, scilicet in omnibus quæ ad salutem requiruntur. Primum quidem melius est Iudæis. Quia credita hoc est, ex speciali gratia tanquæ amicis & familiaribus administrata ac data Sunt illis eloquia dei id est, scripturæ sacræ legis ac prophetarum. Nec obstat, quod quidam eorum non crediderunt, sicut subiungit. Quid enim obest prædictæ prerogatiua Iudæorum, Si quidam illorum non crediderunt? eloquii dei, de mysteriis Christi. Nunquid incredulitas illorū fidem dei, id est, fidem dei

Exc. 2. D uinam quam alij habuerunt de deo, *Euacuauit?* id est, inanem effecit. Vel, fidem, id est, fidelitatem dei adimplendo quod promissit, euacuauit, id est ab opere impediuit. *Abfit*, Vniuersumque enim malitia in seipsum reduntat. ¶ Insuper q̄ hominum incredulitas fidelitatem dei non euacuet probat **Apo Math. 22.** *Est autem deus uerax* in suis ipsius natura, in opere, atq; sermone, quonia inuariabile esse habet, & omnia iuste dispensat, impletq; ueraciter quicquid promittit simpliciter. Aliqua autem promittit sub conditione, quæ non semper implentur.

1. Cor. 13. 7. *Omnis autē homo mendax*, id est, à uero atq; incōmutabili esse deficiens, uanitati subiectus, & per consequens peccare potens & mentiri ac falli. Quod iob intelligendum est de omni uiatore secundū legem communē. Vnde ait Psalmista, Veruntamen uiuēsa uanitas omnis homo uiuens, Et rursus, Ego dixi in excessu meo, omnis homo mendax. In Numeris quoq; scriptū est, Non est deus ut homo, ut mentiatur: neq; ut filius hominis, ut mutetur. *Sicut scriptum est, ut iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cum iudicaris.* Hoc allegat Apostolus ad ostendendum, quōd deus sit uerax, implendo promissā. Hæc enim uerba loquutus est Dauid, homicidio, adulterioq; perpetratis: ut sit sensus, Ego Dauid tibi soli peccauī & malū corā te feci, ut tu domine deus iustificeris, id est, iustus & uerax agnoscaris, non infringendo nec omitendo propter mea facinora, tuam promissionē, qua mihi pollicitus es, q̄ ex semine meo humanā naturam assumeres, ex quo cōstat, te uerū esse in promissis: & uincas, id est preualeas aliis cum iudicaris ab eis, non debere promissionem tuam mihi de Christo factam impleri propter scelera mea. Cum enim Dauid uxore Viri uolauerit & cognouisset, eiusque uirum occidisset, multi dicebant prædictam promissionem euacuatam, quoniam non deceret Christum de homicida & adultero nasci. Cū ergo deus huius dicti oppositū fecit, præualuit istis. Hunc sensum intendit hoc loco Apostolus. ¶ Possunt quoq; prædicta uerba adhuc tribus modis exponi, sicut in expositione libri psalmorum in d. xi, sed hoc loco iste sufficit, Sciendū uero q̄ hæc dictio, ut, secundū hunc sensum tenetur consequente, non aut causaliter: quia nō ideo Dauid peccauit, ut deo iustificaretur: sed ex eius peccato occasionaliter cōsecuta est manifestatio diuinę iustitię iuxta modū expositū. ¶ Sed quoniam ex prædictis uerbis Dauid,

Dauid, quibus ait, Malū corā te feci, ut iustificeris, &c. quidā **Psal. 50.** *sumperunt occasione erroris, dicentes, quōd nostra peccata atque mendacia directē faciunt ad gloriam dei, uidelicet ad manifestationem diuinę ueritatis atque iustitię, & per cōsequens, quōd deus uellet non peccare & mentiri, quatenus comparatione nostri iustior ac uerior, imō solus iustus ac uerus appareret, & ut misericors agnosceretur dñ nobis ignosceret.* Hoc sanctus apostolus reprobat ducendo ad incōueniens. Ait ergo, *Si autem iniquitas nostra iustitiam dei commendat, id est, directē se per se commendabilem seu laudabilem facit, ut aliqui asserunt. Quid dicemus?* id est, quid responderē poterimus ad ea que sequuntur ex hoc? Primo enim sequeretur, deum esse iniustum, qui peccata uisceratur. Ideo subdit, *Nun Tob. 2. 4.* *quid iniquus est deus qui infert iram?* id est, pœnā pro culpa. **Secundū hominem dico.** *Abfit* hoc est, sic ego esse non assero, sed secundū carnales hoc sequitur. Quod enim per se facit ad gloriam dei, nō est puniendum, sed premiandum ut bonum, quia per se ordinatur ad finem laudabilem. Si ergo iniquitas nostra per se facit ad gloriam dei, iniustus est deus qui vindicat eam per tormenta. *Alioquin quomodo iudicabit deus hunc mundum?* id est, homines peregrinantes in terra. Si enim iniustus est deus, non poterit mundum hunc iuste iudicare, quia iustitia maxime spectat ad iudicem: prout Sapiens dicit, Diligite iustitiam, qui iudicatis terram. Quōd autem non sit deus iniustus, elucet ex uerbo Psalmistę dicentis, *Quoniam rector dominus deus noster, & non est iniquitas in eo.* Vnde Iosaphat aiebat, Non est apud dominum deum nostrum iniquitas, nec personarum acceptio, neque acceptio munerum. Deus quippe gloriosus & fortis est ipsa essentia bonitatis, mensura & causa totius æquitatis, ideo culpa ei placere non potest. Quod confirmat Apostolus subdens, *Si enim ueritas id est, æquitas dei, in meo mendacio, id est, per meum peccatum abundauit, id est, quantum ad sui manifestationem directē creuit, clarioris, innotuit, & hoc in gloriam ipsius dei, ita q̄ ex meo peccato per se gloriosior, perfectiorq; apparet. Quid adhuc ego tanquā peccator iudicor?* id est, cur nunc uisq; iniustus existimor? Tanquam dicat, Si sic esset, non essem reputandus iniustus, quia non displiceret deo iniquitas mea, ut dictum est. Deinde destruit præmemoratum errorem ducendo ad aliud **Lucæ. 12.** *e iij* incon-

D inconueniens. *Et non sicut blasphemamur*, hoc est, si nostra peccata directe ordinantur ac operantur ad glorificationem diuinæ iustitiæ, sicut illi dixerunt, cur ita non est sicut nobis blasphemæ imponitur? *Et sicut aiunt quiddam nos dicere*, id est, sicut pseudoapostoli affirmant, me, aliosque veros apostolos praticare illud quod sequitur, *Faciamus mala, ut veniant bona*

Esaiæ. 5. quorum pseudoapostolorum, qui nobis ista imponunt, *Damnationis iustia est*, quia mortaliter peccant. ¶ Quoniam enim Apostolus ait inferius, *Vbi abundauit delictum, abundauit & gratia* : & nunc simile aliquid dixit, allegando verba Psalmistæ. Alij quoque apostoli talia prædicauerunt. Ex his moti sunt

Romæ. 5.

amuli apostolorum dicentes, quod prædicantur peccata esse patranda & continuanda, quatenus ex hoc sequerentur bona, videlicet glorificatio seu manifestatio diuinæ æquitatis ac pietatis. ¶ Præterea aduertendum, quod cum peccatum sit auersio mentis à deo, & recessus ab ordine, secundum Dionysium, & ab eo quod est secundum naturam, secundum Damascenum, idcirco per peccatum irrogatur deo iniuria, & directe inhonoratur deus, non glorificatur. Veruntamen quoniam

tanta est bonitas dei, vt non permitteret malum, nisi prenoce- ret aliud bonum inde venturum : & tanta est virtus eius, quod malum omnino impediret, nisi aliquid bonum ex malo elicere posset. Propterea malum culpæ indirec- te atque per accidens scilicet præter propriam conditionem, & præter peccantis intentionem ordinatur : & valet ad declarationem diuinæ iustitiæ, secundum quod deus per penam ordinat culpam, in quo diuina sapientia atque iustitia manifeste resulget. Quem admodum etiam ex crudelitate tyrannorum præter intentionem ipsorum manifestauit deus patientiam atque constantiam martyrum. ¶ Tam declarauit Apostolus Iudæos excellentiores fuisse gentilibus pro tempore legis scriptæ, nunc sciscitatur, an etiam tempore euangelicæ legis Iudæi excellentes gentiles. *Quid ergo?* restat præceclimus (nos Iudæi) eos? id est, gentiles ad fidem conuersos. Nequaquam loquitur autem Apostolus de vtroque populo isto in genere. Certum est enim, quod in speciali loquendo ipsi beati apostoli qui erant Iudæi, & primitiui spiritus receperunt ceteris emuebant. Loquendo vero in generali, omnes pares sunt in gratia Euangelij, sicut clarus ostenditur. Cur autem non excellent Iudæi gentiles,

Dionys.

Damasc.

annectitur. *Causati enim sumus*, id est, rationabiliter declarauimus, *Iudæos & Græcos*, id est, gentiles *Omnes sub peccato esse* quia Iudæi transgressi sunt legem scriptam, gentiles legem naturalem. *Sicut scriptum est in Psalmo*, quantum ad sensum, *quia nō est iustus quisquam iustitia meritoria, propriis viribus*, *Non est intelligens ea quæ dei sunt, per fidem formatam sine lumine gratiæ*. *Non est requirens deum* per opera sancta, propria potestate. *Omnes isti iam dicti Declinauerunt à deo atque iustitia, Simul inuitiles*, id est, vani facti sunt non pertingendo ad vltimum finem, seu veracem felicitatem. *Non est qui faciat* per se sine auxilio gratiæ, *Bonum*, id est, opus meritorium. *Non est usque ad vnum*, id est, omnino nullus est. *Vel, non est usque ad vnum*, id est, non est alius præter Christum deum & hominem, qui sub peccato non fuit, & ea quæ placuerunt patri, semper efficit: *Sepulchrum patens est guttur eorum*, id est, simile monumento aperto, quoniam sicut ex tali sepulchro ascendit fetor cadaueris, sic ex ore istorum procedunt verba mortua atque foetentia, *Linguis suis dolose agebant* alios decipiendo, vel sophistica & adulatoria verba loquendo. *Vnde ait scriptura, Qui sophistice loquitur, odibilis est*, in omni re defraudabitur. *Nō est illi data gratia à deo*, omni enim sapientia defraudatus est. *Quo circa de electis Iudæis scriptum est*, *Reliquiæ Israël nō facient iniquitatem, nec loquentur mendacium, & nō inuenietur in ore eorum lingua dolosa*. *Venenum aspidum*, id est, verba venenata ac detractoria, seu odium insanabile, *Sub labijs eorum*, quia parati sunt talia verba euomere, aliosque inficere. *Quorum os maledictione*, hoc est, verbis maledicis ac blasphemis, *Et amaritudine*, id est, sermonibus pungitiuis. *Plenum est: Veloces pedes eorum* spirituales, puta affectus, & etiam corporales, vt currant *Ad offendendum sanguinem innocentem*. *Conuictio*, hoc est, spiritualis destructio, temporalis punitio, seu omnis boni dissipatio, *Et infelicitas*, id est, miseria, *In viuis*, id est, operibus. *Forum*. Committendo enim mala prædicta, amittunt esse gratuitum, spirituale ac meritorium, & tanquam inane ac nihilum reputantur à deo, & miseri sunt tanquam æterna damnatione condigni. *Et uiam pacis*, id est, opera bona, per quæ ad veram pacem pertingitur. *Vel, uiam pacis*, id est, pacem huius viæ & gratiæ perducentem ad plenam pacem patriæ,

Coloss. 3.

Esaiæ. 1.

Psal. 13.

Mich. 7.

annectitur. *Causati enim sumus*, id est, rationabiliter declarauimus, *Iudæos & Græcos*, id est, gentiles *Omnes sub peccato esse* quia Iudæi transgressi sunt legem scriptam, gentiles legem naturalem. *Sicut scriptum est in Psalmo*, quantum ad sensum, *quia nō est iustus quisquam iustitia meritoria, propriis viribus*, *Non est intelligens ea quæ dei sunt, per fidem formatam sine lumine gratiæ*. *Non est requirens deum* per opera sancta, propria potestate. *Omnes isti iam dicti Declinauerunt à deo atque iustitia, Simul inuitiles*, id est, vani facti sunt non pertingendo ad vltimum finem, seu veracem felicitatem. *Non est qui faciat* per se sine auxilio gratiæ, *Bonum*, id est, opus meritorium. *Non est usque ad vnum*, id est, omnino nullus est. *Vel, non est usque ad vnum*, id est, non est alius præter Christum deum & hominem, qui sub peccato non fuit, & ea quæ placuerunt patri, semper efficit: *Sepulchrum patens est guttur eorum*, id est, simile monumento aperto, quoniam sicut ex tali sepulchro ascendit fetor cadaueris, sic ex ore istorum procedunt verba mortua atque foetentia, *Linguis suis dolose agebant* alios decipiendo, vel sophistica & adulatoria verba loquendo. *Vnde ait scriptura, Qui sophistice loquitur, odibilis est*, in omni re defraudabitur. *Nō est illi data gratia à deo*, omni enim sapientia defraudatus est. *Quo circa de electis Iudæis scriptum est*, *Reliquiæ Israël nō facient iniquitatem, nec loquentur mendacium, & nō inuenietur in ore eorum lingua dolosa*. *Venenum aspidum*, id est, verba venenata ac detractoria, seu odium insanabile, *Sub labijs eorum*, quia parati sunt talia verba euomere, aliosque inficere. *Quorum os maledictione*, hoc est, verbis maledicis ac blasphemis, *Et amaritudine*, id est, sermonibus pungitiuis. *Plenum est: Veloces pedes eorum* spirituales, puta affectus, & etiam corporales, vt currant *Ad offendendum sanguinem innocentem*. *Conuictio*, hoc est, spiritualis destructio, temporalis punitio, seu omnis boni dissipatio, *Et infelicitas*, id est, miseria, *In viuis*, id est, operibus. *Forum*. Committendo enim mala prædicta, amittunt esse gratuitum, spirituale ac meritorium, & tanquam inane ac nihilum reputantur à deo, & miseri sunt tanquam æterna damnatione condigni. *Et uiam pacis*, id est, opera bona, per quæ ad veram pacem pertingitur. *Vel, uiam pacis*, id est, pacem huius viæ & gratiæ perducentem ad plenam pacem patriæ,

A

Esai. 56.

Sap. 13.

Hier. 4.

Hier. 5.

Math. 8.

Math. 23.

Hier. 5.

Ioan. 5.

Eccl. 37.

B

Sopho. 1.

Deut. 32.

Psal. 11.

1 Cor. 3.

C

Proter. 1.

Esai. 10.

Et 14.

Esai. 40.

Ephes. 4.

D patriæ, Non cognouerunt per approbationem ac imitationem.
 Luce. 18. Non est timor dei ante oculos eorum, id est, deum non metuunt,
 nec oculos cordis sui diuinum proponunt timorem, sed inani-
 ssima securitate resoluuntur. ¶ Multi arbitrantur Aposto-
 lum, allegatam scripturam sumpsisse ex Psalmo, in quo præ-
 dicta verba conscripta sunt, sed secundum Hieronymum ita
 non est. Aduertendum ergo quod cum Hieronymus in prolo-
 go quintidecim libri sui per Esaïam dixisset, Christum &
 Euangelistas atque apostolos ea duntaxat verba scripturæ ex
 translatione septuaginta interpretum allegare, quæ cum He-
 braica veritate concordant, virgo Christi Eustochium femina
 religiosa atque doctissima, obiecit Hieronymo quod apo-
 stolos ad Rom. octo versus allegarit ex Psal. 13. quæ in Hebræo
 non habetur, videlicet, Sepulchrum patens est guttur eorum,
 vsque ad id inclusive, non est timor dei ante oculos, &c. & vi-
 detur Apostolus ex translatione septuaginta interpretum alle-
 gasse, vel ex Psal. illo quod in Hebræo nõ habetur. Ad hanc
 obiectionem stupefactus, pallidusque effectus Hieronymus
 (prout ipse testatur) quasi a fortissimo pugile casus vnus diei
 spatio postulato & perlostrata scriptura respondit, quod tota
 pene epistola ad Romanos de veteri testamto constructa est.
 Præmemoratum quoque testimonium octo versusum ex Psal-
 mis & Esaïa contextum est. Nam duo primi versus, videlicet,
 Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose age-
 bant, in quinto psalmo habentur. Quod autem subiungitur,
 Venenum aspidum sub labiis eorum, in Psalmo centesimo tri-
 cesimo nono legitur: qui incipit, Eripe me domine ab homine
 malo. Porro quod subditur, Quorum os maledictione & ama-
 ritudine plenum est, ex nono sumptum est psalmo. Alij vero
 tres versus, Veloces pedes eorum ad effundendum sangui-
 nem, &c. ex quinquagesimo nono capitulo Esaïæ accepti no-
 scuntur vsque sic legitur, Pedes eorum ad malum currunt, & fe-
 stinant vt effundant sanguinem innocentem, vastitas & cõtri-
 tio in viis eorum, & viam pacis nescierunt. Vltimus vero ver-
 ficulus scilicet, Non est timor dei ante oculos eorum, in prin-
 cipio psalmi tricessimiquinti habetur, quo dicitur, Dixit inius-
 tus vt delinquant in semetipso, non est timor dei ante oculos
 eius. Apostolus tamen allegat pluraliter, quia pluribus loque-
 batur. Itaq; prædicti versus nec in Hebræo, nec in septuaginta
 interpretibus

interpretibus habeatur quãtum ad psalmum tertiumdecimũ, A
 sed in editione vulgata. Lyra tamen asserit prædicta ex psal-
 mo decimotertio allegata, sed consentiendum est verbis Hiero-
 nyomi, qui etiã ait, quod Græci expostores exponendo psal-
 mum. 13. prædictos versus veru prænotant neque exponunt.

Scimus autem quoniam, quæcunque lex loquitur, his qui in lege sunt. Ioh. 15.
 loquitur. Ex hoc multi affirmant præindictam scripturam ad
 Iudæorum populum pertinere, qui soli sub lege Mofæ erant, de
 qua nunc tractat apostolus. Sed obuiat, quod apostolus istam
 scripturam inducit ad offendendum quod Iudæi & Græci om-
 nines sub peccato fuerunt, & quod nunc protinus subditur.

Vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus deo. Est igitur
 sensus, Scimus autem nos apostoli spiritu sancto edocti, sacra-
 scasque scripturas cæteris clarius intelligentes, quoniam que-
 cunque lex, id est, veteris testamti scriptura loquitur, his, qui
 in lege Mofæ loquitur primo ac principaliter: quemadmodum
 ait Saluator, Non sum missus nisi ad oues que perierit domus
 Israël. Hoc dicit Apostolus referendū Iudæorũ superbiam,
 scilicet ne dicerent scripturã prædictam non pertinere ad eos,
 sed ad gentiles duntaxat. Itaq; lex dicit hæc etiam de Iudæis,
 vt omne os præsumptuosum obstruatur, id est, vt nec gentilis
 neque Iudæus presumat se inaniter excusare ac iustificare, eo
 quod testante scriptura, omnes peccato obnoxij sint. Et subdi-
 tus fiat omnis mundus, id est, omnis homo, Iudæus & Græcus,
 Baruch. 1.
 deo, cognoscendo propriam vilitatem & culpam, cõfugiendo
 quoq; ad diuinam pietatem ac gratiam, quasi nõ potens alter
 saluari. Præterea lex versus tribus modis accipitur. Primo cõ-
 muniter scilicet pro toto testamento antiquo, scilicet includit o-
 mnes libros canonicos veteris testamenti, & ita sumitur dum
 ait saluator, Vt impleatur sermo, qui in lege eorũ scriptus est, Ioh. 1.
 Quia odio habuerunt me gratis. Hoc enim habetur in psalmo, Psal. 68.
 Similiter cum Christus ait Iudæis, In lege vestra scriptum est, Psal. 34.
 Ego dixi dijs istis, Secundo accipitur proprie pro pentateucho
 seu quinq; libris Mofæ vt eum dicitur, Oportet impleri omnia
 que scripta sunt in lege, & prophetis, & psalmis de me, Tertio
 sumitur stricte pro præceptis ceremonialibus, vt cõ subditur,
 Quia ex operibus legis, id est, ex obseruatione ceremonialium
 præceptorũ legis, videlicet sacrificiorum, circuncisionis, & so-
 lennitatũ custodia. Non iustificabitur omnis caro, id est homo,
 Coram

Psal. 62.
 Baruch. 1.
 Eccles. 4.
 C
 Ioh. 1.
 Psal. 68.
 Psal. 34.
 Ioh. 10.
 Psal. 81.
 Luce. 2. 4.
 Galat. 2.
 Hebr. 10.
 Coram

Coram illo .i. deo, vt acceptus sit ei per talia . Impossibile etenim est sanguine hircorum & vitulorum auferri peccata, aut gratiam adipisci. Non enim gratiā conferēbant, nec meritoria erant ex se seu opere operato, sed ex fide & deuotione obseruantium. i. ratione operis operantis. Opera vero præceptorum moralium iustificabant, non tamen sine fide Christi & gratia dei. *Per legem enim (scriptam) cognitio peccati .i. ex ipsa lege cognoscitur quid sit malum: non autem vitatur virtute legis, sed per gratiam dei.* Hoc autem non est sic intelligendum, quasi ante legislationem nescierint homines quæ opera essent vitiosa: sed quia non ita perfecte cognoscebantur peccata secundum gradus & species suas. Deinde ostendit hominem iustificari sine operibus legis, ex perfectione fidei christianæ. *Nunc autem id est tempore gratiæ, atque euangelicæ legis. Iustitia dei id est iustificatio, quam deus clementer & gratiose efficit in nobis peccata tollendo & gratiam infundendo. Sine lege id est Moisaicæ legis obseruatione Manifestata est in gentibus ad fidem conuersis, per diuersa miracula, quibus deus declarauit fidem eorum sibi esse acceptam, quauis non obseruauerint legem, quemadmodum in Actibus legitur, Quod deus in signo visibili dedit spiritum sanctum Cornelio Centurioni gentili, & his qui erant cum eo. Iustitia inquam, Testificata id est prænuñciata ac testimonium habens A lege id est ex libris Mosis, in quibus multa de Christo, & eius iustificatione, quam fecit in nobis, prædicatur verbis & figuris. Et prophetis qui de eadem re manifestius vaticinati sunt, & de futura in nobis gratia prædixerunt secundum principem apostolorum. De missione enim spiritus sancti deus per Iohannem prædixit, Effundam de spiritu meo super omnem carnem. Propter quod Petrus de Christo loquens, Huic, inquit, omnes prophætæ testimonium perhibent remissionem percipere peccatorum per nomen eius, omnes qui credunt in eum. Iustitia autem dei id est nobis à deo collata est Per fidem (formata) Iesu Christi id est per fidem catholicam, cuius obiectum & causa est Christus. Fides enim est fundamentum iustitiæ. Vnde Christus frequenter in euangelio loquitur, Fides tua te saluum fecit. In orines (Iudeos) & super omnes gentiles, qui credūt in eum hoc est, in Christum per fidem formatam, secundum quod*

Galat. 5.
Esaie. 56.
E
Acto. 10.
Ioan. 5.
F
Acto. 3.
1. Pet. 1.
Iohel. 2.
Acto. 10.
Ephes. 3.
Acto. 15.
Matth. 9.
Luca. 7.
8. 18.

quod in Actibus dicitur. In hoc omnis qui credit, iustificatur. A
Et rursus, Deus fide purificans corda eorum. Non enim est
distinctio Iudæi & Græci, tempore euangelicæ legis, quantum
ad iustificationem prædictam, quia non est personarum acceptor deus. Et sicut saluator aiebat: Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Omnes enim (prædicti) peccauerunt
& ergo non propriis meritis, sed gratia dei iustificantur,
suntque consimiles in peccato ac spiritali inopia, sicut subiungitur, Et egent gloria dei hoc est, miseratione diuina, videlicet gratia, per qua deus gloriosius apparet, qui ex sua liberalitate bonitate saluat electos, ita vt nullus in seipso valeat gloriari, sed omne bonum domino ascribatur. Iustificati ab iniustitia culpa. Gratis sine præcedentibus meritis Per gratiam ipsius dei, quæ est causa formalis nostræ iustificationis, sicut albedo est causa formalis albefactionis parietis. Per redemptionem quæ est in Christo Iesu id est per passionē & sanguinem Christi, in quo est redemptio nostra sicut in causa efficiente. Ita quod passio eius est causa instrumentalis effectiua ac meritoria nostræ saluationis. Vnde de eo scriptum est: Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Et Esaias ait: Dominus posuit in eo iniquitatem omnium nostrum. Et ipse peccata multorum tulit. Quem videlicet Christum. Proposuit .i. nobis manifeste exhibuit. Deus pater seu trinitas, Propiciatorem .i. reconciliatorem ac mediatorum. Per fidem mediante qua consequimur fructum dominicæ passionis, seu gratiæ dei. In sanguine ipsius .i. merito effusionis sanguinis Christi. Vnde in Esaiâ propheta scriptum est, Dominus posuit in eo iniquitatem omnium nostrum. Et Ioannes ait, Aduocatum habemus ad patrem, Iesum Christum iustum, & ipse est propiciator pro peccatis nostris. Sic iam deus proposuit Christum propiciatorem finaliter,
Ad ostensionem iustitiæ suæ .i. quatenus ius iustum manifestaret implendo sua promissa, nec deserendo peccata impunita, imò in Christo quodammodo vindicâ ea: quem admodum Esaias ait, Propter scelus populi mei percussit eum. Et Christus in Psalmo: Quæ non rapui, tunc exolebam. Propio sicut quoque sic Christum propiciatorem ex parte nostri, propter remissionem præcedentium delictorum id est, peccatorum quæ Christi aduentum præcesserunt. Vel, propter remissionem delictorum

Acto. 13. 15. 10.
Esaie. 52.
B
Marci. 16.
Psal. 13.
Ioan. 15.
1. Cor. 1.
Esaie. 52.
Heb. 9.
Apec. 1.
C
Esaie. 53.
Ibidem.
1. Ioan. 2.
Iob. 2. 4.
Esaie. 53.
Psal. 68.
2. Cor. 5.
1. Ioan. 2.
Iob. 2. 4.
Esaie. 53.
Psal. 68.

Mich. 7. delictorum præcedentium, id est, hominum, qui ante Christi incarnationem fuerunt, & tenebantur in lybno inferni, propter reatum originalis peccati. Per Christi vero passionem redempti, atque educti sunt iuxta illud Zacharie, Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua. Delictorum inquam existitium, *In sustentatione* id est, in pia atque longanimi patientia. Dei qui non statim vult eis ea, sed clementer ignouit. Vel, præcedentium hominum existentium in sustentatione dei, qui eos in lybno sustentavit ac conferuavit sine pœna sensus. Vtranque vero sustentationem deus exhibuit. Ad *ostensionem iustitiæ eius* id est, propriæ æquitatis vel iustitiæ, quam causat in nobis.

E *In hoc tempore euangelicæ legis* Visit ipse deus. Iustus in operibus suis, & à Christianis iustus cognoscatur, tanquã author iustitiæ nostræ. *Et iustificans eum qui ex fide est Iesus Christi* id est quemcumque in Christum credentem, qui in deo renatus & spiritualis effectus est virtute fidei non iustitiæ legis. ¶ Ex præinductis ostendit Apostolus vanitatem iactantiæ Iudæorum *Vbi est ergo gloriatio tua? ô Iudæe. i. quoniam deus proposuit Christum propiciatorem per fidem ad ostensionem seu manifestationem suæ iustitiæ* (secundum intelligentiam præinductam) vbi iam est ô Iudæe vana gloriatio tua, qua de iustitiâ legis præsumens, te gentibus præferbas, easque spernebas, & sine lege tua eas non posse saluari putabas? *Reclusa* (i. ablatâ) est gloriatio ista. *Per quam legem?* an per legem *Fæderum?* id est, per legem Mosaicam? Non vti que. Illa enim non saluauit per se, *Sed per legem sui dei* id est, per legem euangelicam, quæ saluat per fidem sine operibus legis. Appellatur autem lex Mosis, lex fæderum, præsertim quantum ad præcepta cærimonialia. Sic quippe erat iugum grauiissimum, laboriosissimis atque innumeris obseruantis plenum. De quo Petrus in persona fidelium Iudæorum loquens testatur: *Quod neque nos neque patres nostri portare potuimus.* Secundum Augustinum autem lex Mosis dicitur fæderum, quia minando imperabat, sed gratiam facienti nõ præstabat. Lex vero euagelica vocatur lex fidei, quoniam opera mandat, & credendo gratiam facienti acquirit. *Arbitramur enim nos apostoli à spiritu sancto instructi, Homines quemcumque in Christum credentem, iustificari per fidem* charitate

charitate formatâ, *Sine operibus legis* cærimonialibus ac iudicialibus. ¶ Triplicia nanque erant præcepta veteris testamenti, videlicet moralia, iudicialia, cærimonialia. Præcepta autem cærimonialia, quoniam figurata erant & pro statu illo solâ accommodata, cessauerunt veritate veniente ac reſerata, id est, Christo passio ac prædicato. Iudicialia vero præcepta sicut sine periculo in nouo testamento omittuntur (dummodo à nullo Christiano pralato seu principe autoritatè institutiendi habente præcipiantur) sic sine periculo obseruatur, si à superiori instituantur, & Christianorû regimini congruant. Non enim solû figurata extiterunt. Præcepta autem moralia, quæ ordinantur ad bonos mores, & de actibus virtutû immediate donantur, non solû manent in nouo testamento, sed etiã per euangelicâ Christi consilia perficiuntur, & ad salutem requiruntur, iuxta illud: *Si vis ingredi ad vitam, serua mandata.* ¶ Deniq; hominem iustificari sine operibus legis per fidem declarat apostolus. *An Iudæorum deus tantum? i. nunquid Iudæorum duntaxat est deus creator & salus, principii & finis? Nonne & gentium? Ipse creator & deus est? Imo & gentiû* Sicut ergo omnium deus est, sic omnes vno modo iustificat, puta per fidem. Et sicut omnes processerunt ab ipso, sic omnes reducuntur & conuertuntur ad ipsum, per vnum arq; eundem propiciatorem ac mediatorum dei & hominum Iesum Christum. Ideo subditur, *Quoniam quidem unus est deus qui iustificat circuncisionem. i. Iudæos circuncisos, Ex fide saluatoris, hoc est, per fidem de Christo, Et qui iustificat. Præputium* id est, incircuncisos gentiles, *Per fidem* eandem, Eadem enim fides est fidelium noui ac veteris testamenti, quantum tempora sunt mutata, & fides sit modo magis explicita. Quod equidem illi credebant futurum, nos credimus factum. Ipse quoque habitus fidei (quæ est virtus theologica) est vnus in specie in omnibus fidelibus, qui vnquam fuerit, sunt & erunt, & propter formalem vnitatem obiecti, quod est veritas prima, propter quod credimus omnibus quæ cadunt sub fide. Patet ergo quia id quod ait ex fide & per fidem sit idem in re, quâuis in ipso modo loquendi videatur distinctio. Apostolus nanque frequenter mutat propositiones, & modum loquutionis in eodem sensu. ¶ Quoniam vero ex prædictis atq; similibus verbis imponebât Iudæi Paulo, quod esset legis destructor, propterea se excusâs, adiecit,

A
Acto. 13.
Galat. 5.

B
Math. 19

Apo. 22.
Acto. 10.
Rom. 8.
1. Tim. 2.

C
1. Cor. 10.
Ioan. 4.

D adiecit, *Legem ergo (Mosaicam) destruiamus per fidem & euāgelium ut nobis imponitur? Absit. Sed legem statuiamus* id est, approbamus ac roboramus pro statu ac tempore. Cum ergo lex vetus fuerit via ac dispositio ordinata ad euāgelicā legē, non dicitur destrui sed impleri ac perfici euāgelicā lege superueniente: cessat tamen quantum ad modum prioris obseruantie. Vnde Ambrosius dicit, Non destruitur lex, cum impleta secundum spiritum, cessat secundum litteram. Quia hic scilicet in nouo testamento gratia fidei est qua impletur lex, quae sine fide esset infirma. Firmatur enim lex, quoniam carumonalia spiritualiter implentur. Et quod minus in moralibus continebatur, in Euāgelio additur. Et quod tunc promittebatur futurum, fides aduenisse testatur. Tollitur autem littera occidens, & moralia literaliter manent ac perficiuntur. Propter quod ait saluator, Non veni soluere legem, sed adimplere.

Cap. IIII. Quid ergo dicemus Abraham.

ARTIC. VII.

D ECLARATA insufficientia legis ad salutem per rationem, iam idem ostendit per exemplum & ait, *Quid ergo dicemus .i. si iuxta praeducta circumcisio & praeputium, seu Iudaeus & Gentilis communiter atque aequaliter iustificantur per fidem, quid tunc dicemus, inuenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem? id est, secundum carnis originem, a quo ego Paulus & ceteri Israelitae secundum carnalem propagationem descendimus. Vel, secundum carnem, id est, ex operibus legis carnalibus scilicet circumcisioe, & sacrificiis? Quasi dicat, Ad quid profuit ei obseruantia carnalium operum legis, videlicet, impletio carumonalium praeceptorum? Quid autem ad hoc responderi oporteat, ex sequentibus innotebit. Respondendum est enim, quod non sit perfecte & vere iustificatus ex operibus legis. Si enim Abraham ex operibus legis praedictis carnalibus, iustificatus est iustitia vera ac meritosa, Habet gloriam id est, veram beatitudinem pro mercede, Sed non habet eam Apud deum hoc est, a deo & coram eo, quoniam propria virtute non gratia dei iustificatus esset. Et quia hoc consequens impossibile est, ergo & illud* ex quo

ex quo infertur, videlicet quod Abraham iustificatus sit ex operibus legis. Vel sic & melius, Si Abraham ex operibus legis iustificatus est, habet gloriam, id est, dignus est laude ac praemio pro sua iustitia, sed non apud deum, quia iustitia talis non fecit eum dignum vita aeterna. Ex parte enim operis operati, non erant praefata opera legis meritoria, nec ipsa lex gratiam contulit, per quam iustificaretur obseruatoris ipsius iustitiae noua quae gratiam confert propter sacramenta quae includit, quae sunt signa & causa gratiae iustificantis. Operantur quippe quod significant, quod sacramentis veteris testamenti non competit. Deinde probat auctoritate scripturae, quod Abraham iustificatus est per fidem, non per opera legis. Quid enim scriptura dicit? Creditit Abraham deo promittenti sibi per angelum propagationem innumerabilium filiorum instar stellarum. Et alibi, In semine tuo benedicentur omnes gentes, Et reputatum est illi ad iustitiam hoc est, merito fidei huius iustificatus est coram deo, & dignus effectus est vita aeterna, per actum interiorē fidei suae, secundum quod actus ille etiam ex charitate imperatiue processit. Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam sed secundum debitum. Ei uero qui non operatur, credenti autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam secundum propositum gratiae dei. Haec utque littera cohaeret, & condeperdet, quae difficultatibus plena est. Porro secundum beatum Ambrosium, introducenda, continuanda, & exponenda est ita. Iam dixit Apostolus, Abraham non ex operibus, sed ex fide iustificatum. Ex quo sequi videtur, fidem sine operibus sufficere ad salutem, contra quod tamen dominus ait, Non omnis qui dicit mihi, domine, domine intrabit in regnum caelorum: sed qui facit voluntatem patris. Et iterum, Si vis (inquit) ingredi ad vitam, serua mandata. Iacobus quoque apostolus testatur, Quid proderit, si quis dicat fidem se habere, opera autem ipsa non habeat? Fides si non habet operam, mortua est in seipsa. Hinc etiam paulo ante dixit apostolus, Non auditores legis, sed factores legis iustificabuntur. Hanc objectionem soluit Apostolus, dicens, Ei autem qui operatur, id est, qui tempus & opportunitatem habet operandi, merces non imputatur, id est, praemium non confertur, secundum gratiam fidei tantum, id est, non gratis sine operibus praemium consequitur. In tali enim fides sine d operibus

A
1047.3.
Gene. 15.
Galat. 3.
Gene. 22.
1. Mach. 2.
B
Est. 4.
Mat. 20.
Ambrosius
C
Matth. 7.
Matth. 19.
Iacob. 2.
Roma. 2.

D operibus mortua est (sed secundū debitum operatiōis ad quā ex diuino mandato tenetur, merces ei imputatur ac datur. Nā sine operibus saluari non potest. Quōd si operari neglexerit, damnabitur. Ei autem qui nō operatur, id est, opportunitatē seu tempus & locum operandi non habet, credenti autem in eum, qui iustificat impiū, hoc est, in Christum qui peccatori gratis ignoscit, gratiamq; infundit, ante cuius infusionē peccator veniā promereri non potest de condigno, reputatur fides eius, id est, actus fidei suā interior, sine opere exteriori, ad iusticiam, ita quōd sufficit ei ad salutem, vt in latrone. Bona enim voluntas seu preparatio animi ad opus reputatur ei pro opere secundum propositum gratiæ dei, id est, secundum

E voluntatem miserationis diuinæ, vel secundum ordinem gratiæ dei nobis oblata, qui taliter voluit nos saluare, in quo patet virtus ac sufficientia fidei. Per hoc vero quod ait: Credenti in eum, certum est Apostolum loqui de fide formata, quæ per dilectionem fertur in deum, & operatur si oportunitas ad sit. Hæc expositio procedit de operibus ipsam fidem sequentibus, atque ex ea nascentibus. ¶ Secundo exponitur de operibus precedentibus fidem, contra illos qui asserbant merito precedentium operum legis, se gratiam fidei esse adeptos. Quo dato, gratia non reputabitur secundum viam & ordinē gratiæ, sed secundum debitum meriti precedentis. Quo concessio, gratia iam nō erit gratia. Quonia ergo hoc consequens impossibile est, constat q̄ gratiam fidei, seu ipsam fidem nullum meretur. Ait ergo, Ei autem qui operatur aliqua bona ante fidem merces non imputatur secundum gratiam, sed secundū debitum, hoc est, si præmiū ei datur pro bonis quæ fecit, hoc non erit gratia, sed ex debito meriti precedentis, sicq; fidem precedentem merita, cum tamen fides sit omnis meritorij actus principium, omniumq; virtutum fundamentum. Ei autem qui non operatur opera legis carnionalia atq; carnalia, vel quæcunq; alia ante fidem, sicut gentilis: credenti autem per fidem formatā in eum qui iustificat impiū, id est, in Christū, reputatur fides eius ad iusticiam, secundum sensum præactum, & hoc secundum propositum gratiæ dei, id est, secundū gratuitum, atque benignum dei decretum, qui ita decreuit, vt onere legis ablato, homines fide iustificētur ac saluentur. ¶ Tertio exponitur secundum quosdā, qui ex verbis Apostoli talem rationem

1a. cob. 2.
Ioa. 6.
Acto. 10.
Esaie. 55.
Matth. 10.
Ephes. 2.
Luc. 23.

1. Timo. 1.
Galat. 5.

Roma. 11.
Ioa. 15.

Esaie. 55.
Tium. 3.

inducunt. Illud quod cōceditur alicui, quādam modū merces operanti, nō cōceditur ei per viā gratiæ, sed debiti. Iusticia vero de qua sermo est, cōceditur per viā gratiæ, sicut iam patuit, q̄ Abraham iustificatus est per fidē sine operibus legis, ergo iusticia hæc nō est ex operibus legis. Hæc autē expositio irresoluta videtur, & satis ambigua. Simili enim ratione posset ostēdi, quōd iusticia noui testamēti nō esset ex operibus euāgelicæ legis, quæ tamen iustificat, habitiq; iusticia inducūt, vel augent siue perficiunt etiā ex parte operis operati, virtute sacramentorij Christi. Posset enim sic argui, Quod cōceditur alicui, sicut merces operanti, nō cōceditur ei per viā gratiæ, sed debiti: sed iusticia nouæ legis cōceditur per viā gratiæ, (Quid enim habes quod nō accepisti?) Nō ergo est ex operibus nouæ legis. ¶ Denique charitas agens & cæteræ virtutes per charitatē agentes, merentur gratia ampliorē in præsentij, gloriāq; in futuro, & redditur eis merces ista. Nihilomin⁹ redditi huius mercedis est secundū viā gratiæ, & secundū viam debiti, secundum diuersos respectus. Cū enim prima infusio gratiæ sit solū gratuita, omnia bona quæ per gratiā illā merentur, gratuitē præmiantur per cōparationē ad gratiā primā. Satisfeci forsan lectori in expositione præsentis loci, sed nō mihi ipsi, quia profunditatem verborum istorum intelligere nō valeo, neque connexionem eorum cum præcedentibus atque sequentibus plenē cōcipio. Consolator tamen est me sermo, quē ex ore viri doctissimi sacre theologiæ professoris cōdigni, audiui, qui dixit, in epistola Pauli habet elephas vbi submergatur: quanto magis pullex vt sum ego? Vnde in similibus locis comeda quanti possum, quod autē residuum fuerit, igne cōburam, sanctorum & catholicorū doctorū expositionem sequens, & ea contentus. Nō enim quisquā mortalij penetrare valet profunditatē epistolarum diui Pauli Apostoli. Præmissa autem probat Apostolus autoritate Psalmistæ, subiungens, Sicut & Dauid dicit beatitudinem hominis id est, illum esse beatum, seu beatitudinem esse illum in via per spem, & in patria per spem. Cui (hominis) deus acceptio id est, tēpore gratiæ, de quo legitur, Ecce nunc tēpus acceptabile. Vel, acceptio, id est, acceptantur, gratis & pie, fert donat & ingerit iusticiam hoc est, remissionem peccati. Et gratiæ virtutum infusionem, sine operibus legalibus & humanis, quæ per se

A
1. Cor. 6.
Gene. 22
Intra. 8.
Galat. 2.
B
1. Cor. 4.
Eph. 4.
1. Petri. 2.
C
Exod. 12.
Esa. 49.
1. Cor. 6.

d ij nequa-

D nequaquam sufficiunt ad gratiam promerendam. Nec enim potest peccator per seipsum resurgere, sed indiget præueniri ab eo, de quo legitur, Allevat dominus omnes qui corrumpunt. Et iterum, Dominus erigit elisos. Nec obstat illud Augustini, Qui creavit te sine te, non iustificabit te sine te, Hoc enim ideo dicitur, quia deus requirit à nobis, ut faciamus quod in nobis est, disponendo nos ad gratiam eius. Deinde ponit verba Psalmista, *Beati quorum remisse sunt iniquitates originales, actuales seu personales in baptismo*, in quo originale peccatum deletur quantum ad reati culpam: quia quod ante baptismum erat culpa & pena, post baptismum tantum est pena, quæ dicitur fomes peccati, quæ etiam in baptismo per gratiam sacramenti debilitatur, sed non penitus tollitur. Peccatum autem originale formaliter unum est, materialiter plura ratione sui effectus. Quatuor enim vulnera imprimitur animæ. Propter quod ait Psalm. Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum. Actualia vero peccata per cordis contritionem dimittuntur quantum ad culpam, *Et quorum testa sunt peccata hoc est, ab oculis dei abscondita, ita quod non vlciscitur, nec imputat ea, sed auertit faciem suam ab eis ac si nunquam fuissent.*

E ideo sequitur, *Beatus uir, cui non imputavit nec imputat Dominus peccatum sed prorsus ignoscit sicut per Esaiam promisit, Delebo ut nubem iniquitatis tuas, & quasi caliginem peccata tua.* Applicans autem Apostolus scripturam hanc ad propositum suum, adiecit *beatitudo ergo hec de qua loquitur David, In circumcisione tantum manet .i. in solis Iudeis locum habet An etiam in præputio? .i. gentibus in circumcisione.*

F Et hoc ideo quæro *Dicimus enim quia reputata est Abrahamæ fides ad iustitiam sicut nunc ex Genesi allegatum est. Quomodo ergo (id est, in quo statu) reputata est Abrahamæ fides ad iustitiam in circumcisione? hoc est, pro statu & tempore circumcisionis suæ? An in præputio? id est, tempore circumcisionis suæ præcedente.* Et respondet, *Nō in circumcisione, sed in præputio quod consequenter declarat. Et signum accepit circumcisionis id est ipsam circumcisionem accepit deo iubente pro signo distinctiuo inter ipsum & posteros suos, fideles ac inter infideles, & etiam pro signo fidei suæ quam habuit ante circumcisionem. ¶ Circumcisio quippe fuit quædam protestatio fidei: definiturque sic, Circumcisio est signum distinguens I-*

rael à

rael à gentibus. Patet ergo quod non frustra circumcisionem accepit, quantum per eam iustificatus non sit ex parte operis operati, sed operis operantis, videlicet fidei deutionis ac obedientie, per quæ abundantiorum iustificationem adeptus est, quam ante haberat. Unde dominus loquebatur, *Circumcidetis carnem præputij vestri, ut sit signum fœderis mei inter me & vos.* Sic ergo accepit signum circumcisionis, quod est

*Signaculum .i. indicium iustitiæ fidei id est, quæ per fidem habetur. Quæ est in præputio id est, in Abraham, vel ceteris gentilibus iustus, sicut in Iob tempore præputij. Nam Abraham ante circumcisionem suam iustus fuit, & credit deo, sicut in dictum est. *Ut sit pater spiritualis & imitatione condignus omnium credentium non Iudaeorum dumtaxat Per præputium id est, in statu præputij. Quia per fidem quam in præputio habuit, meruit spirituales paternitatem omnium gentium. Vel omnium credentium per præputium. .i. gentium cum præputio ad fidem accedentium. Ut repletur & illis videlicet filiis Abrahamæ. Ad iustitiam fides, per quam ipsum Abraham assequuntur, sicut & ei reputata est. Et fit (Abraham) pater circumcisionis spiritualis, quæ in vitorum eradicatione consistit. .i. gentium credentium, pater (inquam) præbendo exemplum, non conferendo iustitiam. Non his tantum .i. nō solum ad profectum his Qui sunt ex circumcisione carnali. I. Iudeis. Sed & his qui sectantur uestigia fidei .i. vniuersis fidelibus imitantibus fidem. Quæ est in præputio patris nostri Abrahamæ .i. quæ erat in Abraham, adhuc habente præputium. Vel, quæ est .i. consideratur in eo nōdum circumcisio. ¶ Insuper manifestat Apostolus, quod Abrahamæ fidei per spirituales circumcisionis cunctis fidelibus per hoc, quod cōsequitur est promissionē hereditatis, nō ex operibus, sed merito fidei, quæ ad oēs electos communiter pertinet. Non enim per legē (facta est) promissio Abrahamæ ut semini eius hoc est, de multiplicatione seminis sui. Vel semini eius. .i. Christus de semine Abrahamæ nato fecidum naturā assumptam, Vtheros esset mundi. .i. ut ipse Abraham per semen suū, vel in semine suo, hoc est, per Christū, possideret omnes terminos terræ, omnesque populos seculi. Dicit enim est Abraham, In semine tuo benedicetur omnes tribus terræ. Et iterū, Dilaberis ad orientem & occidentē, &c. Cum enim facta est Abrahamæ ista promissio, nondū erat lex data, quæ constat per**

d iij Moisen

Psalm. 14. 4.

Psalm. 14. 5.

August.

Philipp. 3.

Mat. 3.

Psalm. 50.

Ibidem.

Esai. 4.

Acto. 3.

Esai. 4. 4.

Psalm. 31.

Gene. 22.

Gene. 17.

Hebr. 11.

Galat. 3.

Math. 3.

Psalm. 104.

Esai. 31.

Galat. 3.

Ioan. 8.

Hebr. 4.

B

C

Gene. 22.

Math. 1.

Luc. 3.

Hebr. 1.

Psalm. 81.

Gene. 22.

Galat. 3.

D Mosen datā. Hæc vero promissio maxime adimpleta est in
Gene. 28. Christo filio Abrahamæ, qui de seipso testatur. Data est mihi om-
Ioan. 17. nis potestas in celo & in terra. Ad quæ pater in Psalmo, Po-
Mat. 28. stula (inquit) mæ & dabo tibi gētes hereditatē tuā, & posses-
Psal. 2. sionē tuā terminos terræ. Sed per ipsā fidē .i. procedente ex
Heb. 11. fide, quæ erat in Abrahamā. Pro hac nāq; iustitia pro merito ei⁹
Heb. 9. facta est Abrahamę præiudicāda promissio, sicut in Genesi legi⁹,
Gene. 22. Si enim qui ex lege (hi tantū) heredes sunt .i. si soli Iudæi legē
 scriptā habentes, hereditatē sui gratiā benedictionis Abrahamę
 repromissam adipiscuntur. *Exinanita* hoc est, frustrata *Est fides*
 E Abrahamæ deo creditus, qui ei prædixit, in femine tuo benedicē-
Heb. 10. tur oēs familia terre. *Abolita* hoc est, euacuata atq; ablata *Est*
4. R. c. 22. promissio dei Abrahamę facta de hereditatione mūdi, & bene-
 dictione omnium gentium seculi. ¶ Præterea, promissionē prafata
 tā nō esse ex lege sed fide, ostendit Apostolus ex legis imper-
 fectione, *Lex enim irā operatur* .i. pœnæ obnoxiiū facit legis
 trāsgressorē. Nā tēporales pœnæ deterrēt, & præuaricatōre
 legis magis dānabile reddidit eo, qui nunquā sortitus est legē.
 Dat enim lex manifestiorem notitiā culpę q̄ erat ante, sicque
 trāsgressorē efficit grauiorē. Propter quod in Euangelio dicitur,
Ioan. 15. Seruus qui cognouit voluntatē domini sui, & non fecit,
Luca. 12. plagis vapulabit multis. *Vbi enim nō est lex, nec præuaricatio.* Si
Psal. 118. acceperimus legē cōmuniter pro quacuq; lege, videlicet na-
 turali, scripta, vel euangelica, certū est sine lege nō esse præua-
 ricationē, cū præuaricatio sit trāsgressio legis. Si autē sumple-
 rimus legē hoc loco, pro lege scripta, dicendū erit, q̄ vbi non
 est lex, nō est præuaricatio adeo grauis. Quoniā lex occasio-
 naliter auget peccatū, prouocat irā, nec tribuit gratiā, sicut ex
Ioan. 5. dictis clarius elucet. *Ideo ex fide* .i. merito fidei, nō per o-
 pera legis hæretes effecti sunt diuinę promissiois omnes qui
 Abrahamę fidē sectati sunt. *Vt secundū gratiā* dei, non secundū iu-
 stitias legis. *Firma sit promissio* facta Abrahamæ, & semini eius.
 Firma (inquā) existat atq; salubriter exhibeat. *Omni femini*
 .i. vniuersis fidelibus. *Non ei qui ex lege est solus* id est non
 tantum Iudæis, carnalibus Abrahamę filiis. *Sed & ei qui ex fide*
est Abrahamę id est cunctis quoque gentilibus Abrahamę fidei
 sequentibus. Si enim ista promissio fundaretur in lege quæ
 occasionaliter operatur, & prouocat iram, non haberet stabi-
 litatem quia lege trāsgressa retractaretur. Nunc vero quia
 fundatur

fundatur in fide viri constantis, videlicet Abrahamæ, magis tamen
 in gratia dei permanet firma omni semini Abrahamæ. *Qui*
Gene. 17. *pater est* spiritualis seu ex plaris institutor ad fidem *Omnium*
Hebr. 11. *nostrum*, id est, cūctorum credentium. *Sicut scriptū est* in Ge-
Ioan. 3. *nesi*, quantū ad sensum. *Quia pater* spirituale, vt dictū est
Ioan. 5. *Multarum gentium posui*, id est, institui. *Te ante deum*, id est,
 coram deo, videlicet meipso. *Cui credidisti* loquenti tibi per
 angelū in persona dei. *Qui uiuificat mortuos* corporaliter, animas
 corporibus reuiniendo: & spiritualiter, gratiā peccatorib⁹
 conferendo. Vnde scriptum est, *Pater suscitauit mortuos & ui-*
uificat Et uocat à non esse ad esse. *Ea que non sunt*, id est,
 creanda. *Tanquam ea que sunt*, id est, sicut existentia vocantur
 ad aliquid. Sic enim deo imperante, dicente seu vocante
 producuntur multa ex nihilo, id est, tam facile ac obedienter
 ac si ex præiacenti aliquo fierent, atque iam essent. Vel sic, Vo-
 cat, ad fidem & gratiā, ea que non sunt, id est, gentiles, qui co-
 ram deo quasi nihil fuerunt, qui spiritualiter mortui erant
 quemadmodū in Esaiā scribitur, Omnes gentes quasi nō sint,
 sic sunt coram eo, & quasi nihil & inane reputatæ sunt ei, tan-
 quam ea que sunt, id est, sicut uocauit Iudæos, qui propter le-
 gem & gratiam dei aliquid erant, spiritualiter coram deo vi-
 uentes. *Qui* Abraham *Contra spem naturæ* in spem gra-
 tiæ. *Credidit* credens posse impleri per gratiā, quod erat im-
 possibile per naturam, vt scilicet ipse iam vetulus de infœcun-
 da ac sterili coniuge sua filium procrearet. *Vt fieret pater*
multarum gentium cum per fidem sequentium. *Secundum*
quod dictum est ei à deo per angelum. *Sic erit semen tuum, si*
cut stella cœli in multitudine. Et sicut *Arena* quæ est in
 littore *Maris*, id est, præ multitudine numerari non poterit.
 Quauis hoc aliquo modo uideatur impletum in carna-
 li femine Abrahamæ, quia & Moses filius Israel aiebat, Estis ho-
 die sicut stella cœli plurimi. Verius tamen atque perfectius in
 spirituali femine eius, id est, in gentium conuersione, & fide-
 lium multiplicatione impletur: præsertim cum rursus Mo-
 ses dicat populo Iudæorum, Te elegit dominus, non quia
 cunctas gentes numero vincebat, cum sitis omnibus po-
 pulis pauciores. Vel hoc quod dicitur, Sicut stella cœ-
 li, refertur ad bonos, qui stellis comparantur propter lum-
 inen gratiæ, decorem virtutum, & quoniam alios ver-
 d iiii bo &

A
Gene. 17.
Hebr. 11.
Ioan. 3.
Ioan. 5.
Ephes. 11.
 B
Esai. 40
Gene. 22.
Gene. 15.
Ecl. 40.
G. 3. R. c. 4.
Hebr. 11
Deut. 1.
Deute. 7.
Danie. 12.

D bo & operatione illustrant, ipsamque ecclesiam ornant, quemadmodum stellæ cœlum, Propter quod in alia epistola ait
Philip. 2. Apost. Inter quos lucetis sicut luminaria mundi. Quod veto adiungitur, Et sicut arena maris, referri potest ad malos terrenis rebus intetos, et non est Abrahâ infirmatus in fide ex consideratione naturalis impossibilitatis Nec consideravit cū superflua immoracione seu finaliissentia Corpus suum (iam) **Gene. 21.** emortuū à virtute generatiua Cū iam fere centū esset annorū, & **Gene. 25.** emortuū uulnam Saræ, idest, ad actum generatiōis ineptā. Desierant enim cū muliebricia fieri, sine quibus naturaliter nō fit **Gene. 17.** cōceptio. ¶ Videtur his obuiare, quod in Genesi legitur, Abraham post mortem Saræ Cethuram duxit illē, atq; multos de ea filios genuisse, elapsis, plus quā triginta septem annis à tempore generatiōis seu promissionis Isaac. Sara quippe decem annis iunior fuerat eo. Cū ergo ipsa defuncta sit centū triginta septem annis expletis, certū est Abraham plus quā centū, triginta septē annorum fuisse, quando Cethurā sumpsit vxorē. Quomodo ergo emortuū erat corpus eius cū centenarius circiter fuit? Communiter respondetur, q̄ emortuum erat quantum ad vetulam, non quantum ad iuniorē quæ facilius concipit anu, propter dispositionē virtutis passiuæ. In reprobissimē etiā dei sibi facta de generatione Isaac, & innumerabili multitudine feminis sui, non hæsitauit diffidentia, propter rei nouitatem, Sed confortatus est fide, dans gloriā deo, idest, deum glorificans atque collaudans tanquā omnipotentem ac verum, & ista implere valentem Et plenissime sciens etiā per naturalem rationem Quia quæcumq; promissit deus potēs est & facere. Etiam esset in promittendo improuidus, & in exequendo infirmus. Ideo & reputatū est illi ad iustitiam q̄ sic confortatus est in fide, nec hæsitauit diffidentia. Quod autem Abrahâ aliquo modo consideratū corpus suū & Saræ esse emortuū, patet ex eo quod dicebat, Putasne centenarius nascetur filius, & Sara nonagenaria pariet? Verū, ut dixi, non sisebat finaliter in consideratione huiusmodi, sed in consideratione virtutis diuine. Ex prædictis autē verbis dubitasse videtur. Respondetur communitē, q̄ non dubitando, sed admirando hæc dixit. Veritatem videtur adhuc cōtrariari, quod per Esaiā dominus loquitur Israeli, Pater tuus primus peccauit. Quod non solū quidā præcipui Iudæorū magistri, sed sanctus quoq; Hieronymus exponit

exponit de Abrahâ, quod peccauit ex incredulitate ridendo atq; dicendo verba inducra. Sed sicut in expositione Esaiæ ad dens non eram quātum ad hoc, sequi Hieronymū, ita nec modo, nec etiā nego. A postulo enim apertissime contestatur, q̄ non hæsitauit diffidentia, & ideo reputatū sit ad iustitiā. Vnde verbū Esaiæ exponi potest de primo paritē, videlicet Adam, quē constat in paradiso peccasse. Non est autē scriptum tantum propter ipsum Abrahâ illud scilicet Quia reputatū est illi ad iustitiam quod tam firmiter creditit Sed & propter nos, idest, ad nostram consolationē ac instructionē, ut imitemur fidē ipsius Quibus reputabitur ad iustitiam imitatio fidei Abrahæ Creditibus in eū, qui suscitauit à mortuis Iesum Christū dominū nostrum, idest, in deum patrē seu sanctam trinitatē, vel quācumque diuinā personam. Cuiuslibet namq; diuine personę attribui potest suscitatio actiua Christi, imō ipse vt deus suscitauit seipsum, vt homo est. Et qui credit in vnā diuinā personā, credit in tres. Qui (Christus) traditus est propter delicta nostra, id est morti expositus, vt mundi peccata auferret. Traditus est autē à patrē, iuxta illud, Proprio filio suo nō pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illū. Saltem permisiue tradidit quoq; seipsum, secundum quod per prophetam dicitur, Tradidit in mortē animam suam. Sed & Iudas tradidit eum: Et resurrexit propter iustificationem nostram hoc est, vt virtute suæ resurrectionis gratiā iustificatam nobis conferret, & suæ corporalis resurrectionis exemplo nos ad spirituale resurrectionē induceret, quatenus tandē etiā corporaliter, feliciterque resuscitemur ab ipso quando reformabit corpus humilitatis nostrę cōfiguratū corpori claritatis suæ. Resurrexit ergo propter iustificationem nostram, idest, vt iustificemur gratiā recipiendo & iuste viuendo. ¶ Nō tamen iustificatio nostra est tota ratio, finisque totalis resurrectionis Christi. Resurrexit namq; propter proprij corporis glorificationē, & suæ humanitatis reaf-fectiōnē, quantum ad partū eius red integrationē. Denique resurrexit propter iustificationem nostram, quia ad hoc resurrexit, vt corpore resumpto appareat nunc vultui dei pro nobis, ostendens patri latius & vulnera, quatenus merito eius, gratiā impleamus diuina. Quamuis autem traditus sit Christus, non solū propter delicta nostra, sed etiam propter iustificationem nostram. (Nam & propter vtunque surrexit) traditio tamen

A

Gene. 3.

Ioan. 10.

B Rom. 8

Esaie. 53.
Math. 2.6

Mat. 2.8.

Ibidem.

Ioan. 2.0.

Coll. 3.

Philip. 3.

C

Timo. 2.

Roma. 6.

Collo. 3.

Hebr. 9.

Philip. 3.

2. Pet. 3.

tamen

Datio tamen seu passio attribuitur delicto, vt mors naturæ, corre spondeat morti culpæ, & resurrectio iustificatiõni, vt corporis gloriõficatio correspondeat nouæ atq; celestis cõuersatiõni.

Cap. V. Iustificati ergo ex fide.

ARTICVL. VIII.

DISTOQVAM Apostolus abstulit causã atque ma teriam discordiæ Romanorũ, iam eos inuitat ad verã pacẽ, & ait, *Iustificati ergo*, id est, iusti à deo effecti, *Ex fide*, id est, per fidei formate infusio nem. Vel, iustificati, id est, veram iustitiã operati, *ex fide*, id est, per habitũ fidei, vel intus in anima iustificati sine opere exteriori, *ex fide*, id est, interiori fidei actũ creden do, videlicet ex charitate, & non per opera legis, neque per o pera præcedentia fidem, *Pacem habeamus ad deum*, id est, deo humiliter subditũ simus, & nostram voluntatẽ diuinã ord inationi in omnibus subiiciamus, quieti atque tranquilli exi stentes in deo. Beati enim pacifici, quoniam filij dei vocabun tur. Hinc enim loquitur scriptura, *Ac quiesce deo & habeto pa cem*, & per hoc habebis fructus optimos. Hæc est spiritualis diuinaq; pax, de qua dixerũt angeli, Pax hoĩbus bonẽvolũta tis. Et Dauid, Pax multa diligentibus legem tuam: quæ non competit impiis, iuxta illud Esaie, Non est pax impiis dicit dominus, *Per iesum Christum dominũ nostrum* quia per eum seu merito eius pacem istam consequimur. Omnia namq; di uinarum gratiarũ charismata per Christum, secundum quod mediator est dei & hominũ, præstantur hominibus. Ideo sub ditur *Per quem* tanquam per mediatorẽ, & causam merito riam *Accessum*, hoc est, ingressum *habemus per fidem* tan quam per fundamentum totius spiritualis ædificiũ. Accedentẽ nempe ad deum oportet credere *In gratiam istam*, id est, ad dona & munera spiritus sancti, videlicet ad alias perfectiõnes seu beneficia dei, *In qua (gratia) istamus* mente ad diuinã ere cta atq; celestia dirigente, non in terrenis iacentẽ, vilibusq; immerã. Primo enim deus cum fidem infundit, donat simul tempore alias virtutes ac dona spiritus sancti, fides tamẽ præ cedit secundũ viam generationis & ordine naturæ, cũ sit fun damentũ virtutum. Et ita per fidẽ, accessum habemus ad gra bona. Fide autẽ infusa, per eandem accessimus ad deũ, vt alta tiam am -

giam ampliõrẽ mereamur, quatenus proficiamur de virtute in virtutẽ, id est, de bono in melius proficiendo quotidie. Et gloriamur spirituali letitia *In spe gloriæ*, id est, in certa expe ctatione falicitatis æternæ quæ est gloria *Filiorũ dei*, id est, omnium beatorum deo fruentũ, qui deo perfectissime similan tur. De quibus scriptum est in Iob, Vbi eras cum me laudaret astra matutina, & iubilaret omnes filij dei: Et in Psalmo, Quo niam quis in nubibus aquabitur domino, similis erit domino in filiis dei: Possunt tamẽ per filios dei intelligi omnes electi ad vitam æternã præordinati. Et certe hoc merito esse debet nobis indeficiens ratio gloriandi, quod spem habemus acquiren di beatitudinẽ sempiternã. Vnde nihil Christiano felicitus cui promittuntur regna celorũ. *Non solum autẽ gloriamur in spe gloriæ credentes videre bona domino in terra viuentium Sed & gloriamur in tribulationibus*. i. in aduersis, in persecu tionibus, tẽtationibus, ac egrotatiõibus, quæ admodũ per Iaco bum inducitur, Omne gaudiũ est iustimate fratres, cũ in diuersas tẽtationes incideritis. Et Saluator, Gaudete (inquit) & exul tate in illa hora, quoniam merces vestra copiosa est in celo. Debemus enim gaudere de hoc quod sumus in via prauenien di ad deũ. Sed hæc est via salutis, multipliciter tribulari. Per multas q̃ppe tribulatiões oportet nos intrare in regnũ celorũ. Et merito in tribulatiõibus gloriamur *Sciẽtes quod tribulatiõ patiẽtia opatur* hoc est, actũ patiẽtiæ effici in anima. I. sufferentia, tanq̃ obiectũ mediati virtutis, quæ patiẽtia nominatur. Si enim nõ esset tribulatio, nec patiẽtia. Habitũ quoq; patiẽtiæ firmat in anima, Patiẽtia quippe cũ sit virtus moralis immed iate versatur circa passiõnẽ animæ, puta tristitiã quã ordnat. Deinde respicit actũ, videlicet ipsam aduersitatis tolerantia, quã accidẽter & occasionaliter inducit, seu efficit tribulatio. Frequẽs namq; tribulatio cõfert animæ cõsuetudinẽ, patiẽtiã & exercitiũ, & ita fit anima in virtute patiẽtiæ incõcussa atq; im mobilis: ita vt dulcẽ sit ei, tribulatio pro dei amore, & propriorũ peccatorũ purgatione sufferere *Patientiam autẽ*, id est, aduersitatẽ æquanimis tolerantia operatur *Probationẽ*. i. boni affuefactionem, vbi proab exercitationem, vel vitorum expurgationem, etiam quo ad penã oblationem. Sicut enim interior dolor siue contritio auferit culpam, sic aduersi tatis perpassio penam *Probatio vero* operatur vel efficit *Spem*,

A Sapien. 3.

Iob. 38. Psal. 83.

Rom. 8. Ioan. 1.

Hierony. Psal. 29. B

Iacob. 1. Math. 5.

Luc. 6.

Ast. 14. C Iaco. 1.

Eph. 2.

Galat. 2. Iacob. 4.

Mat. 5. E Iob. 22.

Luc. 2.

Psal. 118.

Eccles. 4. 8

I. Tim. 2.

Eph. 11.

Psalm. 83.

D *Spes*, id est, actum spei, videlicet certam & actualement ex-
 pectationem felicitatis future. Qui enim ita probatus est, fidu-
 cialiter præfolatur vitam æternam: iuxta illud Saluatoris,
Math. 5. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam
Sapien. 3. ipsorum est regnum celorum. Et illud Sapientis, Tanquam
 aurum in fornace probauit electos dominus, & in tempore erit
 respectus eorum. ¶ Porro habitus spei, quæ est virtus theolo-
 gica, à solo deo per creationem infunditur, sed actus eius pro-
 cedit partim ex meritis. *Spes autem non confundit*, id est, spe-
 rantem nõ fallit, seu bono sperato defraudat, sicq; erubescen-
 tiam tollit. Vnde ait scriptura, Nullus sperauit in domino, &
 confusus est. Et Psalmista, Etenim vniuersi qui sustinent te, nõ
 confundentur. Per Esaiaim quoq; dominus loquitur, Ego do-
 minus super quo non confundentur omnes qui expectant eum.
 Oportet autem firmiter inuolubilitateq; sperare, vt dicamus
 cum sancto Iob, Etiam si occiderit me, in ipso sperabo. Quod
 autem spes non confundat, sed impleatur, patet per hoc: *Quia*
charitas dei quæ est virtus theologica supernaturalis, summa
ac diuinissima, qua deum proximũque diligimus, manda-
ta implemus, vñ cum deo efficimur, vt quicquid petierimus,
obtinemus Dissiſa, id est, late ac liberaliter fusa: *Est in cordi-*
bz nostris præsertim in voluntate, quæ est charitatis subiectum
Per spiritum sanctum, id est, à spiritu sancto, cui appropriatur
 bonitas, liberalitas, clemẽtia, communicatio, & per consequens
 charitatis infusio *Qui datus est nobis* à patre & filio, imò & à
 seipso, tanquam pignus, & arra felicitatis æternæ. Ipse enim
 spiritus sanctus est dator ac donum, proceditq; à patre ac
 filio per modũ donabilis, quoniam ipse est charitas seu amor
 patris & filij. Amor autem est primum donum gratuitum, in
 quo omnia dona donantur. Itaque spiritus sanctus datur elec-
 ctis, non solum in suo dono, sed etiam in seipso, quia per cha-
 ritate habetur, & est in nobis, nouo specialiq; modo. Propter
 quod ait saluator, Ego rogabo patrem & alium paracletum da-
 bit vobis, vt maneat vobiscum in æternum, spiritum veritatis.
 & in actis Apostolorum legitur, quod per impositionem ma-
 nus Apostolorum dabatur spiritus sanctus. ¶ Vnde secundum
 beatum Thomam in prima parte & super primum sententia-
 rum, persona diuina dicitur esse alicuius dupliciter. Primo, ra-
 tione originis, & ita est eius à quo procedit. Sicque filius &
 spiritus

spiritus sanctus sunt patris & spiritus sanctus est filij. Secũdo, A
 ratione fructuionis seu communionis, & sic est eius à quo habe-
 tur, id est, intellectualis creatura, quæ libere frui potest perso-
 na diuina. Sic ergo spiritus sanctus datus est nobis, & est nõ-
 ster. ¶ Deinceps Apollolus tangit nostræ iustificacionis mo-
 titium, & sequitur quoque nõstræ reconciliacionis modum,
 & ait. *Vt quid enim,* id est, propter quod aliud, nisi vt spiritus
 sanctus nobis donetur, charitas dei in cordibus nostris diffun-
 datur, & spes impleatur? *Christus, cum adhuc infirmi,* id est, vul-
 neribus animæ lauciati, pœnis & culpis astricti *Essemus, secun-*
dum tempus, id est, antequam ab eo liberaremur ac purgare-
 mur *Pro impijs,* id est, pro nobis iniustis & miseris *Mortuus*
est? Vel illud, secundum tempus referatur ad id quod sequi-
 tur, *Mortuus est:* vt sit sensus, Mortuus est secundum tempus,
 id est, per triduum sepulture: tanquam dicat, Hoc magnũ est
 valde atque mirabile, quod Christus pro nobis infirmis ac
 impijs mori dignatus est, cum ipse sit virtus dei & sanctus san-
 ctorum. Causam vero cur istud ita mirabile sit, subdit: *Vix*
enim, id est, raro & difficulter *Pro iusto* à morte eruido *quis*
moritur. Pauci enim sunt qui amore seu vice iusti mori digna-
 rentur. Et merito dixi, vix, & non absolute nequaquam vel
 non *Nam pro bono,* id est, pro homine iusto, *Forſitan quis au-*
deat mori, id est, contingere potest (raro tamen) vt quis pro
 iusto mori consentat, sed vt quis pro impio mori velit, non
 inuenitur, aut certè rarissime. Ambrosius (inter iustum & bo-
 num distinguens, vt iustus dicitur qui in virtutibus exercita-
 tus est, & in obseruatione iustitiae strenuus atque severus: Bo-
 nus vero dicitur homo simplex & innocens, nondum sic exer-
 citatus) ita exponit, *Vix enim pro iusto, sic accepto, quis mori-*
ritur. Nam quantum melior sit eo, qui hoc modo bonus voca-
 tur, quoniam tamen nõ sine rigore & seueritate se habet, causa
 eius minus miserabilis, seu miseratione minus condigna iudi-
 catur. Et veraciter dixi, pro iusto quempiam vix velle mori.
 Nam pro bono, id est, pro pio, innocente & simplici forſitan
 quis audeat mori, eo quod causa eius miserabilior reputetur
 tanquam qui nullum offendit. Cum ergo hoc raro inueniatur,
 certum est quod vix aliquis pro iusto mori acquiescat: Cum
 igitur Christus pro impijs mori dignatus sit, recte subiungit-
 tur. *Commendat autem,* id est, cõmendabilem seu laudabilem
 ostendit,

Psal. 6.

1. Cor. 15.

1. Petri. 3.

Daniel. 9.

B

1. Cor. 1.

Esa. 57.

Ambros.

C

EPIST.

D ostendit *Deus* pater vel trinitas *Charitatem suam in nobis*, id est, quā habet ad nos, & qua diligit nos, per effectum suae eximiae pietatis *Quoniam cum adhib peccatores essemus*, id est, iusto vitiorum subiecti, & vinculis peccatorum irretiti, nec ab originali peccato redempti *Secundum tempus* Christi passionem praecedēs, id est, antequā Christus mortuus fuit pro nobis. Loquitur enim Apostolus in persona generis humani, cuius multa individua tempus passionis Christi praecesserunt, & tunc erant, in quorum persona hoc dicit Apostolus. Vel, secundum tempus, id est, triduo sepulturae *Christus pro nobis mortuus est*, id est, mori dignatus, vt mortificati carnis, viuificati spiritus seruiamus illi in sanctitate atque iustitia. In quo resurgit inestimabilis charitas dei patris ad nos: iuxta illud Ioannis, Sic deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret. Et Apostolus, Propter nimiam, inquit, charitatem suam, qua dilexit nos deus, pater filium suum misit. Multo igitur magis iustificati nunc in sanguine ipsius, id est, quia Christus pro nobis mortuus est, cum adhuc iniqui eramus, iniusti & peccatores, multo amplius nunc facta nostra reconciliatione ac liberatione iustificati, id est, a vitis expurgati, gratiamque adepti per effusionē sanguinis Christi *Salui erimus ab ira*, id est, à damnatione aeterna *Per ipsum* videlicet Christū, seu merito eius. Amplius enim est impium iustificare, quā iustificatum à peccata eruere. Si pro quia enim cum inimici essemus, id est, deo propter iniquitatem odibiles, rebelles, & natura filij ire, etiam propter peccatum originale *Reconciliati sumus deo*, id est, ad eius amicitia reuocati, deleta videlicet causa inimicitiae, puta peccato *Per mortem filij eius, multo magis reconciliati* (iam) *salui erimus* non solum ab ira praedicta, sed etiam consequendo vitam aeternam *In uita ipsius*, id est, per gloriosam vitam Christi, seu virtute Christi glorificati. Si enim potuit per suā mortem nos iustificare, certissimū est, quōd iam uiuens possit nos beatificare, praesertim cum vnum ordinetur ad aliud, scilicet iustificatio ad beatificationem. ¶ *Queri potest*, cum dei dilectio sit inuariabilis & aeterna, quomodo dicimur deo reconciliari: & quomodo eramus eius inimici, & postmodum facti simus amici? Et respondendum, quod deus omnes electos ante mundi constitutionem dilexit, eosq; immutabiliter diligit secundum rationem praedestinationis diuinæ, non autem secundum

dum rationē praesentis iustitiae. Dicimur ergo deo reconciliari A per Christum, in quantum per eius passionem ablata nobis est Coloss. 2. culpa, per quam dupliciuitus deo, secundum rationem & ordinem suae iustitiae ad nos comparatae. Vel respondendū, quod deus inuariabiliter diligit electos per respectum ad bonū gratiae & gloriae, quod eis dare disposuit. Odit autem eos quātum ad culpā: iuxta illud, Odisti omnes qui operantur iniquitate. Psal. 5. Et ita dicitur et reconciliari, cui culpa auferitur, & poena finitur. Vnde Sapiens dicit, Diligis domine omnia quae fecisti, & nihil odisti eorum quae fecisti. Idem ipse ait & alibi quoque, Odio sunt deo impius & impietas eius. Haec enim atque similia nulla mutationem ponunt in deo sed in creatura, quae ad creatorem aliter & aliter se habet. Non solum autem hoc modo salui erimus in futuro Sed & gloriamur in deo, id est, nūc quoque in praesenti exilio exultamus *Per spem in deo*, id est, in cōtemplatione ac dilectione ipsius gaudentes de hoc, quod tandem aliquando videre eum speramus per speciem. Et ita futuram iucunditatem & gloriam in praesenti peregrinatione quodammodo inchoamus. Gloriamur autem in deo *Per dominum nostrum Iesum Christum* qui est nobis via & ostium accedendi ad deum, cuius etiam merito datur nobis gloriatio ista, & ex consideratione passionis suae & aliorum beneficiorū speramus & exultamus in deo, quā tanta nobis per Christum largitus est *Per quem nunc*, id est, tempore gratiae *Reconciliationem* cum deo accepimus, *Propterea sicut per unum hominem*, scilicet Adam, primum nostrum parentem *Peccatum originale in hunc mundum*, id est, homines in mundo hoc habitantes *Intrauit, & per peccatum mors* corporalis, quae consequuta est culpam. Quāuis enim mors sit naturalis homini, considerando naturam corporis sui ex contrariis compositam: tamen si non peccasset, mortem non incurrisset ex dono gratiae seu virtute originalis iustitiae. Et sic considerando supernaturalem institutionem hominis, mors culpam sequuta est, non naturam: *Et ita in omnes homines mors pertransiit*. Sicut enim omnes nati sunt sine originali iustitia: sic etiam immortalitate iustitiam illam concomitantes priuantur. In quo vno homine, scilicet Adam omnes peccauerunt non actualiter, sed virtualiter, originale peccatum incurtendo, quod eis imputatur in culpam, in quantum aliquo modo erant in primo

D primo parente, & idem cum ipso. Erant autem in ipso sicut in primo principio generationis humanae. Et sicut multa mēbra sunt in vno corpore, & multa individua in vna specie, sic quodammodo omnes eramus in primo parente secundum corpulentam substantiam, seu materiale propagationem. Porro originalis iustitia sic data erat primo parenti, vt transfunderetur in posterōs. Ideo primo parente hac iustitia deficiente, posterius eius iuste priuantur eadem, nec tamen fit eis iniuria, quia nec primo parenti, nec eis illa iustitia naturaliter debebatur aut competebat: sed nec beatifica visio dei, qua merebantur priuari, propter huius iustitiæ priuationē. Ab eo autē quod dicitur, In quo omnes peccauerūt, excipiendus est Christus homo, qui non naturali ordine, aut per concupiscentiam genitus est. Merito autem dixi omnes peccasse in vno. *Vsq̄ ad legem enim*, id est, vsq̄ ad dationem legis Mosaicae scilicet, à principio mundi, quando non erat nisi lex naturalis, *Peccatū erat in mundo* in genere humano, tam originale quā actuale. Vel, vsq̄ ad legem scriptam inclusiue, peccatum erat in mundo, quia lex Moyſi peccatum auferre non potuit, sicut lex gratiæ: propter quod aiebat Apostolus apud Iudæos, Per Iesum remissio peccatorum annuntiatur vobis ab omnibus, à quibus non potuistis in lege Moyſi iustificari. *Peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset*. Hæc Augustinus & alij ita exponunt. Peccatum quodcumq̄ non imputabatur, id est igno- rabatur, nec peccatum esse reputabatur ab hominibus excacatis, in quibus ratio naturalis fuerat vitii obfuscata, imputabatur tamen à deo. Videtur autem posse exponi hoc modo, quod peccatum non imputabatur à deo hominibus, non quod penitus non imputabatur: sed quia non imputabatur tam grauius cum lex scripta non esset. Erat enim tunc magis excusabile, quā post legislationem, iuxta quem sensum in precedenti capidi dixit Apostolus, Vbi non est lex, nec prauaricatio. *Sed regnauit*, id est, prævaluit mors corporalis vel mors culpæ originalis, que est ipsa carentia originalis iustitiæ debite in esse. Vel, mors lympi infernalis quæ dici potest dilatio vite beatæ, atque detentio in lacu gehennæ: *Ab Adam vsq̄ ad Moſen* inclusiue, videlicet quousq̄ Christus aduenit, id est, tam tempore legis naturalis, quā Mosaicæ, *Etiam in eos qui nō peccauerunt* peccato actuali, seu propria voluntate, vt

Hebr. 10.
Act. 13.

August.

Roma. 4.

vt sunt paruuli ante annos discretionis defuncti. Vel, in eos **A** qui non peccauerunt mortaliter, si qui tales fuerunt, vt sanctificati in vitro, scilicet Hieremias, &c. Omnes enim hi propter reatum originalis peccati mortem corporalem pertulerunt, atque in lympo tenebantur, donec pro ipsis Christus satisfecit, liberando eos ab originalis culpæ reatu. Magis vero regnauit mors ante Moſen quā post. Per legem enim Moſi multi retraherentur à morte culpæ, cœperuntq̄ cognoscere vitam post hanc vitam, & resurrectionem futuram, & ita mortem temporalem minus quā ante timebant. ¶ Porro Saluator regnū mortis destruxit, & lux passionis exemplo nos contra mortis timorem armauit, ipsaq̄ mortem temporalem, æternæ vitæ consistētiam, propter quod ait per Prophetam: De manu mortis liberabo eos, de morte redimā eos: Ero mors tua o mors, morsus tuus ero inferne. Et Apostolus, Vt per mortem liberaret eos, qui per totam vitam timore mortis erant obnoxij seruuitus. Sic ergo regnauit mors in eos qui nō peccauerunt: *In similitudinem prauaricationis Adæ*, id est, propter assimilationem originalis culpæ, qua similes Adæ fuerūt. Quæ vtique originalis culpa erat in Adam prauaricatione actualis, *Qui scilicet Adam est forma futuri*, id est, figura Christi, qui tempore Adæ erat venturus vt iudicaretur in mūdo: nunc vero venturus est vt iudicet mundum. ¶ Dicitur autem figura Christi, quoniam sic Adam est principium omnium hominum quantum ad propagationem ac esse naturæ, sic Christus quantum ad infusionem gratiæ seu esse spirituale. Secundo, quoniam sicut Adam formatus est de limo terræ supernaturali virtute ac ordine sic Christus natus est de virgine spiritus sancti obumbratione. Item, sicut de latere Adæ dormientis sublati est costa, vnde formata est Eva: ita de latere Christi morientis fluxerunt sacramenta quibus formatur ecclesia. Sed hæc causa ad primam reducit. ¶ Post hæc ostendit quod Christus potentior erat ad saluandū, quā peccatum Adæ seu Adam ad perdendum. *Sed non sicut delictum Adæ se habuit ita q̄ donum*, id est, gratia Christi se habet, sed excellit sapientia. Sapientia nanque vicit malitiam. *Si enim in vniuerso delicto*, id est, in originali Adæ peccato, *Multi mortui sunt* vitam gratiæ amittendo, & necessitatem moriendi incurrendo. Hi scilicet in quos transfusum est originale peccatum,

Hierem. 14.

2. Timo. 1.
Hebr. 2.

B
Osec. 13.
Hebr. 2.

Matt. 20.
Marc. 10.
Ioan. 5.
Gene. 2.
Gene. 11.

Luca. 1.
Gene. 3.
C
Ioan. 9.

Sapient. 7.

c. Multo

D Multo magis gratia dei & donū spiritus sancti in gratia, id est, per singularem ac summam gratiam, virtutum perfectionem ac meritum *Vnius hominis Iesu Christi qui est deus & homo in plures, id est, in multos Abundavit* nō in plures numero. Peccatum enim Adā in omnes transit. (Per hoc non oportet includi virginem matrem) sed gratia dei per Christum transit in omnes electos. Erat autem in Christo gratia vniōnis, quæ non est quid creatur, sed deus gratiose, siue gratuite vniens sibi in vnitare personali humanam naturam Christi. Estque in eo gratia capitis, per quam inluit omnibus suis membris, seu cunctis fidelibus, quia de plenitudine eius accepimus omnes. Et ita gratia dei nobis per gratiam Christi infunditur, & abundat in multis. Gratia tamen immediate à deo creatur, sed

E Christus per suæ gratiæ plenitudinem est causa meritoria, & mediator per quem deus gratiam nobis largitur. *Et non sicut per unum peccatum, ita & donum, id est, non sic factum est per donum gratiæ Christi, quemadmodum factum est per vnum originale peccatum Adæ, sed dispar est effectus peccati Adæ, & gratiæ Christi. Nam iudicium quidem, id est, sententia dei processit Ex vno peccato originali Adæ in condemnationem eorum, in quos illud peccatum transfunditur, scilicet vt diuina visione priuentur propter illud peccatū, nisi eis aliter succurratur. Gratia autem Christi procedit Ex multis delictis in iustificationem, id est, non solum vnum ac originale, sed omnia etiam actualia peccata, delendo iustificat, formaliter ponens animam in esse spirituali ac meritorio, ita vt impleatur vniuersis virtutibus & donis spiritus sancti. Peccatum ergo Adæ non inficit alios, nisi vno peccato directe, & immediate, videlicet originali. Donum vero gratiæ Christi omnia aufert peccata, & plurima tribuit bona. Si enim in vnius delicto, id est, si propter originale primi parentis peccatū Mors corporalis Regnauit in omnibus peccato originali infectis, Per unū videlicet Adam, à quo culpa ista contrahitur: Multo magis abundantiam gratiæ & donationis, id est, remissionis peccatorum. Vel donationis, id est, virtutum quæ simul cum habituali gratia infunduntur Et iustitiæ, id est, operationis bonæ Accipientes fideles à deo, à quo est omne donum optimum, & omne datum perfectum In vita æterna, id est, beatitudinem consummata Regnabunt per unum Iesum Christum per quem ad cœleste regnum*

grum perducuntur. Omnes autem beati regnāt in patria perfectissime super seipso, seruientes deo sine rebellionē, cui seruire regnare est. Omnia quoque inferiora & demones subiecti sunt eis. Vnde faterent loquentes ad Christum, Peciisti nos deo nostro regnū & facerotes, & regnabimus super terram. Et alibi legitur, Iudicabunt nationes & dominabuntur populis. *Igitur sicut per vnius, scilicet Adæ Delictum originale, quod etiam erat actuale & personale, quantum ad ipsum Adam processit sententia dei In omnes homines hoc peccato infectos in condemnationem eorum, vt dictum est: Sic & per vnius videlicet Christi iustitiam, id est, iustam sanctificationem, atque sanctissimam conuersionem prodit sententia dei In omnes homines in iustificationem vite ipsorum, id est, in remissionem peccatorum, & infusionem virtutum. Quia per meritum Christi omnes iustificati atq; saluati sunt, quantum est ex parte saluatoris. Aliqui tamen obicem ponunt saluti & gratiæ, aliqui quoque priuantur applicatione virtutis & meriti gratiæ. Propter quod à beatitudinis adptione impediuntur, vt pueri non baptizati. Eo itaque modo omnes per Christum iustificantur, sicut omnes in eo benedicuntur. Sicut enim per inobedientiam vnius hominis, id est, per transgressionem primi parentis Peccatores constituti sunt multi originale ab ipso trahendo, vel eius inobedientiam assequendo: ita & per vnius, scilicet Christi obedientiam qui factus est pro nobis obediens vsque ad mortem, qui loquitur, Sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio, iusti constituentur multi per ipsum. Veniam percipiendo & gratiam, imitando eius iustitiam. Christus enim passus est pro nobis, nobis relinquens exemplum, vt sequamur vestigia eius. Declarat abundantiam & sufficientiam gratiæ Christi, ostendit Apostolus insufficientiam legis, vt tota spes hominum constituitur in Christo, atque ad eius pietatem omnes confugiant. Lex autem scripta, data per Moysen Subintravit post legem naturalem, naturalisque rationis obtenebrationem vt abundaret delictum. Hac dictio, vt, tenetur hoc loco consecutivè, non causaliter. Ex legis quippe latione consequuta est multiplicatio iniquitatis & aggravatio eius. Primo, quoniam quanto post legem peccatum magis cognoscēbatur: tanto grauius erat peccatum. Secundo, quia post legem multa erant illicita, quæ ante licita erant.*

e ij Tertio,

A

Apoc. 5.

Sapient. 3.
Genes. 3.

B

Tit. 3.

Act. 9.

Philip. 2.

Ioan. 1. 4.

C

1. Petri. 2.

Ioan. 1.

D Tertio, quia lex peccata prohibendo, ostendit peccata: sicque concupiscentia prouocabatur, quia nititur in vetitum semper, cupimusque negata. Quarto, quoniam non praestabat auxilium gratia, qua vitantur peccata. Hanc autem insufficientiam voluit deus esse in lege, vt omnes ad Christum confugerent, eius cupiendo aduentum, nec in propriis viribus habendo fiduciam. *Vbi autem abundauit delictum* videlicet in Iudeis sub lege constitutis, quibus data est lex, vt abundaret delictum in eis. *Superabundauit & gratia* Christi, qui factus est sub lege, natus ex populo Iudaeorum. Propter quod ait, Salus ex Iudeis est. Et alibi, Non sum missus nisi ad oues quae perierunt, domus Israel. Denique apostoli, qui primitias spiritus sancti receperunt, & primitiua ecclesiae, cui maximam gratiam contulit Christus, ex populo fuerant Iudaeorum. Ad hoc autem, & eo tenore superabundauit gratia, vbi abundauit delictum. *Vt sicut regnauit peccatum in mortem*, id est, suo infelici dominio atque demerito perduxit, imò & introduxit in mortem damnationis aeternae, priuationemque gratiae, quae est mors animae in praesenti. Peccatum enim gratiam aufert, & poenam inducit. *Ita & gratia dei Regnet* in nobis. *Per iustitiam*, id est, iustitiae exercitationem, ita vt habitus gratiae tendat in actum, & consummatio. *Per Iesum Christum dominum nostrum* sine cuius auxilio nil boni valemus. Insuper videmus in multis impleri quod hic ait Apostolus. Frequenter enim qui grauius peccauerunt, post conuersionem suam feruentiores sunt caeteris: & ita in quorum cordibus abundauit malitia, abundat & gratia. Malum nanque occasionaliter causa est boni, in quantum recordatio praeterita iniquitatis facit hominem seipsum magis despiciere, damnationem aeternam amplius formidare, misericordiam dei plenius admirari, ardentiusque diligere. Vnde saluator in euangelio protestatur, Cui plus dimittitur, plus diligit. Istud tamen non semper contingit, quia & absolute loquendo, & caeteris paribus, innocens plus tenetur deum amare, plusque amatur a deo, quam peccator conuersus, secundum Thomam.

Cap. vi. Quid ergo dicemus, permanebimus in peccato?

ARTICVLVS IX.

REMOVET

REMOuet sanctus Apostolus in huius capituli exordio, quandam errorem, qui ex praedictis sumpsit originem. Quidam enim peruerſi audientes dixisse apostolum, vbi abundauit delictum superabundat & gratia, asseruerunt, atque apostolum id docuisse dixerunt, quod permanendum esset in vitis, & abundanter peccandum, vt postmodum gratia superabundet. Hoc reprobus ait, *Quid ergo dicemus?* id est, si iuxta praedicta superabundat gratia, vbi abundauit malitia, an hoc dicendum est quod sequitur, scilicet. *Manebimus in peccato*, id est, an persecuerandum est nobis ad tepus in vitis, vt quida nos dicere arbitrantur. *Vt gratia abundet?* in nobis postea. *Abst.* id est, ita dicendum non est. Cuius ratio subinfertur, *qui enim mortui sumus* (ipsi) peccato, id est, vitis mortificati, & a peccato liberati per precium sanguinis Christi, per gratiam baptismi, per poenitentiae sacramentum. Mortuum esse peccato, est a peccato esse ereptum, vel secundum virtutum habitus operari, *Quomodo adhuc*, id est, iterum *Viuemus in illo?* id est, operabimur opera tenebrarum, & consentiemus suggestioni peccati. Tanquam dicat, Nec decet, nec licet, nec expedit nos taliter reciditare. Nam sicut in naturalibus non est reditus a morte in vitam, sic in moralibus non est naturaliter regressus a morte culpa: ad vitam gratia. Vtrunq; tamen interdum contingit per omnipotentiam atque clementiam creatoris. **¶** Deinde docet Apost. quomodo mortui sumus ipsi peccato. *An ignoratis fratres*, id est, merito scire debetis. *Quia quicumque baptizati sumus*, id est, ad vitis loti in sacro baptismatis fonte. *In Christo Iesu*, id est, in institutione fide & operatione Christi. Christus enim baptismum instituit, dicens. Docete omnes gentes, baptizantes eas in nomine patris & filij & spiritus sancti. Ipse quoque fidem trinitatis edocuit, principaliterque baptizat, secundum quod deus. Sic enim purgat a culpa. Sacerdos vero minister est eius. *In morte ipsius*, id est, merito mortis eius, seu per virtutem suae passionis a qua baptismus efficientiam habet. *Baptizati sumus*. Vel, in morte eius, id est, in similitudine mortis Christi baptizati sumus, quatenus sicut Christus semel mortuus est carne, & semper viuus spiritu: sic nos per baptismum semel mortui iniquitati, deinceps semper viuamus iustitiae. Trina namque immersio signat triduum sepulchrae feni e iij mortis,

A

Rom. 5.

Ephes. 1.

B

Coloss. 2.

1. Cor. 7.

Act. 2.

Esaie. 2. 6.

EPIST.

C

Matt. 2. 8.

2. Cor. 4.

1. Petri. 3.

D mortis, eleuatio autem resurrectionis eius post triduum. Huic secundæ expositioni consonat litera sequens, ostendens enim quomodo in morte Christi baptizati dicamur, adiecit, *Consepulti enim sumus cum illo*, id est, Christo sepulto assimilati sumus, vel per fidem cum eo sepulti, & hoc *Per baptismum*, id est, in ipso baptizati. Merito enim baptizandi in aqua designat sepulchrum Christi sub terra *In mortem peccati*, id est, ad peccati destructionem, videlicet vt moriamur peccato *Vt quomodo surrexit Christus à mortuis*, id est, à loco atq; con sortio cadauerum mortuorum. Ipse enim solus fuit inter mortuos liber, cuius caro non vidit corruptionem. *Per gloriam*, id est, maiestatem seu magnam potentiam, seu gloriosam efficientiam *Patris*. Non enim humana, sed diuina virtute surrexit. Potest quoque per gloriam patris intelligi verbum dei quod humanam naturam assumpsit, & Christum hominem, imò seipsum secundum quod homo est suscitauit. Scriptum est enim, Gloria patris, filius sapiens. De hac gloria patris seu filio dei scriptum est, Renelabitur gloria domini, & videbit omnis caro salutare dei nostri *Ita & nos in nouitate uitæ ambulemus*, id est, pristinis vitis extirpatis, spiritaliter reformemur, & Christi formiter conuersumur, quatenus renouetur vt aquila iuuentus nostra, resoreatque & renouiscat, vegetetur, crescat, ac perficiatur quotidie spiritus noster in splendore gratiæ dei. *Si autem complantati facti sumus similitudini mortis eius*, id est, si more plantæ seu arboris eradicati fuerimus à similitudine præcedentium vitiorum, & facti fuerimus complantati, id est, firmiter inherentes, & confirmati similitudini mortis eius, id est, vestigijs dominicæ passionis, conformando nos passionibus Christi, moriendoque culpæ, sicut ipse mortuus est penis peccati *Simul & resurrectionis erimus*, id est, tunc etiam complantabimur similitudini resurrectionis Christi, ambulando in nouitate vitæ, que per Christi resurrectionem figuratur. Mors nempe & resurrectio Christi non solum sunt res, sed etiam sacramenta seu signa. Mors ergo Christi significat veteris ac vitiosæ conuersationis occasionem. Resurrectio vero spirituales mentis renouationem. In baptismo autem morimur pristinæ vitæ, id est, actibus vitiorum. Si ergo in hac vitiorum mortificatione mauerimus, non redeundo ad vitia, tunc resurrectioni Christi similes erimus

mus

mus cœlesti conuersationem habendo in terra: quemadmodum A
dicit Apostolus, Si commortui sumus, & conuiuemus *Hoc scite* 1. *Timo. 2.*
tes quia uetus homo noster. i. quilibet nostrum secundum vitiosam ac veterem conuersationem *Simul crucifixus est*. i. simul cum Christo affixus est cruci per figuracionem & obligationem. Per hoc enim quod crucifixus est, Christus, pramonstratū est quod quilibet nostrum si velit saluari, debeat Christū sequi, tollendo crucem suam quotidie. Ad hoc quoque obligat nos crucifixio Christi domini nostri, quonia non est ferus maior do mino suo. Vel uetus homo noster. i. quilibet nostrū secundū originale peccatum à veteri Adam contractū, simul crucifixus est. i. huic peccato mortificatus, quia in Christi passione liberati sumus ab isto peccato, ita vt non impuretur nobis in culpā, nec propter ipsum obligemur ad penam dāni, videlicet diuinæ uisionis carentiam. *Vt destruat corpus peccati*. i. quatenus caro nostra multis peccatis maculata destruat̄ur nõ quantum ad esse naturæ, sed quantum ad esse culpæ: quemadmodum alibi ait Apostolus, Mortificate mēbra uestra, quæ sunt super terram. Et Christus, Si oculus tuus scandalizat te, erue eū & proiice abs te. Hinc etiā à Sapiente dicitur, Verte impios, & non erunt. *Vt ultra nõ seruiamus peccato*. i. non vincamur à malo, non succumbamus tentationi, nec ratio nostra subdatur iniquitati, sed eā sibi subiciat. Vnde scriptum est, Omnis qui facit peccatum, seruus est peccati. Et Petrus, Iniqui sunt serui corruptionis. A quo enim quis superatus est, huus & seruus est. Alij, quos legi, ita exponunt, Vetus homo noster. i. somes peccati, simul crucifixus est, id est, Christi crucifixione & eius passionis virtute debilitatus est. Vel, uetus homo noster, id est conuersatio vitiosa (De quo homine Ephesius ait Apostolus, Exiite ueterem hominem) simul crucifixus est id est morte Christi deleta est, vt destruat̄ur corpus id est ueritas atque congeries peccati. De quo corpore Saluator, Si oculus tuus (inquit) fuerit nequam, totum corpus tuum tenebratum erit, id est operum tuorum congeries. *Qui enim mortuus est*, peccato id est à peccato liberatus. Vel, qui mortuus est id est configuratus morti Christi, per susceptionem baptismatis *Iustificatus est à peccato* id est liber factus ab eo, nec subiacet vitio. Baptismus enim auferit penam & culpam *Si autē mortui sumus cū Christo*
e iij id est

Coloss. 1.

Psal. 87.

Psal. 15.

Prouer. 19

Esaie. 50.

Psal. 102.

Psal. 27.

Lucæ. 9.

Ioan. 13.

Col. 3.

Math. 18

Prou. 12.

Rom. 12.

Ioan. 8.

2. Pet. 2.

C

Ephes. 4.

Math. 6.

D .i. passionibus eius conformati, & ita mortui culpa, quomodo
Christus mortuus est pena, videlicet sine reciduo, *Credimus*
quia simul etiam uiuimus cum illo non solum uita gratia in pre-
senti, sed etiam uita gloriae in futuro. *Scientes* per fidem certi-
fissimam. De qua scientia ait Iob, Scio quod redemptor meus ui-
uit. *Quod Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur*. i. de ce-
tero non morietur, sicut Origenes fertur dixisse, quod Chris-
tus secundo per demonibus passurus esset. Surrexit enim non
solum ad immortalem, sed etiam ad impassibilem uitam. *Mors*
corporalis illi ultra non dominabitur praualendo uita eius cor-
porali, seu animam separando a corpore, & multo minus mors
gehennae dominata est Christo. *Quod enim mortuus est pecca-
to* id est nostrorum peccatorum demerito, & propter expia-
tionem uitiorum nostrorum iuxta illud Threnorum, Chris-
tus dominus captus est in peccatis nostris. Et illud Esaię, At-
tritus est propter scelera nostra, *Mortuus est semel* in die para-
scæves, de qua die dominus per prophetam loquitur, Auferam
iniquitatem terrae illius in die vna. Tunc enim deus abstulit
peccata ecclesiae, quae est terra Christi, per meritum passionis
ipsius. *Quod autem uiuit post resurrectionem* *Uiuat deo* id est ad
gloriam dei. *Ita & uos o Romani*, imò quicunque fideles
Existimate uos (iplos) mortuos quidem esse peccato id est liberatos
a uitis merito saluatoris, *Uiuete autem deo* id est deiformiter
atque deifice, scilicet gloriam dei operando diuina, contempla-
do atque amando caelestia. *Uiuere* equidem deo aliud nihil
est, nisi operari ea quae deo sunt placita, & diuina uita ut-
cunque assimilari. *In Christo Iesu* domino nostro id est, per gra-
tiam Christi, & permanere in ipso, tanquam in mediatore,
saluatore, & capite. Ipse enim proficitur, Si quis in me non ma-
nerit, mittetur foras sicut palmes, & arefcet. Non ergo regnet. i.
uirtutibus non praualent, nec rationem subiciat. *Peccatum a-*
ctuale, uel fomes peccati, quae dicitur peccatum casualiter, quia
inclinat ad culpam: & quantum transcat reatu, permanet tamē
actu, in quantum est poena & uirtuose exercitationis, spirita-
lisque pugnae materia. *In uestro mortali corpore* procliuo ad uita,
de quo scriptum est, Corpus quod corrumpitur, aggravat
animam. *Ut obediatis concupiscentiis eius* id est carnalibus de-
sideriis, seu fomentis inclinationibus consentiatis. Hoc namque
praeposterum est & peruersum ut sensualitas rationi praualcat,

aut

aut caro dominetur spiritui. Propter quod in Eccle. legitur, *A*
Post concupiscentias tuas non eas, & ad voluptate auertere. Sed
neque exhibeatis membra uestra arma iniquitatis peccato. i. membris
corporis uestri (seu organis nolite abuti, extendendo ea ad ma-
la, nec fiant arma iniquitatis. i. instrumenta culpa, peccato. i.
ad executionem peccati, quae a deo collata sunt ut sint instru-
menta uirtutū, quatenus anima per corporis membra tendat in
actum uirtutū exercitorem. *Sed exhibete uos deo*. i. ad dei obse-
quium uos apurate, & animas uestras deo per sanctā obedi-
entiam immolate: quatenus sicut totū quod habetis & estis a deo
receptis, sic totum ei reddatis, seruendo ei mente & corpore.
Tanquam ex mortuis uiuentes. i. sicut a morte culpa ad uitā gra-
tiae suscitati. *Et membra uestra* (exhibete) *arma iusticiae* exercen-
do per ea actus uirtutū & opera aequitatis Deo. i. ad dei ho-
norem ac laudem. *Peccatum enim uobis non dominabitur* neces-
sitate imponendo, dummodo ad Christi gratiā cōfugiatis. Vel,
peccatum. i. fomes peccati uobis non dominabitur, trahendo
uos ad peccatū mortale. Repressa namque & diminuta est incli-
ratio fomentis, per gratiā Christi: ita ut stantes in gratiā gratū
faciēte possint omne peccatū mortale uitare, quod non possūt
adulti, qui gratia carēt. Sicut nec gratiā habētes uitare possunt
omnia uenialia saltē diu. Sicut enim in istis sensualitas nō est
ratio perfectae subiecta, propter quod interdū uenialiter pec-
cant, ita in illis nō est ratio deo subiecta cū debito ordine vl-
tini finis, idcirco diu uiuere nequeunt sine mortali. *Non enim*
estis sub lege Moisaica, quae bona praecipit, & mala prohibuit,
gratiā uero adimplendi non praestitit. *Sed sub gratiā* euange-
licae legis & Christi. Ideo peccatū uobis nō dominabitur, si fe-
ceritis quod in uobis est. ¶ Circa hoc mouet Apostolus quod
uidet moueri posse ab aliis. *Quid ergo?* restat. *Peccabimus, quo-*
niam nō sumus sub lege ueteri. *Sed sub gratiā?* .i. an hoc licet ut
gratiā dei abutamur, ideo peccando securus, quia a minis &
poenis temporalibus legis liberati sumus? *Abstulit*. Hoc enim uile
atque peruersum esset, sicut ostendunt sequentia. *An nescitis*
quoniam exhibuistis uos seruos ad obediendū. i. cui uos sponte
peccati ad mortē. i. si exhibuistis uos seruos peccato, serui estis
peccati ad mortē culpae in uia, & ad mortē poenae in gehē-
na. Ad

Eclē. 18.

1. Cor. 4.
Lucē. 1.

B

Esaie. 2.

C

Epist.

D na. Ad hæc enim perducit seruitus culpæ *Sive obedientiæ ad iusticiam*. .i. si exhibuistis vos seruos obedientiæ diuinoꝝ datoruꝝ, facti estis serui obedientiæ huius ad iusticiam, id est, ad hoc vt iusti sitis. *Gratias autem (refero) deo*, cui de omni bono agenda est gratiarum actio, *Quod fuisistis ante vestram conuer-*

2. Cor. 10.

sionem *Serui peccati, obedistis autem ex corde*, id est animo propto atque spontaneo *In eam formam doctrine*, id est in institutione euangelicæ disciplinæ, operatio secundum præcepta & consilia Christi *In qua doctrina forma Tradidit estis* scholæ Christi siue ecclesiæ, vt tenendo hanc formam sitis filij ac discipuli Christi & ecclesiæ. *Liberati autem a peccato* nõ solum per Christi passionem, sed etiã per diligentem vitoriũ cuitationem, quæ

Ioan. 15.

FINIS.

tamen cuitatio vobis per gratiã Christi cõfertur *Serui facti estis iustitiæ* .i. iustitiæ subiecti estis, implendo præcepta iusticiæ. Sed quia doctrina seu iustio proportionãda est capacitati discipulorũ ac subditorũ, idcirco infirmis seu imperfectis proponit Apostolus præceptũ facile & humanum. *Humani diu,*

Ioan. 15.

EPIS T.

propter infirmitatẽ carnis vestræ .i. leue & naturali rationi cõsonũ do vobis præceptũ, & hoc propter vestrã imperfectiõem, & carnis vestræ fragilitatẽ, propter quã non potestis præceptum perfectionis seu solidũ capere cibum. ¶ Deinde ponit præceptum. *Sicut enim exhibuistis membra vestra seruire immundititæ* .i. carnalibus vitis, i. gula, luxurie, &c. *Et iniquitati* .i. spiritualibus peccatis *Ad iniquitatẽ* progrediẽdo de vno peccato in aliud, iuxta illud cuiusdã sapientis, Peccator adiciet ad peccandũ. Et illud Apocalypsis, *Qui in sordibus est, ordescat adhuc*. Vnde per Elaiam ait scriptura, *Va qui trahitis iniquitatẽ in funiculis vanitatis, & quasi vinculũ plaustris peccatum*. Tales sunt perseverantes in malo, quoniam (teste Gregorio) peccatũ quod statim per penitentiam non deletur, suo pondere trahit ad aliud *Ita nunc* agnita veritate *Exhibete* .i. præbete & date *Membra vestra seruire iustitiæ* .i. virtutibus vniuersis, manibus dando elemosinã, pedibus eũdo ad ecclesiã, oculis peccata defendendo, auribus verbũ dei audiendo, ore deũ laudando *In sanctificatione* .i. vere & plene profectiati in gratia dei, in sanctitate & omni perfectiõẽ, quẽadmodũ in Apoc. habetur, Sanctus sanctificetur adhuc. Vnde per Mosẽ dominus præcepit, Sancti estote, quoniam ego sanctus sum dominus deus vester. Et rursus, Perfectus, & absque macula eris cõ domino

EPIS T.

propter infirmitatẽ carnis vestræ .i. leue & naturali rationi cõsonũ do vobis præceptũ, & hoc propter vestrã imperfectiõem, & carnis vestræ fragilitatẽ, propter quã non potestis præceptum perfectionis seu solidũ capere cibum. ¶ Deinde ponit præceptum. *Sicut enim exhibuistis membra vestra seruire immundititæ* .i. carnalibus vitis, i. gula, luxurie, &c. *Et iniquitati* .i. spiritualibus peccatis *Ad iniquitatẽ* progrediẽdo de vno peccato in aliud, iuxta illud cuiusdã sapientis, Peccator adiciet ad peccandũ. Et illud Apocalypsis, *Qui in sordibus est, ordescat adhuc*. Vnde per Elaiam ait scriptura, *Va qui trahitis iniquitatẽ in funiculis vanitatis, & quasi vinculũ plaustris peccatum*. Tales sunt perseverantes in malo, quoniam (teste Gregorio) peccatũ quod statim per penitentiam non deletur, suo pondere trahit ad aliud *Ita nunc* agnita veritate *Exhibete* .i. præbete & date *Membra vestra seruire iustitiæ* .i. virtutibus vniuersis, manibus dando elemosinã, pedibus eũdo ad ecclesiã, oculis peccata defendendo, auribus verbũ dei audiendo, ore deũ laudando *In sanctificatione* .i. vere & plene profectiati in gratia dei, in sanctitate & omni perfectiõẽ, quẽadmodũ in Apoc. habetur, Sanctus sanctificetur adhuc. Vnde per Mosẽ dominus præcepit, Sancti estote, quoniam ego sanctus sum dominus deus vester. Et rursus, Perfectus, & absque macula eris cõ domino

Hobr. 3.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

FINIS.

deo tuo. Ecce saluberrimũ documentum, rationabilissimũq; A præceptũ, a quo nemo excusare se potest. Quid enim tam vile ac erubescibile, vt quod post nostrã conuerfionem sumus pigriores, negligẽtiores ac frigidiores in obsequio dei, q̃ olim eramus in seruitute diaboli, carnis, & mudi? Laborãdum ergo est nobis, vt vere ac plene cõuertamur mores nostros. Sed quia hoc adimplere nõ est volentis que; currentis, sed dei miseretis, dicamus cũ Hieremia, Cõuertete nos domine, & conuertemur.

Rom. 9.

Thren. 9.

Cũ enim serui essetis peccati obediẽdo cõcupiscentiis & passionibus vestris *Liberi fuisistis iusticiæ* .i. domino iusticiæ caruitis, & spoliati eratis bono iusticiæ, & extranei a rectitudine acquiratis, nõ obteperando mandatis diuinis, quod vere liberati maxime derogat. Liberaliter seruit, qui voluntatẽ domini liberẽ facit: ideo ad peccandũ liber est, qui seruus est peccati. Iusticiæ quoque libere seruit, qui amat & delectatur in ea. Hæc est vera libertas. *Quẽ ergo fructum* .i. profectũ seu vtilitatem *Habuisistis tunc* in illis quãdo scelerate vixistis *In quibus nunc erubescitis?* .i. in actibus vitiosis ac turpibus, de quorum perpetratione verecundiamini modo ad deũ conuersi, atq; diuinitus illustrati, ac per hoc in honestatem peccati agnoscetes? Peccator namq; post suã conuerfionem erubescit de malis, in quibus aliquando gloriabatur, quemadmodũ scriptũ est, *Erubescite & cõfundimini super vitis vestris* dicit dominus. *Nã finis* .i. merces finalis illorum turpium vitiõrum *Mors est* .i. aeterna damnatio. Vel, mors ista temporalis, est finis id est terminus illorum, quia post mortem hanc non possunt impij talia agere, propter quod eorum delectatio breuis est.

Rom. 9.

B

B

Ezech. 43

Ezech. 36

C

Nunc vero liberati a peccato per Christi passionem, tanquam per causam meritoriam vniuersalem, per propriam quoque penitentiam seu baptismum tanquam per causam meritoriam particularem, per gratiã autem infusionem, formaliter, *Serui autem facti deo* obediẽdo eius præceptis, seu acquiescendo eius consiliis *Habetis fructum vestrum* id est profectum seu perfectiõnem vobis congruentem *In sanctificationem* animarũ vestrarum, ita quod fructus iste est sanctificatio vestra, seu puritas animæ. Vnde ait dominus. Beati mundo corde, quoniam ipsi deum videbunt. *Finem vero id est, finale, consummatumque premium habetis* *Vitam eternam* quæ erit tota merces vestra. Ad hunc fructũ seu cordis puritatem,

1. The. 4.

Math. 5.

Math. 6.

D puritatem, omnia exercere debemus, semper solliciti coram diuino conspectu habere cor mundum, in quo, scilicet in habendo cor mundum, consistit summa vite huius perfectio: quia vt Salomon ait, *Qui diligit cordis mundiciam amicum habebit regem.* Vita autem aeterna (quae est visio dei in patria) est finis vltimatus, ad quem etiam ipsa puritas animae viatricis disponit ac ordinatur. ¶ Post hoc ostendit Apostolus, quod finis illorum, vt pote vitiorum est mors atque damnatio animae *Spendia enim peccati hoc est, retributio debita, quae pro peccato infligitur, est Mors temporalis & aeterna.* Ex originali enim peccato processit mors corporalis in poenam illius peccati. Propter quod legitur in libro Sapientiae, *Deus mortem non fecit. Inuidia quoque diaboli mors introiuit in orbem terrarum.* Pro peccato autem aequali mortali, infligitur mors aeterna, quae vtique est à deo, cum sit iusta poena: sicut scriptum est, *Mors & vita ab ipso sunt.* Gratia autem dei, id est, ex gratia seu per gratiam dei datur iustus pro premio *Vita aeterna.* Non hoc dicitur merita excludendo: sed vt insinuatur quod principaliter ascribendum sit gratiae dei, qui etiam praemiat vltra còdignum. Electi enim per gratiam mereantur vitam aeternam. Vnde tam meritum quam praemium nostrum primo & maxime dependet atque procedit ex pietate dei, & gratia eius quam efficit in nobis. Haec autem vita aeterna *In Christo Iesu domino nostro* tanquam in obiecto, & causa effectiua principalis secundum diuinam eius naturam, sicut in patre & spiritu sancto. Totam enim superbenedicta trinitas, est causa efficiens & obiectum vite aeternae, id est, beatitudinis electorum. ¶ Porò in Iesu Christo (id est, per eum) datur nobis gratiosè vita aeterna, quia (sicut iam saepius dixi) omnia dona nobis per Christum hominem conferuntur.

Cap. VII. An ignoratis fratres.

ARTICVL. X.

Ad. 1.

L N capituli huius exordio probat Apostolus cessatione legis Moisaicae per exemplum. *An ignoratis fratres.* O vos Romani fideles, an nescitis quae dicam? Et scio quia non ignoratis ea. *Scientibus enim legem loquor,* id est, vobis Romanis in Christum

Christum credentibus, qui partim fuistis sub lege Moyse, & A estis ex Iudaismo Christiani effecti, propter quod legè Moisi scitis: partim vero gentiles fuistis, atque sub civili lege vixistis, & ideo legem hanc nescitis: Barbari vero qui legibus non reguntur, nullam harum legum nouerunt. An inquam nescitis *Quia lex Moisaica & civilis Dominatur in homine,* id est, hominem obligat ad obseruatiua legis *Quanto tempore,* id est, quam diu *Vixit:* hoc est, vigorem ac statum fortitue legis ipsa. Si autem lex perfectior, priore euacuat, superueniat, cessat lex prima, nec amplius obligat, sicut cessauit lex Moyse su perueniente lege Christi, Huius rei exemplum subiungitur, *Nam quae sub viro est mulier,* id est, femina legitime maritata & viro subiecta: iuxta illud, *Sub viro potestate eris* *Viuentem uiro alligata est legi viri,* quia tenetur ei debitum reddere, nec potest ab eo dilcedere. Mulieri enim potestatem corporis sui non habet, sed viri. *Si autem mortuus fuerit uir eius liberata est à lege uiri* intantum vt si vir eius resurgeret, non teneretur eum recipere, nisi ex condecencia quadam, vt dicitur. *Igitur uiuente uiro, uocabitur adultera, si fuerit cum alio uiro* vxorato vel non vxorato. *Si autem mortuus fuerit uir eius* morte naturali aut certe civili ante copulam *Liberata est à lege* hoc est, à iure *Vir, ut non sit adultera si fuerit cum alio uiro.* Potest enim nubere cum placuerit, tantum nubat in domino. ¶ Praeterea applicat praedictam similitudinem Apostolus ad propositum de cessatione legis scriptae. *Itaque fratres mei, & uos mortificati estis legi,* id est, à debito & vigore Moisaicae legis soluti *Per corpus Christi,* id est, per ea quae uerbum dei fecit, assumptis, & perit in corpore Christi, uidelicet et per Christi incarnationem, per corporis sui in cruce expansionem, vel etiã per incorporationem qua Christo incorporati, unti estis cum ipso effecti *Vi sitis uos Alterius* (scilicet Christi) *qui ex mortuis resurrexit,* id est, esse uestrum ac vitam ad Christi gloria ordinetis, nec uobis ipsis, sed ei uiuatis: non sequendo desideria propria, sed Christi mandata, nec insistentem priuato amoris, sed diuinae charitatis. *Qui si abnegat semetipsum, cordialiter dicunt illud Psalmista.* Non nobis, domine uon nobis, sed nomini tuo da gloriam *Vt iustificetis deo,* id est, opera uirtuosa agatis ad gloriam dei, Omnis enim arbor quae non facit fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur. *Qui autem manet*

Ioan. 1.
1. Cor. 7.
Gene. 3.

1. Cor. 7.
B

Galat. 3.

C

Psalm. 113.

Matth. 3.

105. 5. D. tem manet in me (ait Christus) hic fert fructū multum. ¶ Insuper manifestat legem iam esse euacuam ex cōsideratione status qui erat sub lege. *Cum enim essemus in carne* hoc est, in carnalibus & cērimonialibus operibus legis, seu vitii carnis, tempore legis antiquae, *passiones peccatorum*, id est, passiones seu sensitivae partis inordinatae motiones interiores, *quae per legem erant*, id est, ex iustione aut prohibitione legis ex occasione in nobis incitabantur, *Operabatur in membris nostris*, id est, ad opera prava induxerunt membra nostra, vt oculus per res varias fornicaretur, manus alii caderet, lingua mentiretur, *Vt fructificarent morti*, id est, opera morti congrua, aeternaq; morte digna patrarent. *Nunc autem* (scilicet tēpore gratiae) *soluti sumus a lege mortis* hoc est, ab obligatione & obseruatione Mosaicae legis, quae nominatur lex mortis, quia ex occasione mortē spirituales inferebat, arguendo culpam ratione transgressionis precepti, & incitando concupiscentiam.

Exod. 21. Vel, quia transgressoribus suis temporalē intulit mortē, sicut Deute. 21. per Moysen sepius dicitur, *Qui fecerit hoc vel hoc, morte moriatur*, in qua (lege) *detinebamur*, id est, ad cuius obseruantia obligati eramus, vsque ad publicationem euangelicae legis, nunc verō soluti sumus, *ita ut seruiamus (deo) in nouitate spiritus*, id est, in spiritali renouatione mentis, quae admodū scriptum est, *Renouamini spiritu mentis vestrae*. Vel in nouitate spiritalis intelligentiae *Et non in uicistate literae*, id est, obseruantis literalibus seu cērimonialibus veteris testamenti.

Hebr. 10. Litera enim occidit, spiritus autem uiuificat. ¶ Quoniam uero veterem legem, uocauit legem mortis, ne quis ex hoc errore occasione eliciat, vt Manichaei dicentes legem Moysi data tam a demone, remouet Apostolus talem errorem. *Quid ergo dicemus?* si ita est vt dixi *Lex peccatum est*, id est, an tunc dicens fit, quod lex sit uitiōsa, peccatiq; causa per se? *Absit. Sed peccatum non cognoui nisi per legem*, id est, hoc magis tenendum affirmo, quod lex sit bona, quoniam ordinatur ad bonum, scilicet ad discernendum inter bonum & malum, inter uirtutes & uitia, quatenus mala uidentur, & bona agantur. Ideo ait, peccatum non cognoui esse peccatum, saltem ita perfecte atque communiter, nisi per legem, hoc est, legis instructionem. *Nam concupiscentiam carnalem & inordinatam Nesciebam* (esse peccatum) *nisi lex diceret, non concupisces* Loquitur

quitur autem Apostolus in persona generis humani, praefertim eorum in quibus non naturalis sic obtenebrata fuerat uisus, vt inter bonum & malum, parum aut nihil discernent. Quorum multi putabant cogitationes non procedentes in actum prauum, & simplicem fornicationē, atque similia quaedam non esse peccata. De quibus propheta, *Vt qui dicitis bonum malum, & malū bonum, ponentes tenebras lucē, & lucem tenebras*. His ergo offendit lex, quid sit culpabile. Nam & ipsi ignorarent concupiscentiam, nisi lex diceret, *Non concupisces*. ¶ Ad uitandum autem peccatum requiritur peccati cognitio, ideo lex potius retrahit à peccato, quā sit causa ipsius. Est tamen occasio peccati per accidens ex parte nostri: qui sicut naturaliter appetimus libertatem, ita cōmuniter inclinamur, ac nitimur in uetum, ne nostra libertas uideatur arceri. *Occasione autem accepta, peccatum per mandatum* hoc est, concupiscentia seu fomes peccati, imō & demon tentator occasionem peccandi se impugnandi accipiens ex mandato legis, quae concupiscentiam prohibebat: ex tali enim mandato irriatabatur & prouocabatur concupiscentia. Demon quoque uidens homini datam legem, cepit fortius eum inuadere atque tentare: sicque peccatum *Operatum est in me*, hoc est, ad operandum induxit me *Omnem concupiscentiam lege prohibitam*, ita quod concupiscentia mala processit in opus. *Sine lege enim*, id est, lege nondum accepta, vel eius cognitione nondum adepta *Peccatum mortuum erat*, hoc est, fomes peccati non ita uiguit, sed erat debilis, quia non tantum excitatus vt postea, nec tantum C impugnabatur à demone, minus quoque imputabatur à deo. *Ego autem uiuebam sine lege aliquando*. Scire oportet quod Apostolus loquitur hic in persona hominis communiter. Vnde non omnia quae dicit ad eodē referantur. Nunc ergo loquens in persona hominis, qui ad tempus uixit ante legem Mosaicam, & ad tempus ei subiucuit, dicit, *Ego autem uiuebam uita gratiae, vel simpliciter, vel respectiue*, id est, carendo peccato mortali, vt minus peccando sine lege scripta: aliquando, id est, antequam data est lex scripta. Tunc enim vt dictum est minus uiguit fomes. *Sed cum uenisset mandatum legis*, id est, postquam lex lata est mihi *Peccatum reuixit*, id est, fomes seu eius effectus 1. Cor. 15. (uidelicet

Isaie. 5.

Exod. 20.

B

C

D (videlicet culpa) insolescere, rebellare, vigereque cœpit. Ego autem spiritualiter Mortuus sum sub lege peccato reuiuiscen-
te in me. Et inuentum est mihi, id est, ad incommodum meum
Mandatum legis Quod ordinatum ac datum erat ad uitam
gratiæ in præsentem, uitamque gloriæ in futuro Hoc esse ad mor-
tem culpe in via, atque ad mortem damnationis in gehena.
Cuius ratio atque declaratio subditur Nam peccatum hoc
est, concupiscentia seu fomes *Occasione accepta per mandatum*
secundum sensum iam præinductum *Sed uixit me*, id est, rati-
onem meam subuertit, ut potius inhaereret bono commuta-
bili & caduco quam summo & increato *Et per illud*, id est,
hanc seductionem, illicitumque consensum *Occidit me*, inhi-
cens me ad delectationem mortiferam, seu culpam mortale:
E quæ tollit charitatem, in qua anima uita consistit. ¶ Præter-
ea ex prædictis infert Apostolus itaque *lex quidem scripta*,
est *sancta* quia prohibet uitia, præcipitque honesta. Unde
secundum Isidorum, Lex est iussio sancta, iubens honesta *Et*
mandatum legis, est Sanctum hoc est, ad diuinum cultum di
recte ordinatum, non ad agendum peccatum, quantus homo
ex fomitis corruptione ex occasione mouetur ad uicium au-
dito legis præcepto, *Et iustum* quoniam docet & imperat
uicique dare quod suum est, & iniustitiam digne uiscitur,
Et bonum quia ad ultimum finem, qui optimus est, dirigit.
Hinc ait Palmista, Lex domini immaculata conuertens ani-
mas, &c. Et Salomon, Mandatum lucerna est, & lex lux, & uia ui-
tæ increpatio disciplina. ¶ **E**x his infert Apostolus quod se-
qui uidetur, & tamen secundum ueritatē non sequitur. *Quod*
ergo bonum est, id est, legis mandatum in se bonum consistens
Mihi factū est mors! id est, causa spiritualis necis. Dixit enim
mandatum esse ad mortem, & per mandatum reuixisse pecca-
tum. *Abiit* hoc est, istud nō sequitur. Quauis enim per man-
datum reuixerit culpa, hoc tamen non per se neque ex ini-
ustitia legis, sed malitia hominis, bono ex occasione abutentis.
Ideo additur, *Sed peccatum* id est, concupiscentia uel fomes
Ut appareat peccatū id est, sciatur esse illicita, uel ut pecca-
tum intus latens, foras erumpat ac pateat *Per bonum* hoc est,
per legem non directe sed ex occasione *Operatū est mihi mor-
tem*, id est, ad mortale peccatum induxit me, prius me gra-
tia dei animam uiuificante. Dato quippe mandato magis in-
flammata

2. Corin. 5.

Isidorus.
Leuit. 29.

Psal. 18.
Prouer. 6.

flammata est concupiscentia mala, magisque prouocata est **A**
contra hominem tentatoris inuidia atque suggestio *Ut fiat*
supra modum consuetum, & ultra mensuram *Peccans peccas*
tum, id est, concupiscentia nos peccare faciens, ita quod con-
cupiscentia facit magis peccare sub lege quam ante *Per man-*
datum occasio, sicut expositum est. Vel sic, ut fiat supra mo-
dum peccans peccatum per mandatum id est, actuale pecca-
tum ex fomite nascens, quo deum offendimus modum exce-
dat per mandatum. Nam idem peccatum lege accedente gra-
uius est quam ante, & quod ante erat tantummodo peccatum
seu culpa, postmodum etiam prauaricatio est, hoc est, diuine
legis transgressio. Propterea fit supra modum peccans pecca-
tum, quia diuersis de causis displicet deo, & variis modis ad-
uersatur iustitiæ. ¶ Deinde manifestat Apostolus legem esse
spiritualē, hoc est, carnales atque illicitas concupiscentias pro-
hibentem. *Scimus enim quia lex spiritualis est* quia & data
est à spiritu sancto per spiritum angelicum, quatenus lege ac-
cepta uiuere non secundum spiritum, non secundum car-
nem *Ego autem carnis sum* carnaliter uiuens, passionum
inclinatioes sequēdo. Loquitur autē Apostolus (sicut iam dictū
est) in persona hominis generaliter. Nunc enim loquitur in
persona eius, in quo inuenitur peccans peccatum supra modū
hominis, scilicet qui legem transgreditur. Quasi dicat, Quon-
iam ego carnis sum, nihilominus lex spiritualis est. Itaque car-
nalis sum *Vendundatus*, id est, damnationi seu demonis po-
testati ac iuri, uel miseræ seruituti expositus atque obnoxius
factus *Sub peccato*, primi parentis, qui seipsum & posteritatē
suam uendidit hosti, faciendo quod ille proposuit. Vel potius,
sub peccato actuali & proprio, id est, peccatorū meorum de-
merito, sicut per Esa. dominus proficitur, Ecce in iniquitati-
bus uestris uendit estis. Et dictum est Achab, Vendundatus es
ut faceres malū coram domino. Vendit namque se homo libero
arbitrio, & recipit pro pretio uile bonum ac aduersario suo.
Quod enim operor inquantū carnalis, uidelicet sensualitatem
sequendo *Non intelligo*, id est, non uerè considero, nec rectè
attendo. Nullus enim respiciens ad malum operatur, secundū
Dionysium. Unde malū nec agitur neque appetitur, nisi sub ra-
tione boni. Propter quod Salomon ait, Omnis uiri uia recta
sibi uidetur. Vel, non intelligo, id est, intus non lego tale ma-
lum,

Col. 3.

B

Ioan. 8.
Act. 7.

Gene. 3.

Esaie. 50.
3. Reg. 21.

Dionysius
Prouer. 21
2. Mach. 11.

D lum, tanquam rationi consonum. *Non enim quod uolo bonum, id est, actum uirtuosum, quem secundū rationis dictamen uolo & approbo Hoc ago quia carnalitati uitiisq; succumbor* Sed quod odi malum, id est peccatum quod secundum rationis censuram detestor *illud facio passionibus cedens & sensualitati consentiens. Si autem quod nolo secundum rationem illud facio secundum sensualitatem* *Confero legi quoniam bona est, id est, legem approbo: quia quod illa prohibet, ratio mea malum esse cognouit. nunc autem hoc est, istis sic stantibus iam ego non operor illud .i. malum, in quantum homo seu rationalis creatura, cui⁹ est uita abhorre, uirtutes diligere, & deprecari ad optima Sed quod habitat in me peccatum, id est, fomes peccati seu concupiscentia firmiter radicata in me causa mali impellendo ad ipsum. Tanquam dicat, Non ut rationalis, sed ut brutalis seu bestialis similis ago hoc malum, quod ratio reprobat. ¶ Ad horum intelligentiam pleniorē habendā, oportet aduertere quod Apostolus assumit hoc loco personā duorū hominū, scilicet interioris & exterioris. Vel potius duplicis hominis, id est, eiusdem, secundum duplicē portionem ipsius. Est enim in homine duplex pars, uidelicet intellectiua & sensitiua, seu ratio & sensualitas, quæ aliter appellantur spiritus & caro, homo interior atq; exterior. Ratio autem competit homini, secundum propriam hominis definitionem: sensualitas uero secundum id quod cum brutis communicat. Idcirco quod agit & uult, secundum rationem hoc dicitur proprie uelle & agere. Hoc enim agit & uult secundum quod homo. Quod uero agit aut appetit secundū sensualitatem seu partem sensitiuā sine rationis aduertentia seu consensu, nō dicitur proprie agere siue appetere, quia non agit nec appetit illud in quantum homo, sed ut iumentis cōmunicans. Sicque apparet quomodo homo dicitur agere quod tamen non agit: sicut iam dixit Apostolus: *Quod nolo facio, & iam ego non operor illud. ¶ Deniq; non ita intelligendū est, quod ait, Iam ego non operor illud, sed quod habitat in me peccatum, quasi homo nequaquā operetur illud, uel à uitio excusetur, sed quia non agit illud, ut homo bene dispositus. Contra enim per experientiam reluctationis sensualitatis contra rationem *Quia nō habitat in me, hoc est, in carne mea uidelicet in homine exteriori & parte sensitiua Bonum, id est, uirtus seu habitus ad bonū inclinans,***

Psal. 18.

Iacob. 4.

E

F

Inclinans, sed potius ad oppositū. Per hoc autem quod ait, hoc est, in carne mea, insinuat q̄ in parte intellectiua habitat bonum, puta synderesis, *Nam uelle adiacet mihi, id est, secundū hominem interiorē inclinor ad bona, & uolo honesta. Perficere autē bonum, id est, opere adimplere Non inuenio in me, quoniam sine gratis illud non ualeo, maxime propter rebellionē sensualitatis. Non enim quod uolo bonū, hoc facio, sed quod nolo malum, hoc ago. Si autem quod nolo, illud facio, iam nō ego operor illud, sed quod habitat in me peccatū. Hæc iam præhabita atq; exposita sunt. Ex his infert Apostolus legem scriptā esse bonam, quoniam ratio naturalis ei consentit. Inuenio igitur legē uolenti mihi facere bonum, id est, cū bona agere cupio, inuenio legem tam naturalem quā scriptam consonam mihi bona uolenti. Ex quo sequitur legem esse bonā, quoniam mihi malum, id est, pronitas ad peccatum adiacet, id est, in promptu est, Prior enim sum ad mala quā ad bona, propter corruptionem naturæ. Tanquam dicat, Ideo uolo bonum, & erigo me contra meipsum, quoniam cerno me ad mala procliuem, cui procliuitati cupio resistere. *Condelector enim, id est, consentio, & delectabiliter afficior Legi dei uolens quod præcipit, nolens quod prohibet Secundum interiorem hominem, id est, secundum rationis iudicium. Nam & lex naturalis legi diuinæ cōcordat præcipue quo ad præcepta moralia. Lex quippe scripta tam diuina quā humana, est quædam determinatio uel renouatio seu explicatio legis naturalis, & comparatur ad eam sicut conclusio ad præmissas. Unde præcepta dicuntur esse de conclusionibus, non de primis principiis. Intentio autem præceptorū moralium est, hominem iuste ordinare quantum ad deum, & quantum ad proximum. Hæc uero præcepta determinantur dupliciter, scilicet per præcepta carimonia, quæ assignant speciales modos colendi deū: & per præcepta iudicialia, quæ assignant aptum modū seruandi iustitiā inter homines, hæc itaq; duo genera præceptorū, non sunt de naturali diuinitate rationis, sed ex institutione uim habēt, nec sunt eadem ubiq; & semper, sed uariatur apud diuersos, secundum exigentiam personarū, locorum ac temporū. Video autem aliam legem à lege dei, cui ratio condelectatur *In membris meis, id est, in carne mea mortali, uitiata ac fragili:***

A

B

Gene. 8.

C

Matt. 22.

Lucæ. 2.

D vtpote fomitem peccati, qui primo respicit carnem, & membrum generationis, & ex carnis contactu deriuatur ad animā, quam cito corpori copulatur *Repugnātem legi mentis meae,*

Gene. 8. id est, legi naturali ac diuinæ cordi meo inscriptæ, *Et captiuam me,* id est, subicientem per consuetudinē malam, & consensum *In legem peccati que est in membris meis,* id est, si-bi ipsi existentem in corporis mēbris, quæ vniuersa infecta sunt pronitate ad malum. Captiuus ergo lex membrorum hominem in se, dum rationem pertrahit, & tenet in operibus ad que fomes inclinat. Lex autem dicitur a ligando, vel à legitima tione. Quoniam ergo fomes hominem in malo ligat, recte lex dicitur. Et etiam quia legitime factum est, vt caro repugnet spiritui, quando spiritus inobediens exitit creatori. Homo enim in paradiso ante peccatum existens, sic conditus fuit, vt quam diu ipse per rationem esset subditus deo, sensualitas subdita esset rationi, & caro spiritui: ita vt nec langior esset in anima, nec inordinata cōcupiscentia, aut passio in sensualitate, stante subiectione rationis sub deo: & vt homo in tali conditione facilliter posset persistere, data & cōcreata erat ei originalis iustitia, quæ erat relictudo seu retinaculum quoddam habituale tenens rationem sub deo, sensualitatem sub ratione, & carnem sub anima. Vnde ratione per inobedientiam à deo auersa, mox orta est rebellio sensualitatis, & carnis aduersus spiritum. Et dispositio ad hanc rebellionem inclinans. vocatur fomes peccati, lexq; membrorum. ¶ Preterea, ex consideratione tantæ miseræ, cui subiectus est homo, exclamatur

Gene. 1. 2. F Apostolus *Infelix ego homo priuatus felicitate originalis iustitiæ, multisque corruptionibus & vitis plenus. Quis me liberabit de corpore mortis huius!* id est, de corpore isto mortali, quod obligat ad mortem naturæ, inclinat ad mortem culpæ, exponitq; periculis mortis æternæ: quatenus anima mea huic vitæ subtracta, ad patriam redeat, & deo libere persfruatur, secureque viuat: Et respondet *Gratia dei trinitatis Per iesum Christum dominum nostrum* per quem gratia dei nobis infunditur ac præstatur. Hanc ergo liberationem desiderabilem animæ à corpore facit deus effectiue, gratia dei formaliter, Christus homo meritorie. ¶ Sed cum alibi dicat Apostolus: Nolumus expoliari, sed superuēstiri. Et, Nemo carnem suam vnquā odio habuit, quomodo nunc cupit liberari à corpore? Et respondendum,

Ioan. 1.

2. Cor. 5.
Eph. 5.

spondendum, quod liberatio ista intelligi potest dupliciter, A
Primo per separationem animæ à corpore. Sicque Apostolus & alij sancti optauerunt à corpore liberari, per mortem temporalem desiderio Christi ac patriæ, sicut alio loco habetur, Cupio dissolui, & esse cum Christo. Pro hac quoque liberatione orauit Psalmista: Educ (inquens) de custodia animam meam ad confitendum nomini tuo. Et iterum, Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est. Et, Quando veniam, & apparebo ante conspectum dei? Secundo, intelligi potest per separationem corporis à mortalitate, cæterisque afflictionibus, & miseris, & peccatis. Sic autem optant electi liberari à corpore mortis in die iudicij, scilicet vt resurgant in corpore glorificato, non dissibila & misero. Tunc enim liberabuntur corpora sanctorum ab omnibus malis prædictis. Vnde Apostolus non ait simpliciter, de corpore, sed de corpore mortis: & ita nolumus finaliter expoliari, sed ad tempus, quatenus in resurrectione futura superuēstiamur impassibili corpore, quod erit ornamentum non onus. Ex dictis concludit Apostolus *Igitur ego ipse mente,* id est, secundum rationem *Seruius legi dei: carni autem,* id est, secundum carnem & fomitis inclinationem, *Seruius Legi peccati* quæ est in membris. Si in suis ipsius persona hoc dicit Apostolus, referendum est ad peccata venialia ac minutissima, quibus forte interdum non caruit, vel ad statum quem habebat sub lege Moisaica. Seruire autem legi peccati, est inclinationibus fomitis consentire.

Philip. 1.
Psal. 141.
Psal. 119.
Psalm. 41.2. Cor. 5.
B
Galat. 5.EXPLANATIO Cap. VIII. Nihil ergo nunc
damnationis est, &c. ARTICVL. XI.

DECLARATA in præcedenti capitulo cessatione legis Moisaicæ, iam docet Christo & euangelicæ legi iugiter inhaerendum, & ait, *nihil ergo nunc scilicet tempore gratiæ Damnationis* hoc est, obligationis ad penam gehennæ *Estis, qui sunt in Christo Iesu* per fidem & charitatem: quibus ipse loquitur, Manete in me, & ego in vobis. *Qui non secundum carnem ambulat,* id est, carnis desiderijs non acquiescunt, neque carnaliter viuunt, sed carnem cum vitijs & concupiscentiis crucifigunt. In fonte namque baptismatis, dimissa sunt eis peccata

Roma. 7.

Ioan. 13.

Galat. 5.

f iij cata

D. N. C. C. C. C. C.

D cata vniuersa. Si autem postea non peccauerunt manendo in Christo, profuerunt fructum multum, & ita non tantum pro vitis satisfaciunt, sed insuper gloriam ampliorem merentur.

Lex enim spiritus vitæ, id est, lex euangelica, quæ nominatur lex spiritus, quia à spiritu sancto est data, Christanorumque cordibus ab ipso impressa. Dicitur quoque; lex vitæ, quoniam mentem viuificat, per gratiam quam sacramenta nouæ legis distribuunt, in Christo Iesu, id est, per Christum *Liberauit me à lege peccati & mortis* hoc est, à consensu, consuetudine, & actu culpæ, ac pœnæ pro culpa infligenda. Potest quoque per legem peccati, lex scripta intelligi, quæ ex occasione auerit culpam, quemadmodum in superioribus vbertim expositum est. Proinde declarat Apostolus, quomodo lex Christi, quæ est lex spiritus vitæ, liberet à lege peccati & mortis. *Nam quod impossibile erat legi scriptæ & sacramentis ipsius, non continentibus, nec conferentibus gratiam. In quo infirmabatur* hoc est, in qua impossibilitate atque inefficacia infirma, & ad saluandum impotens erat lex ipsa, *Per carnem,* id est, per obseruantias & iustificaciones carnales, quæ non purificant animam. Sacramenta enim legalia corporaliter tantum mudabant quasdam inhabilitates, seu irregularitates ab exteriori inductas, & ab ingressu templi, atque similibus impediens, tollendo. Vel per carnem, hoc est, per fomitem carnis, quam lex occasionaliter incitauit, non directe diminuit. *Deus pater Filium suum mittens* in mundum, per incarnationis mysterium, non per localem descensum. *In similitudinem carnis peccati,* id est, in corpore mortali atque passibili, quod licet fuerit veraciter veræque caro, non tamen veraciter erat caro peccati, sed similitudinariè. Per pœnas enim quas pertulit, similis erat carni peccatrici. Venit itaque Christus in veritate carnis, non autem in veritate carnis peccati, sed in similitudine eius, *Et de peccato damnauit peccatum,* id est, pater mittens filium, damnauit, id est, deleuit, destruxit, dimisit peccatum tam originale quam actuale, de peccato, id est, per peccatum factum, in carne Christi, non à Christo, sed à diabolo eiusque ministris qui Christo occiderunt. Per hoc enim quod Christus iniuste occisus est, suggerente diabolo, amisit diabolus ius quod habebat in nobis, & ita mors Christo iniuncta illara

illata omne peccatum deleuit. Vel, damnauit peccatū, actualē, nascens de peccato, id est, fomite peccati. Vel, peccatum de peccato, id est, fomitem peccati, procedentem de peccato originali Adæ. Vel sic, & melius secundum Ambrosium, de peccato, id est, de seipso, prout factus est hostia pro peccato nostro, damnauit, id est, deleuit, peccatum mundi quodcumque in carne, id est in corporis sui passione. Ipse enim portauit peccata nostra in corpore suo super lignum. Iuxta hunc sensum sacrificia legis pro peccatis oblata dicebantur peccata; secundum quod de sacerdotibus veteris testamenti domitus ait per Oseam, Peccata populi mei comedent. Sic quoque aquam cum periculo vitæ allatam David sanguinem appellauit, dicens, Abstit à me, vt sanguinem virorum istorum bibam. Hæc itaque fecit deus, *Vt iustificatio legis,* id est, in lege promissa, non autem per legem exhibita. Lex enim gratiam iustificantem spondit, non contulit, *Impletur in nobis* qui in baptismo aliiusque sacramentis gratiam iustificantem in lege præfiguratam ac prænunciatam recipimus. *Qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum,* hoc est, non carnaliter sed spiritualiter in huius vitæ exilio conuersamur, tendentes ac properantes ad patriam per opera virtuosa. De hac legis promissione aiebat Apostolus loquens de Iudæis, Et nos annunciamus vobis eam quæ ad patres nostros facta est re promissio, quoniam hanc deus impleuit filiis vestris. Hinc etiam Petrus in sua Canonica, De qua salute exquisierunt atque scrutati sunt prophete, qui de futura in vobis gratia prophetauerunt, quibus reuelatum est, quia non sibi ipsis, vobis autem ministrauerunt ea, quæ nunc nunciata sunt vobis. ¶ Pro intellectu loci huius intricati atque difficilis aduertendum, quod nemo vnquam saluatus est, nisi per fidem & gratiam Christi. Ipse enim est caput omnium electorum, membra autem necesse est capiti coniri, vt vitam participent. Propter quod Petrus differebat, Nec enim nomen aliud sub cælo datum est hominibus, in quo oporteat vos saluos fieri. Passio namque Christi hoc fecit futura, quod fecit impleta. ¶ Porro hæc salus aliter applicatur hominibus post Christi passionem, & aliter ante. Tunc enim applicabatur, per fidem formatam, nunc vero applicatur etiam per sacramenta gratiæ contentatiua, effectiua, & causatiua. Potest autem aliquid mouere vel agere, & iij antequam

A
Ios. 4.
Ambros.
Hebr. 9.
1. Petri. 4.
Osee. 4.
4. Re. 22.
B
Hebr. 7.
Galat. 3.
Act. 13.
1. Petri. 2.
Gene. 49.
C
Ephes. 1.
Coloss. 2.
Act. 4.

Dantequam sit in effectu, videlicet secundum quod est in apprehensione anime, & dispositione cause efficiens, quemadmodum finis mouet agentem. Ad hoc autem quod aliquod agat & moueat in genere cause efficiens, oportet vt sit, & effectum præcedat, eo quod causa effectiua nõ sit suo effectu posterior. Sacramenta ergo veteris legis & fides Christi venturi habere non poterant quemlibet effectum dominice passionis, quem nunc habent sacramenta ac fides euangelicæ legis, quæ operantur virtute passionis dominicæ iam impleta. Et ideo gratiam operantur, & à reatu originalis peccati absolunt, quorum nullum sacramenta legis facere poterant. Vnde omnes patres pro tunc descendunt in lymbum inferni. Nam licet per fidem & gratiam dei, virtute passionis Christi, & merito eius

E futuro absolueretur à pena, & culpa actualium peccatorum, non tamen à reatu originalis peccati. Ex quo innoteſcit, quod passio Christi fortius agit impleta, quam egit implenda. Quæ admodum enim sacramenta nouæ legis, sunt cause instrumentales nostræ salutis & gratiæ, quoniam agunt virtute & merito passionis dominicæ, suntque vasa medicinalia spiritualium vnguentorum contentiua, animarum languores curantia: sic humanitas seu passio Christi, est causa instrumentalis, effectiua & meritoria nostræ salutis & gratiæ. Vtrumque vero est instrumentum diuinitatis Christi. Diuinitas nanque est causa efficiens principalis, quæ agit per humanitatem assumptam, sicut per instrumentum coniunctum. Per sacramenta vero, sicut per instrumenta separata, quemadmodum medicus est causa sanitatis efficiens principalis. Manus autem est sicut causa instrumentalis coniuncta, ignis vero quo medicina paratur, est causa instrumentalis separata. Causa autem instrumentalis cum est in effectu, vel cum causa eius principalis iam est, fortius operatur quam ante. Hinc ergo ait Apostolus, quod deus misit filium suum de peccato damnans peccatum, vt iustificatio legis impletur in nobis, quod impossibile erat legi, iustificare non valent, in quo lex infirmabatur seu debilis erat. Et hoc modo construenda est litera. Quod autem iustificatio legis non nisi in spiritualibus impletur hominibus, liquet. *Qui enim secundum carnem sunt, id est, qui carnaliter viuunt, qui vitiose attendunt seipsos secundum esse suum carnale ac sensitiuum, non secundum esse spirituale ac intellectu-*

Galat. 4.

Hier. 2.

Galat. 2.

ctiuum, *Quæ carnis sunt, sapiunt hoc est, carnalia sensibilia gustant, ac temporalia cum sensualitatis sapore attendunt.*

*Qui vero secundum spiritum, id est, spiritualiter conuersantes, & esse suum supremum, in quo trinitatis imago relucet, pensantes Quæ sunt spiritus sentiunt, id est, spiritualia atque diuina saporose intelligunt, delectabiliter pensant, sollicite impleant, in talibus iugiter occupantur. Nam prudentia carnis, id est, carnalis ac secularis prudentia. Mors est, id est, mortale peccatum, inferens mortem culpæ in via, mortemque penæ in gehenna. Dicitur autem prudentia carnis hoc loco, per quam homo sibi in bonis carnalibus ac mundanis finem constituit, & ad talis finis ademptionem opera sua caute disponit. Hæc prudentia, non est vera prudentia, sed appellatur prudentia propter apparentem similitudinem, quam habet cum vera prudentia. Vnde ait saluator, Filij huius seculi prudentiores filijs lucis in generatione sua sunt. Et Iacobus, Non est ista sapientia (id est, prudentia) à deo, sed terrena, animalis & diabolica. Prudentia autem spiritus, hoc est, vera ac spiritualis prudentia, quæ opera hominis conuenienter disponit in ordine ad vltimum finem, est Vita & pax, id est, causa vitæ & pacis, in præſenti inchoatiue, in futuro perfectæ. Nunc enim efficit in nobis vitam pacemque gratiæ, in patria vero meretur (vel potius adificatur) pacem & vitam gloriæ. Non distinguit Apostolus iam inter prudentiam & sapientiam. Proprie enim ad sapientiam spectat spiritualia sapere. De hac ergo spirituali prudentia, intelligendum est illud Iacobi, *Quæ desursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, inuisibilis, bonis contentiens.* Sciendum quoque, quod pax directæ ac proprie, est charitatis effectus: iuxta illud in Psalmo, Pax multa diligentibus legem tuam. Est etiam pax effectus iustitiæ, tanquam remouentis impedimenta pacis. Propter quod per Esaiam dicitur, *Erunt opus iustitiæ pax.* Nunc vero dicitur pax esse effectus prudentiæ, tanquam dirigentis affectus nostros in viam pacis. *Quoniam sapientia carnis inimica est deo, id est, diuinæ voluntati atque sapientiæ veræ contraria. Ecce nunc loco prudentiæ ponit sapientiam. Ex quo certum est, quod inter sapientiam & prudentiam non distinguitur. Legi enim dei non est subiecta sapientia ista carnalis mundana ac vana, quia nec credit, nec agit, quæ lex diuina tradit**

Baruc. 3.

B

Lucæ. 16.

Iacob. 3.

Iacob. 5.

C

Psal. 118.

Esaiæ. 32.

Lucæ. 11.